

МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ТА УПРАВЛІННЯ

Бондар О.І., Галушкіна Т.П., Унгурян П.Я.

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Монографія

За загальною редакцією
доктора біологічних наук, професора О.І. Бондаря

Херсон
ОЛДІ-ПЛЮС
2018

УДК 332.142.6

3-48

Схвалено до друку рішенням Вченої ради
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління
(протокол № 2-18 від 14 грудня 2018 року)

Рецензент:

В.М. Степанов, д.е.н., проф. (Інститут проблем ринка та економіко-екологічних досліджень НАН України).

Бондар О.І., Галушкіна Т.П., Унгурян П.Я. «Зелена» економіка як під-
3-48 ґрунтя екологізації місцевого розвитку: монографія. За заг. ред. д.б.н., проф.
О.І. Бондаря. Херсон: Олді-Плюс, 2018. 238 с.

ISBN 978-966-289-279-6

У монографії досліджено напрями екологізації місцевої політики територіальних громад на засадах ідеології «зеленої» економіки відповідно до сучасних глобальних та національних викликів. Запропоновано доктринальні положення, стратегічні вектори та управлінські інструменти забезпечення імплементації моделі зеленого зростання в контексті європейських вимог у форматі трансформації регіональної та місцевої політики.

Для науковців, фахівців, які займаються теоретичною та практичною діяльністю у сфері національної економіки, державного та регіонального управління, природно-ресурсного менеджменту.

УДК 332.142.6

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
ВСТУП	7
РОЗДІЛ I	
ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА РОЗВИТКУ	
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД:	
ОЦІНКА СТАНУ ТА РИЗИКІВ, ЩО ІСНУЮТЬ	13
1.1. Сучасний стан довкілля в Україні	13
1.1.1.Забруднення атмосферного повітря	14
1.1.2.Оцінка стану водних ресурсів та їх використання	20
1.1.3. Забруднення ґрунтів	33
1.1.4. Поводження з відходами	42
1.1.5. Стан фауни, флори, біорізноманіття	48
1.1.6. Вплив енергетики на стан довкілля в Україні	51
1.1.7. Кліматичні зміни	54
1.2. Стан довкілля в регіонах України (на прикладі Нижньодунайського регіону Одеської області)	56
1.2.1. Водозабезпечення	56
1.2.2. Забруднення атмосферного повітря	57
1.2.3. Забруднення водних ресурсів	60
1.2.4. Відходи	64
1.2.5. Забруднення ґрунтів та поведження з непридатними або забороненими до використання пестицидами	66
1.2.6. Об'єкти підвищеної небезпеки	71
1.2.7. Транскордонні проблеми охорони довкілля за Європейськими вимогами	73
1.3. Оцінка впливу забруднення довкілля на соціальні параметри життєзабезпечення	82
1.3.1. Методологія оцінки екологічного ризику в оцінці транскордонних загроз	82
1.3.2. Вплив забруднення довкілля на здоров'я людини та біорізноманіття	91
1.3.3. Оцінка вразливості території Нижньодунайського регіону	96

РОЗДІЛ II

ФОРМУВАННЯ ПЛАТФОРМИ «ЗЕЛеної» ЕКОНОМІКИ

ЯК ВІХА СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ **106**

- 2.1. Огляд європейських сценаріїв розвитку «зеленої» економіки **106**
- 2.2. Доктрина «зеленої» економіки в контексті поширення загальноєвропейських підходів **112**
- 2.3. Інституційні важелі та механізми «зеленого» зростання в Україні **121**
- 2.4. Формування платформи «зеленої» економіки в місцевому розвитку територіальних громад **130**

РОЗДІЛ III

РОЗБУДОВА МІСЦЕВОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМОГ **136**

- 3.1. Віхи розвитку екологічної політики в Україні **136**
- 3.2. Природно-ресурсний менеджмент як основа реалізації зелених програм на державному та місцевому рівні **154**
- 3.3. Екологізація регіональної (місцевої) політики на засадах моделі «зеленої» економіки **166**
- 3.4. Стратегічні вектори екологічного врядування **183**

ВИСНОВКИ **190**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **194**

ДОДАТКИ **201**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ **233**

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ЮНЕП** – Програма ООН із навколишнього середовища
IPPC – Інтегроване запобігання забрудненню і контролю
ISO – Міжнародні екологічні стандарти
TACIS – Програма Європейського Союзу на допомогу новим незалежним державам Східної Європи і Центральної Азії в перехідний період (Tacis Programme)
WBCSD – Світова бізнес-рада зі сталого розвитку (World Business Council for Sustainable Development)
ВВП – Внутрішній валовий продукт
ВНП – Валовий національний продукт
ГЕП – Глобальна екологічна перспектива
ГЕФ – Глобальний екологічний фонд
ГЗНК – Глобальний «зелений» новий курс
ДСТУ – Державний стандарт України
ЕЗП – Еколого-збалансоване природокористування
ЕОСП – Екологічно орієнтоване стратегічне планування
ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄЕК ООН – Європейська Економічна комісія ООН
ЄІІ – Європейські індустріальні ініціативи
ЄС – Європейський Союз
ЗЗ – «Зелене» зростання
ІЕП – Інтеграція екологічної політики
ІЛР – Індекс людського розвитку
ІМР – Інститут місцевого розвитку
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МПДОНПС – Місцеві плани дій із охорони навколишнього природного середовища
НПД – Національний план дій
ОБСЕ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ОВД – оцінка впливу на довкілля
ПРООН – Програма розвитку ООН
ПРП – Природно-ресурсний потенціал

- РЕБЧВ** – Ресурсно-ефективне та більш чисте виробництво
- РЕЦ** – Регіональний екологічний центр
- РКЗК ООН** – Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату
- РПДОНС** – Регіональна програма дій із охорони навколишнього середовища
- СЕО** – Стратегічна екологічна оцінка
- СОТ** – Світова Організація Торгівлі
- ТД** – Технічна допомога
- ОТГ** – об'єднані територіальні громади
- ЦРТ** – Цілі Розвитку Тисячоліття
- ЮНЕП** – Програма ООН із навколишнього середовища
- ЮНІДО** – Організація Об'єднаних Націй із промислового розвитку
- ЮНКТАД** – Конференція Організації Об'єднаних Націй із торгівлі та розвитку
- ЗДЗ** – зелені державні закупівлі
- ЦСР** – цілі сталого розвитку
- ЦРТ** – цілі розвитку тисячоліття
- НВЕ** – низьковуглецева економіка
- СхП** – Програма Східного партнерства
- УА** – угода про асоціацію між Україною та ЄС
- ЗІ** – зелені інвестиції
- ЕА** – екологічний аудит
- ССВ** – стале споживання та виробництво
- ЗБ** – зелений бізнес
- СЕЕО** – система еколого-економічного обліку
- ЦСЕ** – країни центральної та східної Європи
- ТТ** – технічна допомога
- ЕП** – екологічне партнерство

ВСТУП

Децентралізація та посилення повноважень місцевого самоуправління в Україні потребують чітко визначеної та прийнятної для суспільства стратегії досягнення цілей розвитку, застосування нових підходів до системи стратегічного планування, в тому числі на місцевому рівні.

При цьому відсутність у національному законодавстві офіційного визначення «місцевий розвиток» стримує розвиток територіальних громад, орієнтований на впровадження кращих світових інноваційних практик.

Значущість саме місцевого розвитку зумовлюється зміною загальних принципів управління в Україні, оскільки відповідно до європейського вибору розвитку основні зусилля спрямовуються на вирішення потреб територіальних громад у межах чітко окресленої території.

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (ЦСР) акцентовано увагу на необхідності зміни ідеології економічного зростання. Це викликано низкою суттєвих причин: сировинна експортоорієнтована, «староіндустріальна» модель економіки, що моделює нестабільність і фактичне згортання зовнішніх ринків, наслідки збройного конфлікту на сході країни, несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка призвела до другої хвилі економічного спаду та скорочення обсягів виробництва та експорту. У таких умовах загострюється необхідність розроблення якісно нової ідеології економічного зростання в Україні та створення системи «драйверів» його прискорення. Саме визначення завдань ЦСР може слугувати імпульсом для подальшого «зеленого» розвитку країни та її територіальних громад. Особливого значення набуває екологічна складова частина як основа «зеленого» зростання.

Із 2016 року інклюзивний процес визначення завдань Національних цілей сталого розвитку до 2030 року відбувався за чотирма напрямками: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості. Як свідчать заявлені вже стратегічні вектори, суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення на основі інноваційного розвитку економіки, сталого використання природних ресурсів, трансформації структури експорту, спрямованої на виробництво продуктів первинного перероблення та надання послуг із високим ступенем доданої

вартості, впровадження ідеології «зеленої» економіки. Заходи з енергозбереження та застосування енергоефективних практик суттєво знизять енергоємність валового внутрішнього продукту (ВВП) з одночасним збільшенням частки виробництва екологічно чистої енергії та суттєвим зменшенням викидів парникових газів в атмосферу. Це сприятиме покращенню якості та тривалості життя населення без шкоди довкіллю. Адже на сьогодні, за офіційними даними, в Україні спостерігається суттєве перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 69 народжених. При цьому рівень захворюваності та смертності населення України залишається критичним: 40% населення – це інваліди й особи, які перебувають на диспансерному обліку, тобто потребують системного лікування. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні менше на 5-6 років, ніж у європейських постсоціалістичних країнах, і на 9-11 років менше, ніж в економічно розвинених країнах.

Справедливий соціальний розвиток. Соціальна складова частина і далі залишається у фокусі державної політики в Україні. Вплив нерозв'язаних соціальних проблем на рівень життя громад посилено наслідками дії таких чинників, як небезпека для життя та здоров'я людей, збільшення масштабів крайньої бідності та соціального відторгнення, зростання чисельності соціально вразливих груп населення. Істотну загрозу становить зростаюча недовіра суспільства до більшості державних інституцій. Отже, відновлення економічного зростання та забезпечення соціальних гарантій є нагальними завданнями для забезпечення сталого розвитку України та її територіальних громад.

Стале економічне зростання та зайнятість. Відповідно до Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» країна потребує системних інституційних та глибоких структурних реформ. Пріоритетним завданням економічної політики, якому мають підпорядковуватися всі інші, залишається забезпечення впродовж наступних 15 років реального зростання валового внутрішнього продукту щонайменше удвічі з одночасним підвищенням рівня зайнятості населення працездатного віку до 70%. Виконання цього завдання залежить від:

- рівня наукоємності (створення та розвитку високотехнологічних конкурентоздатних виробництв – від фундаментальної науки до виробництва й обслуговування);
- активізації інвестиційних процесів;
- підтримки експорту з високою часткою валової доданої вартості, реалізації інфраструктурних проектів (автобани, транспортні розв'язки, метро, швидкісні пасажирські залізниці, транспортні засоби для залізничних та водних перевезень: вагони, баржі тощо);
- відродження та швидкого нарощування продуктивності аграрно-промислового комплексу.

Базовими принципами діяльності державних та суспільних інституцій у напрямі забезпечення економічного зростання мають стати: орієнтація на використання передусім власних ресурсів; мінімізація зовнішніх запозичень та використання їх виключно з метою розвитку, гарантування й захисту прав власності; стабільність, прозорість і простота податкової системи; викорінення корупції на всіх рівнях та детінізація економіки, створення безпечних умов праці для населення.

Ефективне управління. Підґрунтям реалізації ЦСР є розбудова на всіх рівнях та підвищення ефективності дій органів державної влади та місцевого самоврядування на основі відкритості та прозорості прийняття рішень і громадського контролю за їх виконанням.

В умовах децентралізації існує особлива потреба у впровадженні кращих практик місцевого економічного розвитку та посиленні управлінських інструментів, що дозволяють суспільству розвиватися більш стрімко, ефективно та стало. Досягнення цих цілей пов'язано з необхідністю певних реформ не лише на рівні національного законодавства, а й на рівні територіальних громад. Адже глибокі реформи однозначно не можуть відбуватися без інституційних змін та реформування системи управління загалом. Для виконання завдань у цій сфері необхідно забезпечити активну участь громадян у державному управлінні та житті місцевих громад, поширити практику публічно-приватного партнерства, застосовувати комунікаційні технології тощо.

Екологічна рівновага та розбудова стійкості. Україна належить до групи країн зі складними проблемами довкілля. Вони є типовими, з одного боку, для країн, що розвиваються (незбалансоване використання та вихолення природних ресурсів), а з іншого – для індустріально розвинених країн (забруднення довкілля промисловою діяльністю). Особливо важливою проблемою трансформаційного періоду, в тому числі на рівні територіальних громад, є поводження з відходами. Обсяги утворених відходів зростають, а частка тих, що перероблюються, є незначною. Залишається незмінною практика депонування новоутворених відходів на переповнених полігонах та посилення ризиків для довкілля й здоров'я населення. Одночасно господарське землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття, при тому, що частка природно-заповідних територій (6,6% від загальної площі країни) є недостатньою для запобігання таким втратам.

Варто зазначити, що в Україні розташовані найбільш цінні з природоохоронної точки зору території, що збереглися в наближеному до природного стані. Одна з них – дельта Дунаю, яку Всесвітній фонд дикої природи (ВВФ)

відніс їх до 200-от найважливіших в екологічному і природоохоронному аспекті регіонів світу.

Підтвердженням цінності дельти Дунаю та її ролі у збереженні біорізноманіття стало створення в 1998 році на базі румунського та українського біосферних заповідників єдиного білатерального біосферного заповідника дельти Дунаю під егідою ЮНЕСКО.

Оцінка гео економічних переваг завдяки унікальному географічному положенню Української частини Дунайського регіону дає можливість стверджувати, що вона є привабливою як із точки зору стратегічного значення, так і з точки зору наявності унікального природно-ресурсного потенціалу. Вихід до транс'європейської артерії – р. Дунаю, забезпечує зв'язок із країнами Центральної і Східної Європи та зумовлює важливість цього регіону як ланки системи європейських транспортних коридорів. Адже розташування Придунайського регіону на перетині найважливіших міжнародних шляхів з Європи в Азію свідчить про значні можливості, які сприяють розвитку морегосподарського та транспортного комплексу і логістичних зв'язків.

Крім того, за своїм туристично-рекреаційним потенціалом регіон Українського Придунав'я має унікальні ресурсні можливості для розвитку високорентабельного туризму та надання різнопланових рекреаційних послуг. Особливість географічного положення, розвинута транспортна мережа (сухопутна і річкова), сприятливі природні і кліматичні умови, наявність пам'яток історії, різноманіття національностей і культури створюють сприятливі передумови для формування і розвитку в районі високорентабельної туристично-рекреаційної галузі. Тому цілком логічно Нижньодунайський регіон можна розглядати як територію пріоритетного розвитку зеленого туризму.

Разом із тим, як вважають експерти, існують реальні загрози, що негативно впливають на рівень економічної спроможності туристично-рекреаційного бізнесу та розвиток територіальних громад через недосконалу інфраструктуру (поганий стан автодоріг, недостатня кількість місць паркування, обмежене міжнародне авіасполучення, відсутність комфортабельного і швидкого залізничного сполучення). При тому Придунав'я має високу природну здібність до адаптації, оскільки великий відсоток природних екосистем розміщений у межах заповідних територій, частка яких значно перевищує аналогічні загальнонаціональні показники. Важливо, що цей регіон має природні буферні системи – водноболотні угіддя, які здатні пристосовуватися до змін та пом'якшення впливу сурових погодних умов, а також щодо перспективи реалізації задекларованих Україною напрямків європейської інтеграції, зокрема реалізації принципів Європейської рамкової Водної конвенції, що передбачає басейновий принцип управління водними ресурсами. Отже, для України важливою є участь у вті-

ленні низки директив ЄС, зокрема Водної Рамкової Директиви та Директиви 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про управління та оцінку ризиками від повені» від 23 жовтня 2007 р. (Противаводкова директива ЄС).

На тлі очевидних геоекономічних переваг в Українському Придунав'ї існує багато економічних, соціальних та екологічних проблем саме на рівні територіальних громад. Зокрема, спостерігається економічне відставання Українського Придунав'я від інших районів як за обсягами реалізованої сільськогосподарської продукції (товарів, послуг), так і соціально-демографічними показниками. Проблемами, що стримують економічний розвиток та негативно впливають на рівень життєзабезпечення Українського Придунав'я¹, є:

- недостатньо розвинена транспортна інфраструктура;
- складний стан у галузі морегосподарського комплексу;
- відсутність розвинутої промисловості, зокрема рибної галузі;
- залежність від постачання електроенергії з-поза меж України;
- низький рівень водо- та газозабезпечення.

Головна соціальна проблема Придунайського субрегіону – відсутність належної інфраструктури водозабезпечення, каналізаційних систем переробки відходів. Це, у свою чергу, негативно впливає на стан довкілля та екологічну ситуацію в регіоні, що є стримуючим фактором економічного зростання територіальних громад.

«Сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям» (Угода «Про асоціацію між Україною та ЄС», глава 6, ст. 360).

¹ Про схвалення Концепції Державної цільової регіональної програми розвитку Українського Придунав'я на 2014-2017 роки від 21 листопада 2013 р. № 1002-р. Офіційний вісник України від 08.01.2014. 2014 р. № 1. С. 38. Ст. 7. Код акту 70913/2013.

На жаль, сьогодні стратегічний документ соціально-економічного розвитку у форматі всього Українського Придунав'я відсутній. Попередній документ – «Концепція Державної цільової регіональної програми розвитку розвитку Українського Придунав'я на 2014–2017 рр.» – вже втратив свою чинність. Крім того, виникли нові глобальні підходи, які задекларовані в Угоді «Про асоціацію між Україною та ЄС».

В умовах децентралізації контекст довкілля у форматі «зеленого» розвитку територій є особливо вагомим та актуальним.

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЧАСТИНА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ОЦІНКА СТАНУ ТА РИЗИКІВ, ЩО ІСНУЮТЬ

1.1. СУЧАСНИЙ СТАН ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Господарська діяльність людини суттєво впливає на стан довкілля та природно-ресурсний потенціал країни та її регіонів. Наразі у зв'язку з антропогенним навантаженням близько 70% поверхневих вод і значна частка запасів ґрунтових вод в Україні втратили своє значення як джерела питного водопостачання. Більше половини населення, за офіційними оцінками, до цього часу користується водопостачанням, засобами санітарії і гігієни, що не відповідають вимогам безпеки, в результаті чого кожен рік відбувається понад 800 тис. випадків смерті, яких можна було б уникнути. Більша частка випадків захворювання на малярію та інші хвороби тісно пов'язана зі станом водних екосистем, які можуть бути поліпшені за рахунок природоохоронних заходів.

23% глобальних смертей (і 26% випадків смерті серед дітей віком до п'яти років) пов'язані зі змінними факторами навколишнього природного середовища. При цьому 68% цих смертей та 56% розрахункових втрат часу непрацездатності можуть бути оцінені з використанням доказових порівняльних методів оцінки ризиків.

Джерело: Глобальна стратегія ВООЗ у сфері здоров'я, охорони довкілля та зміни клімату, 2018 р.

Проблемними залишаються питання поводження з відходами та забезпечення централізованим водопостачанням сільського населення.

Загальновідомі екологічні ризики, за оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (далі – ВООЗ), яка підготувала Глобальну стратегію ВООЗ у сфері здоров'я, охорони довкілля та зміни клімату, є причиною чверті всіх випадків смерті та захворювань в усьому світі. Не викликає сумніву, що безпека навколишнього природного середовища має важливий вплив на здоров'я та розвиток людини.

Близько 4 млн тонн забруднюючих речовин щорічно викидається в повітряний басейн. Коефіцієнт антропогенного навантаження, що характеризує ступінь впливу діяльності людини на стан довкілля, в т.ч. земельні ресурси, свідчить про наявний високий ступінь антропогенного навантаження на земельні ресурси для забудованих земель, промисловості, транспорту; значний ступінь навантаження – для ріллі, багаторічних насаджень; середній ступінь антропогенного навантаження – для природних кормових угідь (сінокосів, пасовищ), залужених балок. Разом із тим значною мірою завдяки економічному спаду протягом останніх років істотно зменшено викиди парникових газів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, скорочено масштаби утворення відходів. Вдалося досягти підвищення лісистості території країни та збільшення площі заповідників і національних парків. Спостерігається стагнація або незначний прогрес в енергетичній сфері, насамперед, у частині ефективного використання енергії та розвитку відновлюваної енергетики. (*Джерело: Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», 2015.)

Однак із початком воєнних дій в Україні значно погіршилася ситуація щодо стану довкілля та збереження природно-ресурсного потенціалу.

Проаналізуємо більш детально на основі статистичних збірників та щорічних звітів Мінприроди про стан довкілля в Україні наявні екологічні проблеми та ризики в масштабі всієї держави, які негативно впливають на природні екосистеми та біорізноманіття. На жаль, слід констатувати, що останній звіт Мінприроди України у вільному доступі датується 2015 роком.

1.1.1. Забруднення атмосферного повітря

За даними Державної служби статистики, в останні роки в Україні дещо стабілізувалась ситуація щодо забруднення атмосферного повітря. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел свідчить про темпи їх зниження, особливо це стосується діоксиду вуглецю, що

впливає на зміну клімату (табл.1.1). Якщо розглядати динаміку викидів інших забруднюючих речовин в атмосферу, зокрема, які належать до парникових газів, то теж прослідковується аналогічна тенденція (табл. 1.2).

Таблиця 1.1

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря України від стаціонарних та пересувних джерел за 1990–2017 роки

Рік	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т			Викиди діоксиду вуглецю, млн. т		
	Усього	у тому числі		Усього	у тому числі	
		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами		стаціонарними джерелами	пересувними джерелами
1990	15549,4	9439,1	6110,3
1991	14315,4	8774,6	5540,8
1992	12269,7	8632,9	3636,8
1993	10015,0	7308,3	2706,7
1994	8347,4	6201,4	2146,0
1995	7483,5	5687,0	1796,5
1996	6342,3	4763,8	1578,5
1997	5966,2	4533,2	1433,0
1998	6040,8	4156,3	1884,5
1999	5853,4	4106,4	1747,0
2000	5908,6	3959,4	1949,2
2001	6049,5	4054,8	1994,7
2002	6101,9	4075,0	2026,9
2003	6191,3	4087,8	2103,5
2004	6325,9	4151,9	2174,0	126,9	126,9	...
2005	6615,6	4464,1	2151,5	152,0	152,0	...
2006	7027,6	4822,2	2205,4	178,8	178,8	...
2007	7380,0	4813,3	2566,7	218,1	184,0	34,1
2008	7210,3	4524,9	2685,4	209,4	174,2	35,2
2009	6442,9	3928,1	2514,8	185,2	152,8	32,4
2010	6678,0	4131,6	2546,4	198,2	165,0	33,2
2011	6877,3	4374,6	2502,7	236,0	202,2	23,8
2012	6821,1	4335,3	2485,8	232,0	198,2	33,8
2013	6719,8	4295,1	2424,7	230,7	197,6	33,1
2014	5346,2	3350,0	1996,2	194,7	166,9	27,8
2015	4521,3	2857,4	1663,9	162,1	138,9	23,1
2017		2584,9	--			

¹ За 1990–2002 роки відображено дані стосовно викидів від автомобільного транспорту; з 2003 року – стосовно автомобільного, залізничного, авіаційного, водного транспорту; з 2007 року – стосовно автомобільного, залізничного, авіаційного, водного транспорту та виробничої техніки

Таблиця 1.2

Динаміка викидів окремих забруднюючих речовин в атмосферне повітря

	2010	2014	2015	2016	2017
Діоксид сірки	1206,3	1133,3	830,3	1076,4	726,2
Діоксид азоту	310,5	288,1	233,8	240,2	215,5
Оксид вуглецю	1063,8	828,4	764,1	802,8	728,4
Неметанові леткі органічні сполуки	66,0	50,0	47,3	52,2	53,1
Аміак	25,1	21,3	18,8	18,8	17,4
Суспендовані тверді частинки – всього	562,1	401,8	349,6	395,8	319,5
більше 2,5 мкм та менше 10 мкм	133,2	84,6	67,9	73,1	46,8
2,5 мкм та менше	40,7	24,0	19,7	34,1	13,5
Сажа	6,5	2,6	5,5	4,7	6,1
Метан	844,8	580,2	514,1	466,5	499,0
Арсен	52,2	43,4	36,0	41,2	37,0
Кадмій	2,8	3,3	4,0	3,9	2,6
Мідь	87,4	70,8	60,0	64,8	68,8
Нікель	94,4	57,0	45,4	49,6	42,6
Ртуть	6,8	5,7	4,9	8,6	6,4
Свинець	159,1	96,2	83,2	92,6	85,5
Хром	132,6	67,9	61,8	69,3	54,0
Цинк	335,0	236,1	231,5	251,7	172,2
Залізо	27886,3	24860,8	10686,3	7892,6	6656,8
Алюмінію оксид	1609,4	998,0	825,1	784,4	366,7
Манган	1141,7	617,0	406,3	421,0	357,6
Органічні аміни	167,7	364,6	387,1	476,3	602,6
Стійкі органічні забруднювачі (СОЗ)	445,6	132,8	112,4	107,5	112,3
Поліароматичні вуглеводні (ПАВ)	240,1	103,0	85,6	82,0	90,7
Хлор	337,1	236,3	272,0	244,6	274,3
Фтористий водень	146,5	64,8	49,8	42,5	35,7
Водню ціанід (синильна кислота)	253,0	101,5	59,7	78,0	54,5
Фреони	107,8	79,5	37,2	35,7	38,3
Озон	14,1	12,3	11,5	10,7	10,1

Найбільші викиди від стаціонарних джерел забруднення спостерігаються в Донецькій, Дніпропетровській та Івано-Франківській областях.

За даними спостережень, до міст із найбільшим рівнем забруднення атмосферного повітря належать Кривий Ріг, Херсон, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Одеса, Краматорськ, Лисичанськ, Слов'янськ, Миколаїв, Маріуполь, Київ, Запоріжжя, Ужгород, Луцьк, Рубіжне.

Загальний рівень забруднення атмосферного повітря в Україні за (ІЗА) оцінюється як високий.

За даними Мінприроди, порівняно з попереднім роком збільшення викидів в атмосферу відмічалася в 11 регіонах країни, а саме: Чернівецькій (на 30,4%), Херсонській (на 23,5%), Кіровоградській (на 19,9%), Закарпатській (на 13,8%), Одеській (на 12,3%), Волинській (на 11,3%), Вінницькій (на 8,2%), Хмельницькій (на 6,9%), Тернопільській (на 2,8%), Львівській областях (на 2,2%) (рисунк 1.1). (* Джерело: Звіт Мінприроди, 2015.)

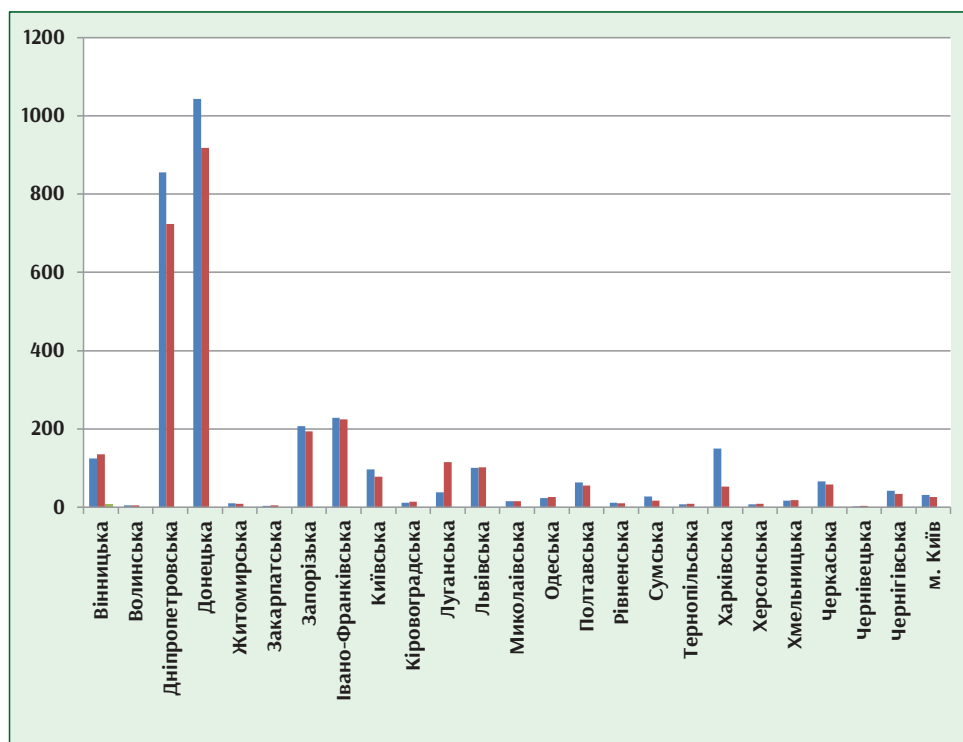

Рис. 1.1. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за регіонами за період 2014–2017 рр. (тис. т)

Середні показники в розрахунку на кожного жителя України та один квадратний кілометр території складають 105,5 кг та 7,8 тонн викидів забруднюючих речовин атмосфери відповідно.

**Джерело: Звіт Мінприроди України, 2015 р.*

Якщо порівнювати територіальні тенденції, то в деяких регіонах, за даними Національного звіту про стан довкілля, середні показники в розрахунку на кожного жителя значно перевищують середній рівень по країні. Так, у Донецькій області обсяги викидів у розрахунку на один квадратний кілометр були більшими в 4,7 разів, а на 1 особу – в 2,2 рази, у Дніпропетровській – відповідно, у 3,5 та 2,2 рази, Івано-Франківській – 2,5 та 1,8 разів більше. Підприємствами м. Києва в розрахунку на 1 км² території викинуто 213,8 тонн забруднюючих речовин, що перевищило середній показник по країні у 27,4 рази. При цьому спостерігається і значне відхилення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу за регіонами (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на одну особу за регіонами, кг

	2010	2014	2015	2016	2017
Україна	90,1	77,9	66,7	72,1	60,8
Автономна Республіка Крим	16,5
Вінницька	62,8	77,1	83,9	75,1	98,4
Волинська	7,9	4,1	4,5	4,5	4,9
Дніпропетровська	278,9	260,5	221,7	256,9	203,5
Донецька	309,7	241,4	214,3	230,7	185,9
Житомирська	14,3	8,7	7,2	7,5	8,4
Закарпатська	14,0	3,1	3,5	3,9	2,5
Запорізька	120,4	116,7	110,1	95,6	104,5
Івано-Франківська	122,6	165,5	162,0	142,4	143,8
Київська	62,1	55,7	45,1	56,7	27,6
Кіровоградська	14,6	12,0	14,5	12,2	12,7
Луганська	222,3	88,7	52,0	70,7	34,4

	2010	2014	2015	2016	2017
Львівська	44,4	39,5	40,4	40,7	43,1
Миколаївська	18,1	13,6	13,6	12,0	12,4
Одеська	12,2	9,7	10,9	11,0	12,4
Полтавська	48,7	43,3	38,5	39,2	39,4
Рівненська	11,2	10,0	8,8	7,8	8,2
Сумська	27,1	23,9	15,6	17,9	18,5
Тернопільська	17,0	7,7	7,9	8,5	10,0
Харківська	55,0	55,0	19,6	37,0	16,7
Херсонська	4,8	6,7	8,3	9,1	9,1
Хмельницька	14,4	13,1	14,1	16,9	16,5
Черкаська	47,4	53,1	46,1	42,3	39,4
Чернівецька	4,2	2,7	3,6	3,3	3,6
Чернігівська	42,9	39,5	32,3	35,7	30,8
м. Київ	10,3	10,9	9,2	11,8	15,5
м. Севастополь	10,4

За даними Національного звіту, основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються підприємства добувної і переробної промисловості, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, викиди забруднюючих речовин яких складають більше 90 відсотків від загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Україні.

Найбільша кількість підприємств сконцентрована в Донецько-Придніпровському регіоні держави, зокрема Донецькій (4,6%), Дніпропетровській (6,3%) та інших областях (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Кількість підприємств, які здійснювали викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у 2017 році*

Адміністративна одиниця	Кількість підприємств		Розподіл підприємств, %	Викинуто в середньому одним підприємством, кг
	Всього	У% до 2015 року		
Україна	11303	141,9	100,0	252,8
Вінницька область	472	124,9	4,2	285,4
Волинська область	257	169,1	2,3	18,4
Дніпропетровська область	716	134,1	6,3	1011,0
Донецька область	528	104,1	4,7	1737,9

Адміністративна одиниця	Кількість підприємств		Розподіл підприємств,%	Викинуто в середньому одним підприємством,кг
	Всього	У% до 2015 року		
Житомирська область	699	192,0	6,2	12,9
Закарпатська область	214	209,8	1,9	20,6
Запорізька область	611	161,2	5,4	317,0
Івано-Франківська область	334	136,3	3,0	670,4
Київська область	518	145,9	4,6	150,8
Кіровоградська область	331	158,4	2,9	42,7
Луганська область	268	151,4	2,4	429,7
Львівська область	692	219,0	6,1	148,0
Миколаївська область	389	142,0	3,4	40,6
Одеська область	572	163,4	5,1	45,6
Полтавська область	651	140,3	5,8	85,4
Рівненська область	257	135,3	2,3	39,8
Сумська область	333	145,4	2,9	52,5
Тернопільська область	430	128,0	3,8	19,7
Харківська область	674	137,0	6,0	79,2
Херсонська область	449	249,4	4,0	19,8
Хмельницька область	407	143,8	3,6	44,8
Черкаська область	491	97,6	4,3	117,0
Чернівецька область	158	128,5	1,3	20,5
Чернігівська область	485	105,0	4,2	69,9
м. Київ	367	101,1	3,2	72,7

* Джерело: Держстат

1.1.2.Оцінка стану водних ресурсів та їх використання

Україна належить до найменш водозабезпечених держав Європи, із запасами місцевих ресурсів річкового стоку на одну людину близько 1,0 тис. м³ на рік.

Для порівняння. У країнах Європи цей показник становить: Норвегія – 96,9; Швеція – 24,1; Фінляндія – 22,5; Франція – 4,6; Італія – 3,9; Великобританія – 2,7; Польща – 1,7; Німеччина – 1,3; Угорщина – 0,8 тис. м³ на рік.

При цьому середні багаторічні водні ресурси України становлять 94,1 км³/рік. Доступні для використання запаси поверхневих вод розподілені по території країни нерівномірно. Для поліпшення водозабезпечення вододефіцитних регіонів в Україні створено понад 1160 водосховищ загальним об'ємом близько 55 км³. Значною є також мережа магістральних каналів (понад 1,0 тис. км) і водоводів (понад 2,0 тис. км). Це дає змогу перерозподіляти на території, відповідно, 3 км³ і 12 км³ води щорічно.

За офіційними даними, найбільш забезпечені ресурсами місцевого стоку західні області, де на 1 км² території припадає від 200 до 600 тис. м³, а на одного жителя — від 2 до 7 тис. м³. До найменш забезпечених ресурсами поверхневих вод відносяться Херсонська, Донецька, Дніпропетровська і Запорізька області — від 0,1 до 0,3 тис. м³ води. Близькі до цих показники у АР Крим та Луганській області — 0,4 і 0,5 тис. м³ відповідно. Основна частина водних ресурсів зосереджена в Дніпрі з його притоками, загальний стік якого складає в середній за водністю рік 53,9 км³.

При цьому потрібно враховувати, що майже 80% водопостачання в країні забезпечується за рахунок поверхневих вод, ресурси яких достатньо обмежені як за кількісними, так і якісними показниками.

За оцінками фахівців, належний екологічний стан поверхневих водних об'єктів і якість води в них є вирішальними чинниками санітарного та епідемічного благополуччя населення. Сьогодні згідно з класифікацією водних об'єктів та ступенем їх забруднення можна констатувати високий рівень техногенного навантаження на водойми, що не дає можливості забезпечити якісне питне водопостачання в масштабах всієї країни. При цьому законодавство у сфері питної води та питного водопостачання складається з Водного кодексу України, Кодексу України про надра, законів України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» та інших нормативно-правових актів.

Однак сьогодні найбільше проблем існує з дотриманням санітарно-епідеміологічного законодавства через тривалий процес адмінреформування, перерозподіл відповідальності, мораторій на перевірки з 2014 року, відміну

низки регуляторних актів без затвердження відповідних нових актів, ліквідацію Держсанепідслужби та незавершеність передачі закріплених за нею повноважень органам- правонаступникам – Держпродспоживслужбі; недостатнім фінансуванням водоохоронних програм. Так, за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України відповідно, до звіту «Стан виконання державних цільових програм у 2017 році» лише одна з них – «Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» – була частково профінансована (0,03 млрд гривень із державного бюджету при запланованих 5,70 млрд гривень; та 0,02 млрд гривень із місцевого бюджету – при запланованих 1,33 млрд гривень).

Система контролю якості води в децентралізованих індивідуальних (приватних) системах водопостачання також розвинута вкрай слабко. Обов'язковість такого контролю не передбачена жодним нормативним актом.

До того ж, існують природні проблеми якості води, зокрема щодо вмісту фторидів (у Полтавській, Чернігівській, Львівській, Одеській областях), заліза (в Тернопільській, Київській й інших областях) тощо.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення в державі багатьох інфекційних (вірусний гепатит А, черевний тиф, ротавірусна інфекція тощо) та неінфекційних (хвороби системи травлення, серцево-судинної, ендокринної системи тощо) хвороб.

Слід зазначити, що починаючи з 90-х років минулого століття спостерігалось стрімке зменшення водозабору. Динаміка забору води відображена в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Динаміка забору води з поверхневих та підземних джерел України, млн. м³

Забір води	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017
Усього	14846	14651	14651	13625	11505	9699	9224
зокрема, з підземних джерел	2023	1961	1961	1911	1503	1286	1178

* за даними Державного агентства водних ресурсів України

Найбільшими водоспоживачами в територіальному розрізі є Запорізька (1226 млн. м³), Херсонська (1276 млн. м³), Донецька (912 млн. м³), Дніпропетровська (802 млн. м³) та інші області (табл. 1.6).

Втрати води під час транспортування до споживача становлять на рівні одного з найбільших водоспоживачів у територіальному розрізі – Запорізької області.

Таблиця 1.6

Використання свіжої води за регіонами, млн. м³

	2010	2014	2015	2016	2017
Україна	9817	8710	7125	7169	6853
Автономна Республіка Крим	764
Вінницька	110	110	101	92	98
Волинська	72	66	54	52	58
Дніпропетровська	1361	1359	881	1055	802
Донецька	1467	1135	936	926	912
Житомирська	159	157	66	63	67
Закарпатська	33	30	30	29	22
Запорізька	1099	1146	1150	1081	1226
Івано-Франківська	86	92	78	74	75
Київська	902	808	706	664	307
Кіровоградська	40	93	41	50	54
Луганська	192	87	57	69	50
Львівська	175	151	120	119	123
Миколаївська	184	218	172	179	178
Одеська	325	278	254	243	249
Полтавська	205	214	87	87	92
Рівненська	159	171	102	89	98
Сумська	101	100	63	64	64
Тернопільська	61	72	38	37	37
Харківська	287	309	247	282	211
Херсонська	770	1062	1037	990	1276
Хмельницька	97	70	67	77	78
Черкаська	244	205	139	142	143
Чернівецька	68	80	49	52	50
Чернігівська	142	142	106	109	93
м. Київ	648	555	544	544	490
м. Севастополь	66

* за даними Державного агентства водних ресурсів України

В Україні щорічно для потреби водопостачання населення і галузей економіки забирається близько 10 км³ води, в тому числі майже 2 км³ – для потреб сільського господарства.

Структура використання водних ресурсів на різні потреби наведена на рис. 1.2.

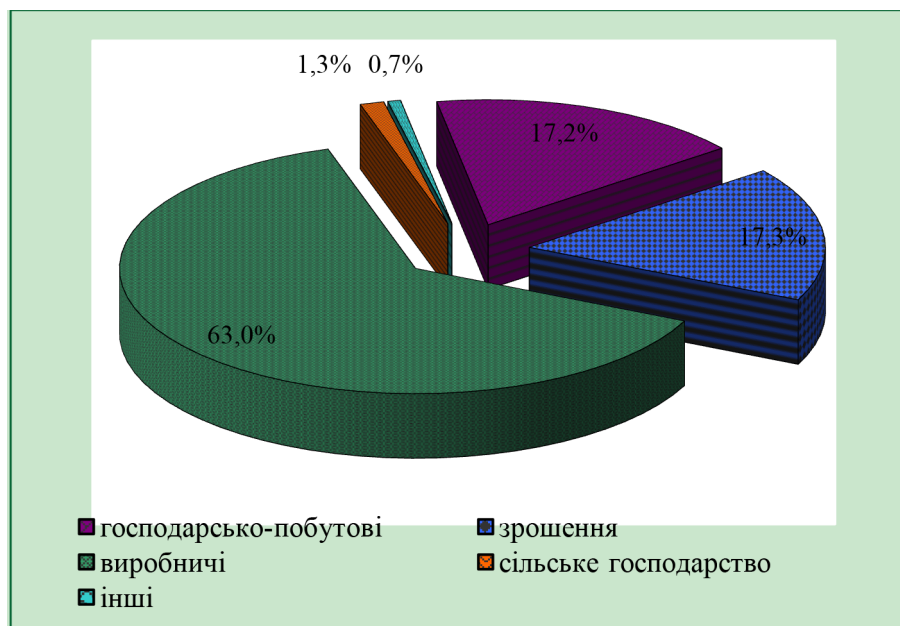

Рис. 1.2. Структура використання водних ресурсів на різні потреби в Україні

Право на «доступ до питної води» закріплено в Законі України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення». Зокрема, в ньому зазначено: «Держава гарантує захист прав споживачів у сфері питної води, питного водопостачання та водовідведення шляхом: забезпечення кожної людини питною водою нормативної якості в межах науково обґрунтованих нормативів питного водопостачання залежно від району та умов проживання». Однак, за даними наукових досліджень, доведено, що на сьогодні **право на «доступ до питної води» реалізується не повною мірою** як з об'єктивних (відсутність відповідних джерел водопостачання, брак коштів на будівництво очисних установок, відсутність адекватних технологій водопідготовки), так і з суб'єктивних (нерозуміння важливості та небажання місцевих органів влади вирішувати питання з питною водою) причин.

Що стосується територіальних пропорцій, то, за даними «Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», у 2015 році показник охоплення міст послугами централізованого водопостачання практично у всіх областях складав 100%, за виключенням двох областей, а саме Львівської – 93,4% та Чернівецької – 90,9%.

Сільські населені пункти у звітному році були найширше охоплені централізованим водопостачанням: у Херсонській області – 98,9%; у Київській – 72%; у Донецькій – 60,9%; у Запорізькій – 60,7%; у Миколаївській областях – 58%; в усіх інших областях цей показник не перевищував 50% .

Разом із тим привізною питною водою забезпечувалися лише 9 областей, зокрема, у Запорізькій області привізною водою забезпечувалось 27,8% населених пунктів та 4,1% населення; у Миколаївській – 14% та 0,46%; в Одеській – 11,9% та 1,6%; у Дніпропетровській – 10,5% та 1,7%; у Львівській – 3,0% та 0,5%; у Кіровоградській – 2,2% та 5,3%; у Херсонській – по 1%; у Полтавській – 0,4% та 0,1%; в Івано-Франківській – 0,25% та 0,08%, відповідно.

За даними «Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», у 2016 році показники охоплення населених пунктів та населення послугами централізованого водопостачання в цілому у країні характеризувались таким чином:

	За населеними пунктами	За населенням
міста	99,3% (401 місто із 404)	90,9% (22,38 тис. чол. із 24,61)
сmt	87,2% (586 смт із 672)	69,1% (2,32 тис. чол. із 3,36)
села	29,2% (7609 сіл із 26084)	22,2% (2,22 тис. чол. із 11,98)

Без урахування територій Луганської та Донецької областей.

Серед сільського населення доступ до послуг централізованого водопостачання мають лише 22%, що свідчить про масштабність цієї проблеми. При цьому даний показник є узагальненим, оскільки в центральних областях він є вищим, ніж у деяких західних областях (наприклад, у Тернопільській – біля 0,7%, у Чернівецькій – 1,9%, у Львівській – 5,4%; у Івано-Франківській – 6,1%; у Вінницькій областях – 6,7%.)

За даними Держводагентства «Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», в 2016 році у сільській місцевості тільки кожен четвертий із більш як 14 мільйонів осіб сільського населення мав можливість споживати якісну питну воду. Близько 6,5 тис. сіл, або тільки кожне п'яте від їх загальної кількості, мали питні водопроводи господарсько-побутового призначення. При цьому більш ніж половина проб питної води з підземних джерел у сільській місцевості не відповідають чинним стандартам та нормативам.

За даними місцевих органів виконавчої влади і водогосподарських організацій, було зареєстровано 1,3 тис. сільських населених пунктів, які користуються привізною та неякісною водою.

За даними ВООЗ, кожного року близько 25% населення у світі підпадає під ризик захворювань, а практично кожний десятий мешканець планети страждає від вживання недоброякісної питної води.

Міністерство охорони здоров'я України, яке здійснює контроль якості питної води, в Національній доповіді за 2016 рік повідомляє, що якість питної води в системах водопостачання протягом 2014–2016 років мала тенденцію до погіршення. Так, відсоток досліджених нестандартних проб питної води за санітарно-хімічними та санітарно-бактеріологічними показниками становив, відповідно:

- для комунальних систем (водопроводів): у 2014 р. – 8,4 та 2,2%; у 2015 р. – 12,4 та 3,1%; у 2016 р. – 13,7 та 4,3%;
- для сільських систем (водопроводів): у 2014 р. – 21,0 та 5,5%; у 2015 р. – 22,5 та 7,6%; у 2016 р. – 25,5 та 10,4%.

Щодо окремих областей України, то у 2016 році частка нестандартних проб питної води за санітарно-хімічними показниками в Луганській, Миколаївській, Рівненській, Полтавській, Запорізькій, Київській областях, а за санітарно-бактеріологічними показниками – у Хмельницькій, Рівненській, Тернопільській, Одеській, Вінницькій областях у півтора рази і більше перевищувала середні показники по країні (середній показник у цьому році становив за санітарно-хімічними показниками – 18,4%, за санітарно-бактеріологічними – 6,4%).

Для джерел децентралізованого водопостачання питома вага досліджених нестандартних проб питної води дорівнювала:

- за санітарно-хімічними показниками у 2014 р. – 31,4%; у 2015 р. – 32,7%; у 2016 р. – 33,2%;
- за санітарно-бактеріологічними показниками у 2014 р. – 15,5%; у 2015 р. – 18,0%; у 2016 р. – 23,1%.

При цьому МОЗ відзначає, що на якість питної води систем централізованого водопостачання негативно впливає незадовільний санітарно-технічний стан водопровідних споруд і мереж, їх висока зношеність, несвоєчасне проведення капітальних та поточних планово-профілактичних ремонтів та заходів

із попередження і ліквідації аварій. В окремих регіонах гостро стоїть питання забезпечення населення питною водою не тільки в якісному, але і в кількісному відношенні. Подача води за графіками та її тривала відсутність у водопровідних мережах сприяє бактеріальному й хімічному забрудненню питної води. Ситуацію значно погіршують випадки відключення об'єктів водопостачання від систем енергопостачання.

Отже, питання якості і безпеки питної води на практиці не є пріоритетним порівняно із забезпеченням доступу до води. В Україні не закріплені законодавчо вимоги про застосування рекомендацій та керівництв ВООЗ щодо впровадження проактивних підходів до гарантування безпеки питної води, заснованих на оцінці ризиків безпеки питної води «від джерела до крана споживача» та запровадженні Планів забезпечення безпеки води, які були підтримані рішеннями нарад Сторін Протоколу про воду та здоров'я. (*Джерело: *Національні цільові показники про воду та здоров'я та заходи їх досягнення (проект)*, ГО «Мама-86», Київ, 2018.)

За даними Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання, в Україні у 2016 р. частка старих та аварійних водопровідних мереж у середньому по країні перевищувала 35% від загальної протяжності мереж. При цьому протягом року було замінено лише 2% від потреби.

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» в повному обсязі не виконується через продовження реформування органів санітарно-епідеміологічного нагляду, зокрема у зв'язку з передачею функцій моніторингу та контролю санітарно-епідеміологічного благополуччя у сфері питного водопостачання новоствореним установам МОЗ та Держпродспоживслужби, що під час заборони перевірок значно скоротило і послабило державний нагляд у цій сфері. Крім того, існує хронічне недофінансування державних цільових галузевих програм, що містять поряд з іншими і заходи покращення якості питної води. При цьому система контролю якості води в децентралізованих індивідуальних (приватних) системах водопостачання розвинута вкрай недостатньо. Обов'язковість такого контролю не передбачена жодним нормативним актом.

На жаль, наявна дотепер в Україні законодавча база щодо якості питної води є досить розвинутою, але застарілою та не повною мірою відповідає вимогам

Європейських директив.*Джерело: Національні цільові показники про воду та здоров'я та заходи їх досягнення (проект), ГО» Мама-86», Київ, 2018.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження інтегрованих підходів до управління водними ресурсами за басейновим принципом» від 4 жовтня 2016 року № 1641-VIII та Угода про асоціацію між Україною та ЄС (ратифікована Законом № 1678-VII від 16.09.2014) задекларували впровадження принципів інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом шляхом розроблення та впровадження Планів управління річковими басейнами. Відповідно до визначених вимог потребують подальшого розвитку та регулювання питання:

- розподілу водних ресурсів і забезпечення населення та галузей економіки якісною водою в необхідній кількості, особливо в періоди маловоддя;
- погіршення якості поверхневих та підземних вод через прогресуючу деградацію екологічних систем (рис. 1.4);
- впровадження інструментів інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом.

Існує складність переходу від наявної централізованої системи управління водним господарством за адміністративним принципом до басейнового управління всіма водними ресурсами. Потребує також удосконалення система державного моніторингу водних ресурсів, оцінки екологічного стану водних об'єктів і прогнозування їх змін відповідно до вимог ЄС.

Важливим є питання антропогенного забруднення поверхневих джерел води за рахунок неочищених промислових та побутових стоків, які містять широкий спектр забруднюючих речовин.

Що стосується якості стічних вод, то законодавча база у сфері управління стічними водами та доступу до санітарії нерозвинута і потребує апроксимації норм Водної рамкової директиви ЄС (далі – ВРД ЄС) і Директиви Ради 91/271/ЄЕС для регулювання у сфері очистки та скидання стічних вод, у тому числі від малих господарств та домоволодінь, налагодження моніторингу якості очистки та повторного використання стічних вод, контролю за скидами стічних вод у природне середовище.

Усі нормативні документи, які стосуються скидання стічних вод та питань захисту довкілля, є застарілими, ряд чинних документів не відповідає сучасним умовам. Завдяки відсутності належного контролю існує можливість водокористувачів переводити стічні води із статусу забруднених до статусу нормативно-чистих, занижувати показники і об'єми скидів у природні водойми і в періоди між перевірками здійснювати скиди з відхиленнями.

Останні роки фахівці фіксують зростання нітратного забруднення ґрунтових вод внаслідок ненормованого використання в колективних господарствах та у приватному секторі мінеральних та, особливо, органічних добрив. Серйозність ситуації полягає в тому, що ефективних методів видалення нітратів з води в умовах децентралізованого водопостачання практично не існує, що сприяє збільшенню рівня загальної захворюваності, в тому числі інфекційними та онкологічними хворобами.

Основним чинником антропогенного навантаження на поверхневі водні ресурси є все ще значний обсяг скидів забруднених вод без очищення (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Загальне водовідведення за приймачами стічних вод
та категоріями води за регіонами у 2017 році**

	Кількість підприємств, які скидали зворотні (стічні) води, одиниць	Скинуто зворотних (стічних) вод						
		усього, млн. м ³	за приймачами			за категоріями води		
			у поверхневі водні об'єкти	у під-земні горизонти	в об'єкти, не віднесені до водних	стічних	шахтно-кар'єрних	колекторно-дренажних
Україна	1860	4921	4715	9	197	4401	228	292
Вінницька	97	67	63	-	4	66	1	-
Волинська	45	43	30	-	13	40	3	-
Дніпропетровська	61	680	617	0	63	579	75	26
Донецька	116	802	801	-	1	739	62	1
Житомирська	137	74	72	-	2	63	10	1
Закарпатська	135	37	36	-	1	20	0	17
Запорізька	86	980	956	-	24	955	15	10
Івано-Франківська	90	60	60	-	0	33	-	27
Київська	83	285	271	-	14	280	2	3
Кіровоградська	54	50	44	2	4	40	10	-
Луганська	28	42	42	-	0	26	14	2
Львівська	179	178	167	-	11	97	-	81
Миколаївська	19	64	60	-	4	64	-	-
Одеська	48	166	159	-	7	117	-	49
Полтавська	46	83	70	1	12	60	15	8
Рівненська	125	57	57	-	0	47	8	2
Сумська	79	50	47	2	1	48	2	-

	Кількість підприємств, які скидали зворотні (стічні) води, одиниць	Скинуто зворотних (стічних) вод						
		усього, млн. м ³	за приймачами			за категоріями води		
			у поверхневі водні об'єкти	у під-земні горизонти	в об'єкти, не віднесені до водних	стічних	шахтно-кар'єрних	колекторно-дренажних
Тернопільська	68	31	29	–	2	31	–	–
Харківська	98	274	270	0	4	271	2	1
Херсонська	24	73	69	–	4	37	–	36
Хмельницька	73	38	35	–	3	37	1	–
Черкаська	65	124	107	–	17	98	2	24
Чернівецька	64	41	38	–	3	36	1	4
Чернігівська	32	79	72	4	3	74	5	–
м. Київ	8	543	543	–	0	543	–	–

* Джерело: Держстат

Основним чинником антропогенного навантаження на поверхневі водні ресурси є все ще значний обсяг скидів забруднених вод без очищення (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Динаміка забруднених стічних вод у загальному водовідведенні, % (* за даними Національної академії наук України)

Основними причинами скидання забруднених стоків без очищення залишаються нестача в більшості населених пунктів країни централізованого водовідведення та зниження ефективності роботи очисних споруд, що зумовлено їх зношеністю, низьким технологічним рівнем, енергомісткістю. Найбільше забруднених вод скинуто водокористувачами Запорізької, Донецької, Дніпропетровської та Київської областей. (*Джерело: Звіт Мінприроди, 2015.)

Окремо слід виділити проблеми фосфатного забруднення водних ресурсів через використання синтетичних фосфатних миючих засобів та «цвітіння» поверхневих вод, які є джерелами питного водопостачання.

Існує також проблема нітратного забруднення води в нецентралізованих джерелах водопостачання (колодязях та каптажах), яка посилюється з року в рік.

Сільські населені пункти (серед областей, що надали ці дані) у звітному році були найширше охоплені централізованим водовідведенням в Одеській 16%, Дніпропетровській 12,2%, Львівській 10,8% та Донецькій областях 9,4%; в усіх інших областях цей показник не перевищував 5%. (*Джерело: «Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», 2016 р.)

За даними «Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», у 2016 році показники охоплення населених пунктів та населення послугами централізованого водовідведення в цілому у країні характеризувались такими даними:

	Населені пункти	Населення
міста	94,1% (380 місто із 404)	приблизно 73%
сmt	60,4% (406 сmt із 672)	приблизно 34%
села	2,2% (577 сіл із 26084)*	приблизно 3%

*дані по Тернопільській та Чернівецькій областях відсутні та не враховані

За даними «Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», у 2016 р. тривала тенденція до погіршення ситуації щодо зростання частки старих та аварійних каналізаційних трубопроводів. Найгіршою ситуація була в Харківській області, де заміни вимагали 62,2% труб, Запорізькій – 48,3%, Одеській – 47,4%, Чернігівській – 44,3%, Тернопільській – 43,7%, Житомирській – 40,7% та Херсонській областях – 40,3%; в інших областях та м. Київ цей показник був меншим за 40%. В окремих областях найбільший відсоток труб (до тих, що вимагали заміни) було замінено: у Чернівецькій – 6,9%, Миколаївській і Вінницькій – 2,9%, Черкаській – 2,1%, Івано-Франківській і Хмельницькій областях – 2%; найменший – у Чернігівській і Кіровоградській областях – 0,1%, та м. Київ – 0,2%. Найбільша кількість аварій у 2016 році мала

місце в Одеській – 3,55 та Львівській областях – 3 аварії на 1 км мережі на рік. (*Джерело: «Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», 2016 р.)

За даними «Національної доповіді про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», у 2016 р. частка старих та аварійних каналізаційних трубопроводів у середньому по країні сягала майже 36% від їх загальної протяжності. При цьому протягом року було замінено всього 1% від потреби.

Наведені проблемні питання можуть бути вирішені на місцевому рівні за умови залучення центральних органів виконавчої влади у відповідній сфері, а також виділення коштів із місцевого бюджету.

Відповідно до рішення Рахункової палати від 11.04.2018 № 10-3 «Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади в частині контролю за повнотою і своєчасністю надходження екологічного податку за викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря та скидання забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти» вказується, що протягом 2015–2017 років органи державної влади не забезпечили створення ефективної та дієвої системи контролю за обсягами та видами скидів у водні об'єкти, які є об'єктом та базою оподаткування екологічним податком, а також за повнотою і своєчасністю надходження цього податку до державного бюджету, і, як наслідок, на сьогодні стан навколишнього природного середовища, особливо в частині його забруднення, є достатньо загрозливим. В Україні відсутній загальний облік суб'єктів господарювання, які здійснюють скиди у водні об'єкти та мають відповідні дозволи.

До основних забруднювачів водних об'єктів належать хімічні, нафтопереробні й целюлозно-паперові комбінати, великі тваринницькі комплекси, гірничорудна промисловість. Через низьку якість очищення стічних вод надходження забруднених стоків у поверхневі водойми не зменшується.

Однією з причин такої ситуації є суттєве послаблення державного контролю та моніторингу якості води в джерелах і питної води та якості стічних вод через мораторій на перевірки суб'єктів господарювання (зокрема, водоканалів) у 2014–2017 роках, ліквідацію Держсанепідслужби та незавершеність передачі закріплених за нею повноважень органам- правонаступникам – Держпродспоживслужбі.

Усі нормативні документи, які стосуються скидання стічних вод та питань захисту довкілля, є застарілими, ряд чинних документів не відповідає сучасним умовам.

Завдяки відсутності належного контролю існує можливість водокористувачів переводити стічні води із статусу забруднених до статусу нормативно-чистих, занижувати показники і об'єми скидів у природні водойми і в періоди між перевірками здійснювати скиди з відхиленнями.

Резюмуючи, можна констатувати, що законодавча база у сфері управління стічними водами та доступу до санітарії не розвинута і потребує апроксимації норм Водної рамкової директиви ЄС і Директиви Ради 91/271/ЄЕС для регулювання у сфері очистки та скидання стічних вод, у тому числі від малих господарств та домогосподарств, налагодження моніторингу якості очистки та повторного використання стічних вод, контролю за скидами стічних вод у природне середовище.

Сьогодні наявність скидів неочищених стічних вод у водні об'єкти, особливо в сільській місцевості та в малих містах, є проблемою національного рівня і становить загрозу довкіллю та здоров'ю населення України.

Спостерігається також забруднення малих річок України, в басейнах яких формується понад 60% водних ресурсів країни, промисловими стоками, хімічними добривами і отрутохімікатами, тваринницькими відходами, замуленнями внаслідок розорювання заплав і вирубування лісових смуг, створення на берегах малих річок звалищ та ін.

1.1.3. Забруднення ґрунтів

Сьогодні особливе занепокоєння викликає як стан земельних ресурсів, так і наявна системи землекористування, що склалася в Україні і, на жаль, не відповідає вимогам раціонального природокористування та екологізації.

До основних угідь, від стану яких значною мірою залежить екологічна ситуація в будь-якому регіоні, належать землі сільськогосподарського призначення. Найвищі показники сільськогосподарської освоєності території (більше 60%) мають центральні і південні регіони, причому в 13 областях України цей показник сягає 70% і вище. Найменша сільськогосподарська освоєність території характерна для областей заходу і півночі України (табл. 1.8.).

На жаль, реалії свідчать про постійне зменшення кількості якісних земель. За офіційними оцінками, лише загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнають впливу водної ерозії, становить 13,4 млн. га, в тому числі 10,6 млн. га орних земель (32% від їх загальної площі). У складі еродованих земель налічується 4,5 млн. га із середньо- та сильно змитими ґрунтами, 68 тис. га з яких повністю втратили гумусовий горизонт. Особливе занепокоєння викликають

Таблиця 1.8

Структура сільськогосподарських угідь України (станом на 01.01.2016 р.)

Область, зона	Площа с.-г. угідь, тис. га	Рілля	Перелоги	Багаторічні насадження	Сіножаті	Пасовища
Волинська	1048,9	64,2	0,0	1,1	15,3	19,4
Житомирська	1514,7	72,5	5,1	1,5	8,4	12,4
Закарпатська	451,7	44,2	0,0	5,9	21,0	28,8
Івано-Франківська	631,4	61,9	1,9	2,6	13,2	20,4
Львівська	1265,0	62,9	0,1	1,8	14,8	20,4
Рівненська	931,1	70,6	0,4	1,3	13,7	14,0
Чернігівська	2069,0	68,2	2,0	1,2	14,9	13,7
Полісся	7911,8	66,1	1,7	1,7	13,8	16,7
Вінницька	2015,8	85,6	0,1	2,5	2,5	9,2
Київська	1664,2	81,5	0,7	2,7	7,0	8,1
м. Київ	4,5	13,3	0,0	73,3	13,3	0,0
Полтавська	2168,2	81,7	0,2	1,3	7,5	9,3
Сумська	1699,6	72,2	0,0	1,4	16,5	9,8
Тернопільська	1048,4	81,5	0,6	1,4	2,7	13,8
Харківська	2418,6	79,7	0,6	2,0	4,9	12,8
Хмельницька	1568,0	79,9	0,1	2,7	8,7	8,7
Черкаська	1451,0	87,6	0,6	1,9	4,5	5,4
Чернівецька	470,4	70,5	0,0	6,3	8,7	14,5
Лісостеп	14508,7	80,8	0,3	2,2	6,9	9,8
АР Крим	1795,0	70,7	0,6	4,3	0,1	24,3
м. Севастополь	26,1	44,8	0,0	37,2	1,9	16,1
Дніпропетровська	2514,2	84,6	0,0	2,1	0,7	12,6
Донецька	2041,2	81,0	0,0	2,8	2,1	14,1
Запорізька	2243,7	84,9	0,0	1,7	3,7	9,6
Кіровоградська	2037,2	86,6	0,0	1,3	1,2	11,0
Луганська	1909,4	67,0	2,6	1,6	4,5	24,3
Миколаївська	2008,5	84,5	0,2	1,8	0,2	13,3
Одеська	2592,3	79,9	1,1	3,4	2,0	13,6
Херсонська	1969,5	90,2	0,0	1,4	0,5	7,9
Степ	19137,1	81,3	0,5	2,3	1,7	14,2
Україна	41557,6	78,2	0,7	2,2	5,8	13,2

* за даними Держстату

масштаби та інтенсивність цих процесів на чорноземних та близьких до них за родючістю ґрунтах.

Щорічне зростання площ еродованої ріллі в цілому в Україні сягає 60-80 тис. га. Поряд із площинною ерозією досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яроутворення. Площа активних ярів становить 157,0 тис. га. Їх негативний вплив проявляється на прилеглий території площею близько 1 млн га. При цьому розвиток ерозійних процесів взаємопов'язаний із антропогенними змінами клімату. Як свідчать результати попередніх досліджень, поширеність та ступінь прояву цих негативних процесів збільшуються з північного заходу на південний схід під впливом зональних природно-кліматичних умов, на формування яких вони також впливають.

Розорювання силових земель на фоні незадовільної організації території та застосування незбалансованих агротехнологій є одним із основних чинників, що спричиняють розвиток ерозійних процесів. Загалом в Україні деградовані та малопродуктивні ґрунти займають п'яту частину ріллі (6,5 млн га), а незадовільний екологічний стан земель є однією з головних причин погіршення стану доквілля. За оперативною інформацією Держземагентства, станом на 01.01.2016 р. загальна площа земель, що потребують консервації, в Україні становить 1,1 млн га, з них 644,2 тис. га – деградовані, 432,1 тис. га – малопродуктивні, 144 тис. га порушених земель потребують рекультивациі.

Стан земельного фонду України безпосередньо залежить від належного забезпечення державного екологічного управління, в тому числі антропогенно забрудненими землями. Так, за розрахунками вчених, у цілому у країні антропогенне навантаження становить 3 та 4 бали і характеризується середнім та значним ступенем навантаження. Управління техногенно забрудненими землями є складовою частиною екологічного управління та є екологічною функцією держави. Однак динамічність змін ситуації у структурі земельного фонду України та зростання питомої ваги техногенно забруднених територій вимагає поглиблених досліджень щодо екологізації земельної політики та відтворення ресурсного потенціалу для вироблення стратегії і тактики подальшого вдосконалення економічних взаємовідносин щодо соціально-економічних напрямів управління земельними ресурсами в техногенно-забруднених зонах з урахуванням регіональних особливостей. При цьому наявний склад категорій земель не можна вважати досконалим, що вимагає законодавчого доопрацювання. При цьому важливим наповненням є визначення екологічних критеріїв, обмежень та ступеню екологічної небезпеки земель.

Сьогодні в Україні існує низка національних стратегічних документів щодо забруднення ґрунтів, до яких належать:

- Стратегія вдосконалення механізму управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної

- власності та розпорядження ними, затверджена постановою КМ України від 7 червня 2017 р. № 413;
- Національна стратегія поводження з відходами в Україні, схвалена на засіданні КМ України 8 листопада 2017 р.;
- План імплементації Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики із змінами та доповненнями, внесеними Рішенням 2455/2001/ЄС і Директивою 2009/31/ЄС;
- План імплементації Директиви Ради 91/676/ЄЕС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел, із змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003;
- План заходів із виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі.
- Проект Стратегії подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та відродження територій, що зазнали радіоактивного забруднення, яка вноситься КМ України на затвердження Указом Президента України.

Також більше, ніж десять Законів України регулюють відносити в цій сфері, але в екологічному законодавстві країни немає визначення терміна «особливо забруднена ділянка/місце/територія»; нормативно-правових актів щодо визначення зон, вразливих до накопичення у ґрунтах забруднювачів різних типів та методик визначення цих зон.

Тому сьогодні актуальним є розроблення пропозиції щодо формування стратегії земельного ризик-менеджменту на техногенно-забруднених територіях, які базуються на методах екологічної санації та розширенні їх функцій, а також залучення інноваційних фінансових інструментів екологічного менеджменту.

Оскільки комплексне дослідження формату державного екологічного управління використанням та охороною техногенно забруднених земель в Україні на сьогодні відсутнє, то потребує розроблення програмна модель еколого-безпечного управління земельними ресурсами техногенно-забруднених територій на рівні місцевих адміністративно-територіальних утворень, яка повинна включати комплекс інституційних, організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на відтворення природної функції та властивостей цих ресурсів, а також екологічну безпеку техногенно забруднених земель.

Відповідно до Земельного Кодексу України техногенно забруднені землі належать до деградованих земель, використання яких обмежується для попередження їх негативного впливу на довкілля та здоров'я людей (ст. 169). Техногенне забруднення завжди пов'язане з господарською діяльністю людини, а сам тер-

мін «техногенне» вказує на походження відповідного забруднення від технічних джерел (технічних систем, установок, обладнання, агрегатів тощо). Ця риса відрізняє техногенно забруднені землі від земель, деградації яких є наслідком природних явищ чи катастроф, а також земель, що втратили свої корисні явища внаслідок нераціонального їх використання або виснаження.

Загальні засади, правовий режим і порядок використання техногенно забруднених земель встановлюються законодавством України, насамперед законами України «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про поводження з радіоактивними відходами», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» та деякими іншими. За загальним правилом ці землі виводяться з господарського обігу та на них встановлюється спеціальний режим, що передбачає посилений моніторинг, контроль за станом ґрунтів і їх можливим впливом на організм людини, обмеження природокористування, а в деяких випадках і проживання людей.

Управління використанням та охороною техногенно забруднених земель в Україні тісно пов'язане зі станом та оцінкою безпеки земель, і в його здійсненні важливе значення має міцна законодавча база.

Одночасно в подальшому вдосконаленні та кодифікації земельного законодавства (в т.ч. під час розроблення нової редакції Земельного Кодексу) цілком доцільно, як вважають фахівці, доповнити перелік ще однією самостійною категорією земель – «техногенно забруднені землі», тобто забруднені внаслідок господарської діяльності людини, яка призвела до деградації земель та зумовила їх негативний вплив на довкілля і здоров'я людей.

Забруднення ґрунтів є дифузним джерелом забруднення водних ресурсів, а екологічний стан поверхневих водних об'єктів та якість води в них є основними чинниками санітарного та епідемічного благополуччя населення. Сьогодні за різними критеріями оцінки до забруднених віднесено близько 20 відсотків земель України.

Заподіяння техногенного забруднення можливе як у режимі нормальної експлуатації господарських об'єктів (у зв'язку з недосконалістю техніки та технології виробництва, переробки відходів, порушень екологічного законодавства), так і в аварійному режимі. Серед можливих джерел техногенного забруднення земель ЗК України виділяє в першу чергу радіаційно небезпечні та радіоактивно забруднені землі, забруднення яких походить від джерел іонізуючого випромінювання. Так, ґрунти територій, які постраждали внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, забруднені радіонуклідами (цезієм-137 та стронцієм-90) тощо. Зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення є частиною території,

що зазнала найбільшого радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи. Її площа становить близько 2600 км², а ці землі виведені з господарського обігу та визнані непридатними для проживання і господарської діяльності.

До техногенно забруднених земель ЗК України відносить також землі, які забруднені важкими металами та іншими хімічними елементами.

Практика свідчить, що спостереження за забрудненням ґрунтів важкими металами виконуються в регіонах з підвищеною концентрацією промислових виробництв, де розміщені потужні джерела промислових викидів забруднюючих речовин в атмосферу за вмістом шести металів: кадмію, мангану, міді, нікелю, свинцю та цинку. За даними спостережень, найбільш забрудненими виявились ґрунти Запоріжжя, Кривого Рогу, Ужгорода. В окремих містах зафіксовані разові концентрації металів на достатньо високому рівні. (Джерело: «Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», 2016 р.)

Як свідчать оцінки Мінприроди України, в 2017 р. досліджено за хімічними показниками 16 200 проб ґрунтів:

- із них не відповідали санітарним нормам 665 (4,1% проти 4,0% у 2016, 3,9% у 2015, 3,5% у 2014);
- у тому числі на вміст важких металів – 6 274 проби, з яких 8,6% (539) не відповідали санітарним нормам (у 2016 – 7,9%, 2015–7,1%, 2014 – 7,6%);
- пестициди – 3464 проби ґрунту, з яких 0,7% (23) не відповідали санітарним нормам (0,7% у 2016, 1,4% у 2015, 0,2% у 2014).

Також ґрунт було досліджено на гельмінти – 50 742 проби:

- з яких не відповідали нормам 3,0% (1 532) (у 2016 – 2,9%, 2015 – 2,7%, 2014 – 2,7%);
- за мікробіологічними показниками 13 382 проби, з яких не відповідали нормам 8,5% (1 136) (у 2016 – 8,5%, 2015 – 7,1%, 2014 – 6,7%).

Загальні критерії віднесення земель до техногенно забруднених важкими металами, іншими хімічними елементами встановлюються відповідно до ст. 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» системою екологічних та санітарно-епідемічних нормативів, серед яких визначальну роль відіграють гранично допустимі концентрації хімічних речовин (у тому числі важких металів) у ґрунті. Ці нормативи є єдиними для території країни.

Крім того, техногенне забруднення може бути пов'язане зі шкідливим впливом на ґрунти фізичних чи біологічних факторів. Як свідчать експертні оцінки, нітратне забруднення ґрунтів і водних ресурсів в Україні значною мірою пов'язане як із сільським господарством (зокрема, тваринництвом та птахівництвом),

так і браком санітарії (каналізування та очищення стічних вод, поводження із твердими побутовими відходами).

Також нераціональне ведення сільського господарства і наявність напівзруйнованих складів та місць накопичення непридатних пестицидів, включаючи пестициди з групи стійких органічних забруднювачів (СОЗ), призвело до забруднення ґрунтів пестицидами та утворення особливо забруднених місць, які можуть мати негативний вплив на водні ресурси.

За оцінками Мінприроди України, найбільший вміст нітратів виявлено у ґрунтах Одеської, Миколаївської, Волинської, Чернігівської, Вінницької, Запорізької, Рівненської областей, де їх середні концентрації були у межах 0,09–0,15 ГДК. Найменший вміст нітратів виявлено у ґрунтах Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Донецької, Полтавської та Херсонської областей, де середні концентрації нітратів були в межах 0,01–0,02 ГДК, максимальні – 0,05–0,08 ГДК.

Україна є Стороною Стокгольмської конвенції про СОЗ та має План заходів з її виконання (2012–2028 рр.), яким передбачено комплекс заходів щодо визначення території, забруднених СОЗ, але відомості про їх виконання відсутні.

Сьогодні національні програми та плани щодо основних джерел забруднення ґрунтів стосуються лише СОЗ та нітратів і частково – забруднень від побутових відходів, які розміщені в місцях зберігання побутових відходів (полігонах) і не враховують комбінований вплив зміни клімату та особливо забруднених місць (ґрунтів) на стан водних ресурсів, що мають зв'язок із цими місцями.

Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено імплементацію Директиви Ради 91/676/ЄЕС від 21 грудня 1991 року про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел (Нітратна директива строк виконання – грудень 2017 р.). Станом на кінець листопада 2017 р. Мінприроди за сприяння Проекту ЄС «Підтримка України в апроксимації напрацьованого законодавства ЄС у сфері навколишнього середовища» (APENA) підготувало базові документи, що мають стати основою впровадження Нітратної директиви відповідно до Плану її імплементації²:

- 1) методика визначення зон, вразливих до нітратних сполук; Кодекс кращих сільськогосподарських практик;
- 2) оцінка відповідності законів та нормативно-правових актів України вимогам Кодексу кращих сільськогосподарських практик.

² Аналітична записка щодо впровадження Директиви Ради 91/676/ЄЕС від 21 грудня 1991 року про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел (Нітратна директива).

Постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 відповідальність за наближення українського законодавства до Нітратної директиви та його впровадження покладено на Мінагрополітики.

Одним із найбільш небезпечних джерел техногенного забруднення ґрунтів є сховища промислових та комунально-побутових відходів. Площа земель, зайнята ними, за сучасними офіційними даними становить близько 160 тис. гектарів. При цьому вимоги щодо дотримання вимог екологічного та земельного законодавства у процесі зберігання та видалення відходів встановлюються Законом України «Про відходи», а також ст. 46 Закону України «Про охорону земель».

За даними Мінрегіона³, в Україні за 2017 р. (без даних АР Крим та Севастополя) утворилось близько 52 млн. м³ ТПВ (10 млн т), які захоронюються на 5,5 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею понад 8,5 тис. га. Кількість перевантажених сміттєзвалищ – 309 од. (5,7%), а 1347 од. (25%) не відповідають нормам екологічної безпеки. Через неналежну систему поводження з ТПВ у населених пунктах, зазвичай у приватному секторі, щорічно виявляється понад 30 тис. несанкціонованих сміттєзвалищ, які займають площу 0,89 тис. га, з них ліквідовано у 2017 р. понад 29,8 тис. площею 0,79 тис. га. Річний обсяг генерування промислових відходів становить 419,2 млн т, а обсяг їх накопичення у спеціально відведених місцях або на об'єктах – 13,27 млрд т⁴.

Техногенно забруднені землі сільськогосподарського призначення, на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам), згідно зі ст. 170 ЗК України підлягають вилученню із сільськогосподарського обігу та консервації.

Консервація земель відповідно до задекларованих вимог – це виведення з господарського обороту (сільськогосподарського або промислового) земель на певний термін для здійснення заходів щодо відновлення родючості та екологічно задовільного стану ґрунтів, а також для встановлення або повернення (відновлення) втраченої екологічної рівноваги в конкретному регіоні. При цьому консервація деградованих і забруднених земель є природоохоронним заходом і спрямована на охорону земель та підвищення родючості ґрунтів.

В основу забезпечення даного процесу покладені процедури екологічного аудиту, які, на жаль, не занесені в ранг обов'язкових на законодавчому рівні. Тому під час вирішення питань забезпечення екологічної безпеки в просторовому контексті завжди на перший план висувається екологічна діагностика стану забруднених земель чи територій загалом. Важливо при цьому мати надійну емпіричну

³ URL : <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-v-ukrayini-za-2017-rik/>.

⁴ URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>.

базу для визначення ступеню негативного впливу процесів забруднення земель та оцінки соціально-екологічного ризику. **Екологічний аудит території можна визначити як основу для забезпечення збереження природних екосистем.** Попереднє екологічне оцінювання (аудит) територій є першим кроком у впровадженні системи екологічного менеджменту в просторовому вимірі. Воно проводиться з метою визначення поточної екологічної ситуації та оцінки природоохоронної діяльності, допомагає визначити екологічний вплив (у тому числі на біорізноманіття), пов'язаний із господарською діяльністю, а також виділити для контролю екологічні питання. Для визначення найбільш важливих екологічних напрямів господарської діяльності необхідно:

- визначити всі елементи господарської діяльності, що впливають на навколишнє середовище територій;
- виділити аспекти, що можуть мати істотні (значимі) наслідки для довкілля та соціуму.

Завершенням цієї роботи є формування Реєстру екологічних аспектів (РЕА). Доведено, що за можливість користуватися природними ресурсами конкретної території між різними природокористувачами відбувається конкурентна «боротьба» різних інтересів, яка іноді призводить до виникнення конфліктів. Рівень конфліктності природокористування в територіальних межах необхідно визначати за допомогою системного підходу, який включає збір, оброблення, формалізацію інформації про стан еколого-економічної системи, а також аналіз взаємозв'язків, які виникають між об'єктами та суб'єктами природокористування, накопичення та інтерпретацію їх у графічній формі за допомогою сучасних геоінформаційних систем і інформаційних технологій. Територія може бути поділена на зони різного рівня конфліктності, а отже – і різного рівня еколого-економічного ризику.

Ранжирування рівня екологічного впливу на навколишнє середовище за коефіцієнтом значущості (табл. 1.8.) дозволяє перейти від кількісних (бальних) оцінок до якісних.

Таблиця 1.8

Рівні впливу екологічного аспекту на навколишнє середовище	
Коефіцієнт значущості (бал)	Рівень впливу екологічного аспекту на навколишнє середовище
0 – 2	Незначний
3 – 7	Значний
8 – 16	Найбільш значний
17 – 25	Критичний

При цьому сценарій екологізації земельної політики в техногенно забруднених зонах має базуватися на паритеті екологічної складової частини в системі забезпечення суспільних інтересів у процесах відтворення земельного капіталу та розвитку державно-приватного партнерства.

1.1.4. Поводження з відходами

За висновками компетентних експертів та відповідних інституцій, серед найважливіших чинників, що можуть призвести до екологічної загрози, є показники зростання обсягів утворення та накопичення відходів, незворотне вилучення природних ресурсів, відсутність ефективних технологій використання відходів як вторинної сировини, що є наслідком незбалансованої антропогенної та техногенної діяльності в Україні.

Надання послуг у сфері управління відходами і розвиток відповідної інфраструктури в Україні наразі знаходяться на низькому рівні, збільшуються кількість полігонів і звалищ для їх захоронення, погіршується санітарний стан населених пунктів.

За останні роки ситуація у сфері поведження з відходами демонструє тенденцію до зниження обсягів їх утворення як в абсолютних, так і відносних показниках. Динаміка утворення та накопичення відходів в Україні за 2010–2017 рр. наведена в таблиці 1.9.

Таблиця 1.9

Основні показники утворення та поведження з відходами

	2010	2014	2015	2016	2017
Утворено, тис. т,	425914,2	355000,4	312267,6	295870,1	366054,0
у тому числі від економічної діяльності	419191,8	348686,1	306214,3	289523,6	360196,0
Утворено відходів на одну особу, кг	9285	8256	7288	6934	8616
Зібрано, отримано побутових та подібних відходів, тис. т	9765,5	10748,0	11491,8	11562,6	11271,2
Імпортовано, тис. т	4,1	33,4	3,4	7,9	112,0
Усього спалено, тис. т	1058,6	944,7	1134,7	1106,1	1064,3
у тому числі з метою отримання енергії	840,3	873,7	1086,3	1035,3	1008,5
Утилізовано (R2-R11), тис. т	145710,7	109280,1	92463,7	84630,3	100056,3
Підготовлено до утилізації (R12-R12K), тис. т	6037,3	2903,9	1940,5	2920,5	3357,8

	2010	2014	2015	2016	2017
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти (D1, D5, D12), тис. т	313410,6	203698,0	152295,0	157379,3	169801,6
у тому числі на спеціально обладнані звалища (D5)	207445,1	35463,5	31142,8	33871,0	24619,1
Видалено іншими методами видалення (D2-D4, D6, D7), тис. т	24318,0	34279,0	55248,1	39390,4	55360,1
Знешкоджено (D8, D9), тис. т	...	311,3	2616,0	186,7	248,8
Розміщено на стихійних звалищах, тис. т	87,4	141,5	14,4	12,4	3,7
Експортовано, тис. т	281,3	653,3	675,4	415,6	261,8
Вилучено внаслідок витікання, випаровування, пожеж, крадіжок, тис. т	1367,6	27,7	6,5	19,8	19,5
Накопичено відходів протягом експлуатації в місцях видалення відходів на кінець року, млн. т	13267,5	12205,4	12505,9	12393,9	12442,2
у розрахунку на 1 км ² території країни, т	21984,2	21171,5	21692,8	21495,6	21579,3
у розрахунку на одну особу, кг	289236	283838	291888	289274	292857

* Джерело: Держстат України

За офіційними даними, у 2017 році загальні обсяги утворення відходів в Україні становлять 366 млн тонн; кількість твердих побутових відходів, зібраних та перевезених підприємствами, складає близько 52 млн куб. метрів, із них 93 відсотка захороненні на полігонах та звалищах. Із 5,4 тис. полігонів майже половина не відповідає нормам екологічної безпеки. Лише близько 7 відсотків твердих побутових відходів використовуються як вторинні ресурси. Тому наявна ситуація характеризується подальшим розвитком екологічних загроз, пов'язаних із відходами, – їх утворенням, зберіганням, видаленням та захороненням. Збільшуються обсяги накопичення відходів, виникають несанкціоновані звалища, не вирішуються проблеми поводження з небезпечними відходами. Гострота цих питань стосується як у цілому Україні, так і окремих регіонів – через великі обсяги утворення та накопичення відходів та недосконалу систему управління в цій сфері. (Джерело: Звіт Мінприроди України «Про стратегічну екологічну оцінку

проекту Національного плану управління відходами до 2030 року»). Структура утворення відходів за видами економічної діяльності та в домогосподарствах наведена в табл. 1.10.

Таблиця 1.10

Утворення відходів від економічної діяльності і в домогосподарствах, тис. т

	2010	2014	2015	2016	2017
Усього	425914,2	355000,4	312267,6	295870,1	366054,0
Від економічної діяльності	419191,8	348686,1	306214,3	289523,6	360196,0
Сільське, лісове та рибне господарство	8568,2	8451,4	8736,8	8715,5	6188,2
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	347688,1	297290,0	257861,9	237461,4	313738,2
добування кам'яного та бурого вугілля	37071,3	13032,5	12084,7	10495,8	12916,4
добування металевих руд	267544,9	281519,2	238156,6	222476,6	293710,4
добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	16819,0	2685,8	1921,6	4378,1	6956,4
Переробна промисловість, у тому числі	50011,7	34796,7	31000,5	34093,0	32176,7
виробництво харчових продуктів	7245,4	5016,1	4222,2	5089,8	6446,5
виробництво напоїв	1522,2	815,9	939,2	646,4	394,2
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2679,0	1062,5	703,3	840,0	1242,9
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	615,4	7,5	10,8	12,0	12,5
металургійне виробництво	32844,2	23386,6	20725,6	22264,5	21980,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8641,0	5972,7	6597,5	7511,5	6191,7
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1698,7	612,5	594,2	457,4	408,7
збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів	842,8	94,1	180,0	136,2	110,2
Будівництво	329,4	306,4	376,2	300,2	493,8
Інші види економічної діяльності	2254,7	1256,4	1047,2	984,6	998,7
Від домогосподарств	6722,4	6314,3	6053,3	6346,5	5858,0

* Джерело: Держстат України

За висновками експертів та відповідних інституцій, серед найважливіших чинників, що можуть призвести до екологічної загрози, є зростання обсягів утворення та накопичення відходів, незворотне вилучення природних ресурсів, відсутність ефективних технологій використання відходів як вторинної сировини тощо.

Структуру утворення відходів за категоріями матеріалів ілюструє рис. 1.4.

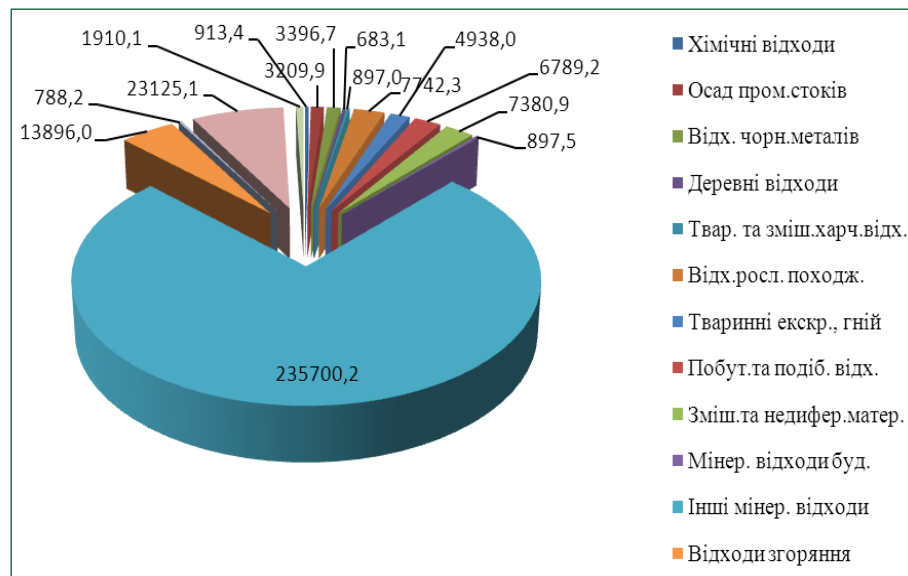

Рис. 1.4. Структура утворення відходів усіх класів небезпеки за категоріями матеріалів, тис. т.

*За даними Держстату

Найбільшого техногенного навантаження в Україні зазнають промислово розвинені регіони: Дніпропетровська, Кіровоградська та Донецька області (табл. 1.11).

При загальному зменшенні обсягів утворення відходів у деяких регіонах фіксується збільшення обсягів їх утворення. Це Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Київська області та м. Київ.

Як видно з наведеної динаміки, спостерігається стійка тенденція до зменшення обсягів утворення відходів. Однак така тенденція не кореспондується з відповідними технологічними заходами, а може говорити лише, на наш погляд, про недосконалість їх обліку.

Таблиця 1.11

Утворення відходів за регіонами, тис. т

	2010	2014	2015	2016	2017
Україна	425914,2	355000,4	312267,6	295870,1	366054,0
Автономна Республіка Крим	3161,3
Вінницька	1860,9	2423,8	1950,3	1927,5	2341,7
Волинська	2718,0	583,4	638,9	684,0	733,1
Дніпропетровська	282799,4	259353,9	227076,8	205850,1	243114,7
Донецька	56544,4	17982,4	16877,5	20205,7	22434,6
Житомирська	757,6	671,9	518,3	550,4	550,3
Закарпатська	188,7	96,0	133,7	155,6	173,4
Запорізька	5758,1	5155,6	5463,3	5040,8	5129,4
Івано-Франківська	1278,5	1815,0	2124,8	1935,4	1948,8
Київська	3529,0	1272,1	1660,5	1561,3	1265,6
Кіровоградська	29177,1	39748,6	33344,7	34408,1	37623,3
Луганська	16107,5	3536,9	2548,4	2456,4	644,0
Львівська	2599,9	3323,0	2953,3	2773,8	2483,1
Миколаївська	3268,8	2328,6	2306,1	2366,4	2327,9
Одеська	748,8	809,5	602,6	647,5	739,9
Полтавська	4581,7	5013,7	4431,7	5421,2	35121,81
Рівненська	747,9	1356,0	843,3	713,2	457,7
Сумська	1031,2	938,2	840,0	672,6	580,4
Тернопільська	1121,8	858,9	808,9	862,2	1905,8
Харківська	2856,8	2172,5	1711,4	1952,6	1803,4
Херсонська	472,2	467,8	417,3	388,7	399,8
Хмельницька	1435,3	1266,2	960,9	1299,6	928,2
Черкаська	1568,9	1041,2	1179,2	1219,2	1295,1
Чернівецька	251,1	388,9	398,1	388,5	369,0
Чернігівська	410,2	848,3	867,3	720,6	732,7
м. Київ	736,1	1548,0	1610,3	1668,7	950,3
м. Севастополь	203,0

* Джерело: Держстат України

У структурі загальних обсягів відходів, що утворилися в Україні у 2015 р., відходи I-III класів небезпеки становлять менше 2% від загальної кількості, проте саме вони створюють ризики для здоров'я людей і навколишнього середовища. * Джерело: Доповідь Мінприроди, 2015

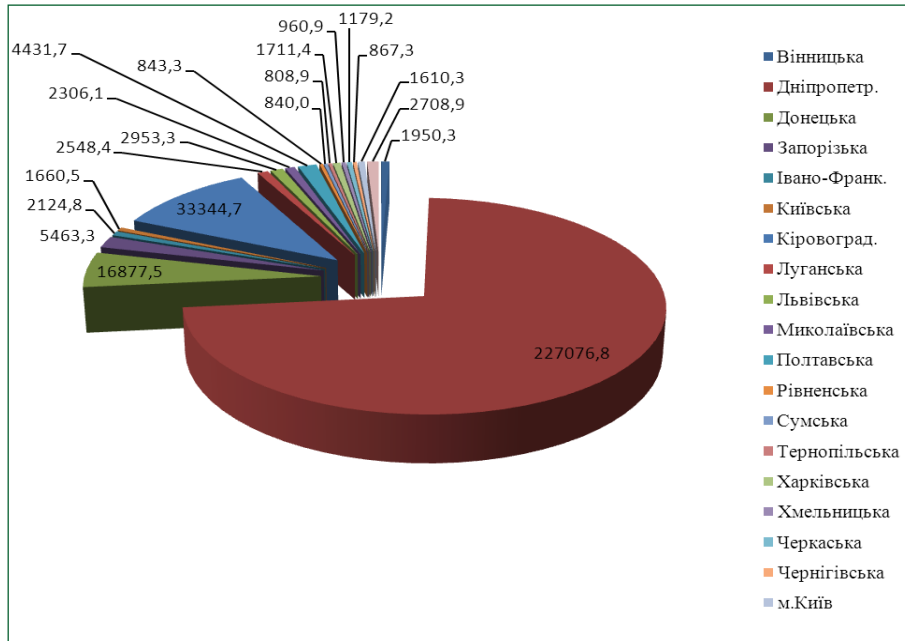

Рис. 1.5. Структура утворення відходів за регіонами усіх класів небезпеки, тис. т
*За даними Держстату

Побутові відходи (ТПВ). Загальною тенденцією для України, на відміну від європейських держав, є низький рівень перероблення й утилізації ТПВ та високий показник їх захоронення на полігонах.

За офіційними оцінками, щорічно виявляється близько 28 тис. несанкціонованих звалищ, що займають площу понад 1 тис. га

Значна частина полігонів працюють у режимі перевантаження, не відповідають санітарним і природоохоронним нормам, а також почастишали випадки вивезення ТПВ на непорядковані звалища, особливо у приватному секторі. За даними Мінрегіону України, у 2015 році (без урахування даних тимчасово окупованих територій) утворилось близько 48 млн м³ побутових відходів, або близько 10 млн тонн. У цілому близько 77,5% населення України охоплено послугами з вивезення побутових відходів.

За даними Мінрегіону України, побутові відходи захо-
ронюються на 6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною
площею понад 9 тис. га. Така ситуація може призвести до
різних інфекційних захворювань.

Небезпечні відходи. Як свідчать багаторічні дослідження та експертні висновки, найбільш суттєвим залишається питання поводження з непридатними до використання пестицидами, які сьогодні накопичені та зберігаються на 705 складах із порушенням вимог екологічної безпеки. Дана категорія токсичних речовин забруднює навколишнє середовище, надходить у питну воду, сировину тваринного і рослинного походження, продукти харчування і завдає істотної шкоди здоров'ю людини. На жаль, сьогодні в Україні відсутні необхідні потужності для їх утилізації, а найбільш поширеним методом боротьби з ними була контейнеризація. Однак це може призвести до виникнення надзвичайно складних ситуацій, адже в контейнерах зберігаються різні за хімічним складом і класом небезпеки невідомі пестициди, а науково обґрунтовані дані щодо їх спільного зберігання відсутні.

Місця складування небезпечних відходів на підприємствах часто не відповідають екологічним вимогам, що призводить до потрапляння на несанкціоновані звалища та інші непристосовані для цього місця.

1.1.5. Стан фауни, флори, біорізноманіття

За офіційними даними, Україна має потужний потенціал екосистемного, ландшафтного та видового різноманіття. Розгалужена річкова мережа, озера та водосховища, а також акваторія Чорного та Азовського морів є середовищем водних екосистем і фактором формування клімату. Рельєф країни формують гірські масиви (5% території), височини (25% території), рівнини та низовини (70%), які є середовищами існування живих організмів і територіями господарської діяльності людини. Однак якщо на початку минулого століття 40% території країни було покрито степами, то наразі більша частина цих земель використовується для сільськогосподарської діяльності (понад 70%). Саме на цих територіях залишків природних степових екосистем зосереджено 30% усіх видів флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення й занесених до Червоної книги України. (*Джерело: Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», 2015)

Біота України нараховує понад 25 тис. видів рослин та 45 тис. видів тварин, що складає близько 35% видового та популяційного різноманіття Європи.

За оцінками Мінприроди України, в останнє століття в країні відбулися значні зміни в ландшафтах та середовищах існування. Різко зменшилася площа, зайнята природними угрупованнями – до 29%, у тому числі лісами – до 14,3% території країни. Було практично знищено степ як природний біом, значних змін зазнали гідрологічні умови території у зв'язку з будівництвом рівнинних гідроелектростанцій, створенням водосховищ, осушенням боліт Полісся та обводненням степу.

За оцінками фахівців, основними загрозами біорізноманіттю всіх структурних елементів екомережі України є антропогенні чинники: пряме фізичне знищення (полювання, рибальство, рубання, заліснення корінних трав'яних типів рослинності, перевипасання, пожежі, цілеспрямоване випалювання, розорювання, розроблення кар'єрів, рекреація та урбанізація); зміна природних середовищ (сильватизація, резерватні сукцесії, фрагментація екоотопів, модифікація місцезростань); забруднення (біологічне, комунальне).

Разом із тим в Україні постійно вдосконалюється законодавча база в галузі охорони, збереження та сталого використання біорізноманіття, розвинуто законодавство про екологічну мережу України, охорону рослинного і тваринного світу.

При цьому понад 40% площі країни належать до території екологічної мережі. Станом на 1 січня 2017 року природно-заповідна мережа України налічувала 8246 територій та об'єктів ПЗФ, розташованих на 6,6% площі держави (таблиця 1.12).

Оскільки Україна знаходиться на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основні світові маршрути міграції птахів, а деякі місця гніздування, особливо на півдні країни, мають міжнародне значення. Наразі в Україні й надалі необхідно виконувати заходи Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі та завдань, визначених Сторонами Конвенції про біологічне різноманіття (Нагоя, Японія, 2010 рік) у Стратегічному плані з біорізноманіття на 2011–2020 роки.

За оцінками Мінприроди, частка ПЗФ від площ адміністративних одиниць («показник заповідності») значно різниться. Найменшою – до 5% – вона є у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Черкаській, Харківській областях, найбільшою – понад 12% – в Івано-

Таблиця 1.12

Площа об'єктів природно-заповідного фонду України (на кінець року, га)

	2012	2014	2015	2016	2017 ¹
Об'єкти природно-заповідного фонду	3650812,7	3716541,1	3803131,9	3985599,3	3985022,4
природні заповідники	201537,9	205295,7	205295,7	206630,6	206630,6
біосферні заповідники	252146,1	252146,1	252146,1	479110,8	479110,8
національні природні парки	1215805,9	1231031,3	1311637,8	1311637,8	1311637,8
Заказники	1352792,1	1379278,6	1383514,9	1389674,8	1386781,9
загальнодержавного значення	460067,3	460067,3	460109,3	464248,9	464248,9
місцевого значення	892724,8	919211,3	923405,6	925425,9	922533,0
пам'ятки природи	28686,0	28785,2	28833,4	29769,2	29982,5
загальнодержавного значення	5776,4	5776,4	5821,8	6311,7	6311,7
місцевого значення	22909,6	23008,8	23011,6	23457,5	23670,8
ботанічні сади	1990,2	1990,2	1990,2	1990,2	1990,2
загальнодержавного значення	1863,2	1863,2	1863,2	1863,2	1863,2
місцевого значення	127,0	127,0	127,0	127,0	127,0
зоологічні парки	453,9	453,9	453,9	453,9	453,9
загальнодержавного значення	111,5	111,5	111,5	111,5	111,5
місцевого значення	342,4	342,4	342,4	342,4	342,4
дендрологічні парки	1774,6	1786,8	1786,8	1782,9	1782,9
загальнодержавного значення	1472,9	1472,9	1472,9	1469,0	1469,0
місцевого значення	301,7	313,9	313,9	313,9	313,9
парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	13127,2	13180,3	13251,5	13288,7	13255,8
загальнодержавного значення	5704,4	5713,5	5718,0	5720,2	5720,2
місцевого значення	7422,8	7466,8	7533,5	7568,5	7535,6
регіональні ландшафтні парки	758553,5	779902,6	786025,3	786025,3	786492,1
заповідні урочища	95695,8	98670,6	97845,0	97859,9	99528,7
Об'єкти ПЗФ, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ	271750,5	275980,2	279648,7	332624,8	332624,8
Частка фактичної площі ПЗФ в загальній площі країни, %	6,0	6,2	6,3	6,6	6,6

* Джерело: Держстат України

Франківській, Хмельницькій, Закарпатській та Чернівецькій областях, а у м. Києві та м. Севастополі становила 14,9 та 30,3% відповідно. У Волинській, Львівській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Чернігівській областях та Автономній Республіці Крим – 6–12%. (Звіт Мінприроди, 2015 р.)

Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, відповідно до міжнародних зобов'язань, взятих Україною в рамках участі в Конвенції про охорону біологічного різноманіття та Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі щодо наближення стану довкілля до стандартів Європейського Союзу, поставлено завдання в найближчі роки збільшити площу ПЗФ до 10-15% від площі країни.

У рамках процесів євроінтеграції розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 371-р «Про схвалення розроблених Міністерством екології та природних ресурсів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС» прийняті і виконуються плани заходів щодо впровадження в Україні положень директив ЄС, що мають важливе значення для збереження та використання біорізноманіття, а саме директиви 2009/147/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 листопада 2009 р. про захист диких птахів, директиви Ради 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 р. про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни.

1.1.6. Вплив енергетики на стан довкілля в Україні

«Зелена» економіка визначається як ресурсоефективна та низьковуглецева, тому особливий акцент необхідно зробити на оцінці впливу енергетичного сектору на довкілля. Енергетика – один із сегментів господарювання, який завдає великої шкоди навколишньому середовищу. Так, у вересні 2018 року Всесвітньою організацією охорони здоров'я було підготовлено Глобальну стратегію у сфері здоров'я, охорони довкілля та зміни клімату, в якій зазначено, що екологічні ризики є причиною чверті усіх випадків смерті та захворювань в усьому світі. Лише **забруднення повітря**, яке є одним із найбільш впливових факторів ризику для здоров'я, щорічно викликає 7 мільйонів випадків смерті з причин, яких можна було б уникнути. При цьому 9 із 10 людей дихають забрудненим повітрям, і майже 3 мільярди змушені користуватися **видами палива**, що забруднюють навколишнє середовище, такими як тверде паливо або газ для опалення приміщень і приготування їжі.

На жаль, такі оцінки відсутні на місцевому рівні, що вимагає особливої уваги до моніторингу екологічного ризику в зонах функціонування об'єктів енергетики.

Державні цілі із цього напрямку визначені Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», рішенням Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 № 243 «Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв із відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2020 роки». У співвідносних з Європейським Союзом екологічні цілі визначаються в першу чергу Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії і державами-членами від 27.06.2014, Рішення Європейської Комісії від 03.03.2010 «Стратегії для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання «Європа 2020» ЄС, Угодою Мерів. Глобальні екологічні цілі визначаються положеннями «Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року», прийнятого у вересні 2015 року на 70 сесії ООН.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, серед першочергових пріоритетів передбачає реалізацію Програми енергонезалежності. Порівняльна оцінка показників функціонування енергетичного сектору та інших галузей економіки України й держав Європейського Союзу також свідчить про значне відставання нашої держави у сфері енергетичної ефективності. За індексом енергетичної стійкості Energy Trilemma Index, що розраховується Всесвітньою енергетичною радою (World Energy Council, WEC), Україна у 2015 р. зайняла 110 місце серед 129 країн світу.

Індекс енергостійкості (WEC) ґрунтується на трьох факторах: енергетична безпека (Energy Security), доступність електрики для населення (Energy Equity) та екологічність енергетичної галузі (Environmental Sustainability). Залежно від успіхів у кожному напрямі країні надається рейтинг від А до D. Лідером рейтингу WEC стала Швейцарія, в першій десятці за величиною індексу енергостійкості виявилися Данія, Швеція, Австрія, Велика Британія, Канада, Норвегія, Нова Зеландія, Іспанія, Франція. Тільки п'ять країн першої десятки отримали вищий рейтинг енергетичної стійкості AAA: Швейцарія, Данія, Швеція, Велика Британія та Іспанія. Рейтинг України – BCD. На думку укладачів цього рейтингу, найгірші справи в Україні – з екологічністю, а також із загальною ефективністю галузі. (* Джерело: *Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї [електронне видання]* : Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / Уклад.: С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 79 с.)

Така ситуація зумовлена переважанням галузей первинної переробки, техніко-технологічною відсталістю основних засобів найбільш енергоємних галузей промисловості. В умовах залежності країни від імпорту таких енергоносіїв, як газ

та нафта, висока енергоємність обмежує конкурентоспроможність національного виробництва й лягає важким навантаженням на економіку. Крім економічної та екологічної доцільності, підвищення енергоефективності є необхідним Україні для зміцнення національної енергетичної безпеки, її входження до європейського та світового енергетичного співтовариства.

Однією з найбільш гострих проблем, від вирішення яких значною мірою залежить рівень економічного і соціального розвитку місцевих громад, є проблеми стабільного енергозабезпечення та ефективного використання енергоресурсів. Постійне подорожчання паливно-енергетичних ресурсів, відсутність альтернативних джерел енергопостачання вимагають особливої уваги до питань енергозбереження та енергоефективності. Головне завдання на сучасному етапі – забезпечення енергетичної безпеки під час переходу до енергоефективного та енергоощадного використання та споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

Основними цілями державної політики в цій сфері є зниження енергоємності ВВП на 20% до кінця 2020 року шляхом впровадження обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), перехід до використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізм залучення ЕСКО, реалізації проектів із використанням НВДЕ тощо.

На реалізацію заходів *Національного плану дій із відновлюваної енергетики на період до 2020 року спрямовано низку важливих директивних документів:*

- у вересні 2010 року підписаний Протокол щодо приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, який у подальшому ратифікований Законом України від 15 грудня 2010 р. «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства». Відповідно до Закону з 1 лютого 2011 р. Україна стала повноправним членом Енергетичного Співтовариства;
- у жовтні 2012 року ухвалено Рішення Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства D/2012/04/МС-ЕпС «Про впровадження Директиви 2009/28/ЄС і внесення змін до Статті 20 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства», за яким кожна Сторона повинна ввести в дію закони, нормативно-правові та адміністративні положення, необхідні для виконання вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел;
- 24 липня 2013 р. Кабінет Міністрів України розпорядженням № 1071 схвалив оновлену Енергетичну стратегію України на період до 2030 року, за якою використання потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні

має не лише внутрішнє, але й значне міжнародне значення як вагомий чинник протидії глобальним змінам клімату в цілому й покращення загального стану енергетичної безпеки Європи.

Реалізація Національного плану дій України з енергоефективності до 2020 року передбачає впровадження енергоефективних заходів у житловому секторі, сфері послуг, промисловості та транспорті, зокрема:

- досягнути обсягів збереженої енергії у 2020 р. на рівні 9% від середньої кількості кінцевого споживання, а саме 6283 тис. т н.е.;
- зменшити енергоємність виробництва одиниці продукції, виконання робіт, надання послуг на 9% від рівня 2012 р.;
- скоротити рівень витрат теплової енергії в громадських житлових будівлях на 50% від рівня 2012 р.;
- довести середнє питоме річне енергоспоживання житлового фонду України до норм та стандартів ЄС;
- скоротити на 15-20% обсяги використання природних ресурсів за рахунок зменшення обсягів їх споживання;
- зменшити на 15-20% обсяг викидів забруднюючих речовин;
- підвищити рівень надання комунальних послуг для всіх верств населення.

Основними чинниками, які сьогодні перешкоджають зниженню енергоємності ВВП, в тому числі на місцевому рівні, є:

- високий ступінь фізичної зношеності основних фондів і технологічне відставання в найбільш енергоємних галузях і житлово-комунальній сфері;
- високий рівень втрат енергоресурсів під час їх передачі та споживання;
- обмеженість стимулів до зниження споживання енергоресурсів за відсутності приладів обліку;
- низький рівень впровадження енергоефективних технологій і устаткування у промисловості та серед населення.

Без модернізації економіки на енергоефективній основі та розроблення відповідних програмних заходів як на національному, так і на місцевому рівні сьогодні немає жодних перспектив для економічного розвитку держави. Отже, зниження енергоємності виробництва та пошук резервів енергоефективності та забезпечення енергозбереження мають стати однією з пріоритетних цілей місцевої політики.

1.1.7. Кліматичні зміни

За оцінками Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, потепління кліматичної системи вже не викликає сумнівів. Із 1950 року багато із зареєстрованих

змін клімату визнані нетиповими або безпрецедентними для останніх десятиріч чи навіть тисячоліття. Температура повітря в кожному з останніх трьох десятиріч була вищою за всі попередні з 1850 року, а перше десятиріччя 21-го століття було найтеплішим. У Північній півкулі період із 1983 по 2014 роки був, ймовірно, найтеплішим за останні 1400 років.

За багаторічними гідрометеорологічними спостереженнями нині в Україні спостерігається найтриваліший період потепління за весь час метеорологічних спостережень⁵. За 1989–2015 рр. середня річна температура повітря перевищила кліматичну норму на 1 °С, в останнє десятиріччя (2006–2015) – на 1,5 °С, що перевищує середньосвітові темпи потепління. Науковими дослідженнями доведено:

- посилення екстремальності клімату за рахунок підвищення максимальних температур повітря на 1-4°, збільшення у 2-3 рази кількості спекотних днів, збільшення кількості та інтенсивності небезпечних гідрометеорологічних явищ (сильні зливи, шквали, смерчі, град, заморозки, посуха, паводки, підтоплення) та різких змін погоди, які впливають на ефективність роботи різних галузей економіки та здоров'я населення;
- сезонні зміни у формуванні річного стоку, зниження рівнів ґрунтових вод, висихання неглибоких колодязів та джерел питної води;
- збільшення ймовірності масових розмножень невластивих раніше для України шкідників, інфекційних та паразитарних хвороб.

Ці ризики спричиняють посилення загрози дефіциту води (як за її кількістю, так і якістю) у джерелах водопостачання і ускладнення управління водними ресурсами, зокрема для потреб питного водопостачання.

За оцінками експертів, зміна клімату веде до зміни моделей опадів і впливає на ситуацію з постачанням питної води, її безпеку для здоров'я людини. Брак якісної питної води через її природну нестачу (посуху) або природне та антропогенне забруднення може призвести до погіршення гігієни та підвищення ризику виникнення шлунково-кишкових захворювань.

Оцінка наявної ситуації свідчить про критичний стан довкілля в Україні та необхідність пошуку інноваційних шляхів її вирішення. Не менш складна ситуація і в регіонах, яка в умовах децентралізації може значно посилюватися, оскільки поки що відсутні нормативно задекларовані регламенти якості довкілля в межах територіальних громад та ефективні підходи щодо нівелювання можливих ризиків, у тому числі на транскордонному рівні.

⁵ Т.І. Адаменко, А.О. Демиденко, М.І. Ромащенко, Г.М. Цветкова, А.М. Шевченко, М.В. Яцюк. Переосмислення водної безпеки для України, ГВП-Україна та ВЕГО «МАМА-86». 2016. С. 11–13.

1.2. СТАН ДОВКІЛЛЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ НИЖНЬОДУНАЙСЬКОГО РЕГІОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

1.2.1. Водозабезпечення

Придунав'я є унікальним степовим регіоном із величезними запасами прісної води (Дунай, система Придунайських озер, підземні води), тому актуальними для цього регіону сьогодні є проблеми водозабезпечення та якості питної води.

Водопостачання населення, підприємств, організацій, установ тощо Придунайського регіону Одеської області (Кілійський, Ізмаїльський, Ренійський, Татарбунарський та Болградський райони) здійснюється як за рахунок підземних (артезіанські свердловини, шахтні колодязі), так і за рахунок поверхневих джерел (р. Дунай, озера Ялпуг, Дервент, Кагул та Картал, канали Дунай-Сасик та Дунайський, озеро Китай, Дракулівське, Козійське, Канівське та Дандорівське водосховища).

Сучасний рівень забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів Придунав'я є вкрай низьким: дефіцит питної води в регіоні становить 50 відсотків. Як джерело водопостачання в усіх адміністративних районах території регіону використовуються підземні води: у сфері комунального обслуговування населення, сільськогосподарського і промислового виробництва, в індивідуальних господарствах. Експлуатуються підземні води як груповими водозаборами, так і поодинокими свердловинами та шахтними колодязями. Загальний стан освоєння ресурсів підземних вод та їх запасів свідчить про недостатній рівень прогнозних ресурсів у всіх районах Українського Придунав'я, за винятком Ізмаїльського.

При цьому водопровідно-каналізаційне господарство перебуває в незадовільному технічному стані, а місцеві природні водні джерела не відповідають екологічним та санітарним нормам

Сьогодні на території зазначених районів налічується 296 артсвердловин, із них 159 (53,7%) перебувають у незадовільному технічному стані. Більшість сіл Південного регіону Одеської області (Татарбунарський, Кілійський та Ізмаїльський райони) користуються привізною водою або високомінералізованою із артезіанських свердловин, яка не відповідає гігієнічним нормативам.

Для покращення водопостачання населених пунктів триває будівництво Татарбунарського та Кілійського групових водопроводів. У подальшому їх експлуатація дозволить нівелювати наявні ризики, пов'язані з використанням неякісної питної води.

1.2.2. Забруднення атмосферного повітря

Аналіз тенденцій щодо динаміки викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря (табл. 2.1) свідчить, що частка «внеску» Нижньодунайського регіону незначна (майже 6% від загальнообласного). При цьому лідирує м. Ізмаїл та Ізмаїльський район (близько 50% від загальних викидів Нижньодунайського регіону).

Таблиця 2.1

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, т

Адміністративні одиниці	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2016
Одеська область	23214	40456	35763	34435	25877	29165	30494	28169	26373
м. Ізмаїл	1166	2104	1517	1510	1372	1475	1244	1462	1373
р-н Болградський	272	31	23	19	440	626	622	634	538
р-н Ізмаїльський	56	61	75	62	43	62	52	44	76
р-н Кілійський	317	200	127	308	284	299	274	257	84
р-н Ренійський	1397	2742	2389	2678	1773	3137	2734	2391	2491

*Джерело: Стат. звіт «Міста та райони Одеської області в 2016 р.» (Навколишне середовище) – держстат. 2017 р. С. 208–224.

Протягом 2016 року в повітряний басейн Нижньодунайського регіону від стаціонарних джерел надійшло майже 4,500 тис. тонн шкідливих речовин, що дещо менше, ніж у 2012 році (табл. 2.2).

При цьому внесок Нижньодунайського регіону в забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами в розрахунку на 1 кв. км неоднозначний по його адміністративним одиницям (табл. 2). При цьому показник по Ренійському району перевищує середньообласний майже в 4 рази.

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в розрахунку на одну особу приблизно ідентичні обласному рівню, за винятком Ренійського району (табл. 2.3).

Щодо викидів шкідливих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення, то в регіональному вимірі спостерігається майже типова картина, за винятком Болградського району (табл. 2.4), від стаціонарних джерел лідирує Ренійський район (табл. 2.5).

Кліматичні особливості регіону, значне збільшення автомобільного парку, його старіння та поганий стан доріг, збільшення інтенсивності потоку на дорогах стали причиною збільшення рівня забруднення атмосферного повітря викидами автотранспорту.

Таблиця 2.2

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в розрахунку на кв. км, т

Адміністративні одиниці	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Одеська обл.	697	1214	875	697	783	792
Ізмаїльський район	47	51	52	17	56	63
Ренійський район	1623	3185	3644	2190	3515	2894
Кілійський район	234	147	220	61	67	62

*Джерело: Стат. звіт «Міста та райони Одеської області в 2016 р.» (Навколишнє середовище) – держстат. 2017 р. С. 208–224.

Таблиця 2.3

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в розрахунку на одну особу, т

Адміністративні одиниці	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Одеська обл.	9,3	16,8	12,2	9,7	10,9	11,0
Ізмаїльський район	9,2	21,0	14,2	10,3	9,6	11,8
Кілійський район	19,4	21,4	14,8	16,8	19,2	13,5
Ренійський район	13,0	26,2	19,8	17,4	18,0	19,1

*Джерело: Стат. звіт «Міста та райони Одеської області в 2016 р.» (Навколишнє середовище) – держстат. 2017 р. С. 208–224.

Таблиця 2.4

Викиди шкідливих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення в 2013 р., т (у стат. доп. 2016 р. такі дані відсутні)

Адміністративні одиниці	Обсяги викидів забруднюючих речовин – усього	У тому числі							Крім того, викиди діоксиду вуглецю, тис. т
		діоксиду сірки	діоксиду азоту	Метану	оксиду вуглецю	Оксиду азоту	Сажі	неметанових летких органічних сполук	
Одеська обл.	138566	1816	17290	462	100774	136	2132	15943	1922
м. Ізмаїл	5488	114	1467	16	3181	24	169	517	98
Райони									
Болградський	3468	37	353	12	2610	2	37	417	44
Ізмаїльський	2302	23	227	8	1738	2	25	279	29
Кілійський	2829	32	303	10	2114	2	33	335	37
Ренійський	1830	17	174	6	1394	1	18	220	21

Таблиця 2.5

Викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по містах та районах області у 2013 році⁶ (в в стат. доп. 2016р. такі дані відсутні)

Адміністративні одиниці	Обсяги викидів забруднюючих речовин – усього	У тому числі							Крім того, викиди діоксиду вуглецю, тис.т
		діоксиду сірки	діоксиду азоту	метану	оксиду вуглецю	оксиду азоту	сажі	неметанових летких органічних сполук	
Одеська обл.	26228	1396	3093	11634	5217	19	51	1390	3519
м. Ізмаїл	1445	288	51	480	152	0	–	111	26
Райони									
Болградський	568	1	8	480	3	–	–	1	0
Ізмаїльський	23	2	0	7	1	–	–	10	–
Кілійський	79	22	6	4	25	–	3	5	1
Ренійський	2321	1	326	800	1131	8	0	22	178

⁶ Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області в 2013 році / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Одеса, 2014. 262 с.

1.2.3. Забруднення водних ресурсів

Однією з проблем, яка стримує соціально-економічний розвиток краю, є незадовільний екологічний стан Придунайських озер та низька якість води, якою користується частина населення. Так, у р. Дунай виявлено високі концентрації нітритів, фосфатів, заліза, міді, хрому, нафтопродуктів, кальцію. Спостерігається забруднення підземних вод пестицидами, нітратами та нітриатами.

Великою проблемою з погіршення якості води водойм області є скидання забруднених стічних вод у водні об'єкти.

На території Придунайського регіону Одеської області налічується майже 45 підприємств, які скидають стічні води в поверхневі водойми

Таблиця 2.6

Скидання забруднених зворотних вод у водні об'єкти (млн. куб. м)

Адміністративні одиниці	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Одеська обл.	238,6	198,3	144,9	50,1	43,7	28,3
Кілійський р-н	46,1	21,1	31,4	13,9	15,2	15,1
Ренійський р-н	7,3	10,7	6,3	-	-	-
Ізмаїльський р-н	12,5	2,0	2,3	-	-	-

*Джерело: Стат. звіт «Міста та райони Одеської області в 2016 р.» (Навколишнє середовище) – держстат. 2017 р. С. 208–224.

За даними Департаменту екології та природних ресурсів, на території Придунайського регіону налічується 12 комплексів каналізаційних очисних споруд (КОС).

Результати лабораторних досліджень якості водних ресурсів на території Придунайського регіону Одеської області, за даними Дунайського басейнового управління водних ресурсів свідчить, що однією з основних екологічних проблем Дунайського регіону, яка має місце, є евтрофікація, що викликає кисневу недостатність, збільшення кількості водоростей, літнє цвітіння ціанобактерій (синьо-зелені водорості).

Дані процеси виникають через надходження в ріку великої кількості біогенних речовин (азоту і фосфору), основними причинами якого є неналежне очищення стічних вод, стоки із сільськогосподарських угідь тощо.

Для скорочення кількості біогенних речовин необхідне повне адаптування законодавства до вимог Директиви ЄС 91 /676/ЄС про охорону вод від забруднення, заподіяного нітратами із сільськогосподарських джерел, від 12 грудня 1991 року та Водної рамкової директиви ЄС 2000/60/ЄС від 23 жовтня 2000 року.

Істотним джерелом забруднення водних ресурсів є також пестициди, які використовуються в сільському господарстві. За даними проекту «ДВА», пестициди, які використовуються придунайськими країнами, містять 29 релевантних активних інгредієнтів. Із них лише два види допущені до використання в усіх країнах Дунайського басейну, 7 – не допущені до використання в жодній із країн, не дивлячись на те, що вони виявлені в тестованих зразках води і насосів. Порівняно із Західною Європою і країнами Верхнього Дунаю рівень використання пестицидів у центральній частині та в пониззі Дунаю порівняно невисокий.

Однак існує певна екологічна загроза через можливість забруднення водних ресурсів та ґрунтів непридатними до використання пестицидами для територіальних громад, розташованих у межах Нижньодунайського регіону.

Загалом за еколого-санітарною класифікацією поверхневих вод більша частина акваторії (95%) Придунайського району влітку оцінюється як дуже забруднена. Середня чисельність сапротрофного бактеріопланктону в поверхневому шарі становила 49,5 тис. КУО/мл, що відповідає рівню евтрофних вод.

За даними Департаменту екології та природних ресурсів [10], забруднення бактеріями групи кишкової палички (БГКП) Придунайського району в поверхневому горизонті води спостерігалось на більшості акваторії (80%). Згідно із «Санитарными правилами и нормами охраны прибрежных вод морей от загрязнения в местах водопользования населения» (СанПин № 4631-88) гранично допустима норма Колі-індексу (К-І) в межах населених місць не повинна перевищувати 10000. Найбільша кількість БГКП у поверхневому шарі узмор'я Дунаю становила 1,1 тис. КУО/мл (перевищення норми у 110 разів), у придонному – 0,4 тис. КУО/мл, в середньому – 0,36 та 0,04 тис. КУО/мл відповідно. У 2013 році Колі-індекс у поверхневому горизонті узмор'я Дунаю перевищував гранично допустиму норму в середньому у 36 разів. Загалом в узмор'ї Дунаю у 2011–2013 рр. чисельність кишкових бактерій як показників фекального забруднення залишається достатньо високою.

Характеристика показників якості води за гігієнічними вимогами свідчить про існування певних загроз, які впливають на стан здоров'я населення.

Слід зазначити, що є велика кількість могильників і звалищ хімічних відходів у межах прибережної смуги, які забруднюють ґрунтові води. До цього слід додати існування протягом десятиріч проблем технічної, технологічної та організаційної відсталості сільськогосподарського виробництва, яке є основним забруднювачем водних ресурсів (майже 80%) .

Виявлено, що відсутність надійної системи каналізування у м. Вилкове (туристична Мекка в північній частині дельти Дунаю), а також збільшення обсягів скидання стічних вод і наявності звалищ непридатних пестицидів у зоні

Нижньодунайського регіону є домінуючими чинниками екологічного ризику як у регіональному, так і в транскордонному контексті.

В Одеській області спостерігається загальна тенденція до зменшення обсягів скидання, чого не можна сказати про Придунайський регіон. Безумовним лідером у галузі скидання зворотних вод є Кілійський район (табл. 2.6.) – більш ніж 50% від загальнообласного рівня.

На особливу увагу в процесі управління водними ресурсами заслуговують небезпечні об'єкти, що розташовані в заплаві Дунаю і на берегах Придунайських озер: шкідливі виробництва, необладнані склади отрутохімікатів, скотомогильники, звалища побутових відходів тощо.

З аналізу попередніх досліджень зроблено висновки, що понад 39% Дунаю можна віднести до другого класу, 30% – до третього класу, 28% – до четвертого класу, 3% – до п'ятого класу. Жодна частина Дунаю не відноситься до класу 1, окрім того, велика кількість відсотків приналежності Дунаю до класу 4, 5 показує, що відбувається значне погіршення гідроморфологічного стану ріки Дунай, саме тому й питання гідроморфологічних змін потребує особливої уваги та невідкладного реагування.

Основним джерелом органічного забруднення Нижньодунайського регіону є скиди неочищених чи частково очищених стічних вод частини міста з одноповерхової індивідуальною забудовою.

Велика кількість населених пунктів на території Дунайського регіону мають недостатньо ефективні очисні споруди або взагалі їх позбавлені, внаслідок чого вони є основним джерелом органічного забруднення. Зазвичай промислові стічні води або взагалі не підлягають очищенню, або очищаються недостатньо перед скидом у поверхневі води (прямі скиди) чи комунальні каналізаційні системи (непрямі скиди).

У зв'язку із цим необхідно забезпечити:

- налагодження інфраструктурної складової частини за рахунок будівництва каналізаційних систем та очисних споруд;
- ліквідацію скидів неочищених стічних вод у водні об'єкти басейну річки Дунай;
- адаптацію та гармонізацію Директиви Ради ЄС 91/271/ ЄС Європейського парламенту та Ради «Про очистку міських стічних вод» від 21 травня 1991 р. у відповідності до законодавства України.

Стратегічні заходи щодо захисту навколишнього середовища Дунайського регіону були передбачені Програмою комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2011 роки, яка була затверджена Постановою КМУ № 428 від 31 березня 2004 р. Метою Програми було створення умов для забезпечення

сталого розвитку регіону, підвищення ефективності використання його внутрішнього природно-ресурсного та економічного потенціалу, рівня життя населення, розв'язання соціально-економічних проблем, у тому числі за рахунок:

- будівництва каналізаційно-насосних станцій із системою біологічного очищення стічних вод;
- запобігання погіршенню стану навколишнього природного середовища;
- збереження природно-заповідних територій;
- розроблення системи територіального екологічного моніторингу та економічного обґрунтування використання природних ресурсів.

Особлива увага в Програмі приділялася водовідведенню в регіоні шляхом розроблення технологій для глибокого очищення стічних вод населених пунктів, стічних вод звалищ, будівництва водоочисних станцій у населених пунктах.

Із метою реалізації Дунайської стратегії та Плану дій в Україні вже сформовані певні передумови у вигляді державних програм, законів та міжнародних угод. Пріоритети держави в секторі транскордонного співробітництва чітко сформульовані в Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки (Постанова КМУ від 1 грудня 2010 р. № 1088) та Стратегії національної екологічної політики до 2020 р., у відповідності до якої передбачалось:

- переважне (70%) забезпечення дотримання до 2020 року санітарно-гігієнічних вимог до якості води, що використовується для потреб питного водопостачання та приготування їжі сільським населенням;
- підготовка до 2015 року державної цільової програми проведення оцінки та запобігання ризикам здоров'я населення України від чинників навколишнього природного середовища, що передбачає застосування методології оцінки ризику;
- запровадження до 2020 року керованого управління екологічним ризиком (включаючи випадки надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру);
- створення до 2015 року інституційних засад для інформування населення щодо екологічних ризиків;
- розвиток до 2015 року державної системи моніторингу навколишнього природного середовища шляхом її модернізації, посилення координації діяльності суб'єктів моніторингу та вдосконалення систем управління даними як основи для прийняття управлінських рішень.

План управління басейном ріки Дунай, що розроблявся на виконання Водної рамкової директиви ЄС, є одним із основних інструментів покращення якості водних ресурсів. План дій Дунайської стратегії повністю підтримує та інкорпорує

ті заходи, що передбачені в Плані управління та погоджені Дунайськими країнами.

Національний план управління басейном ріки Дунай повинен бути розроблений і для української частини річки.

1.2.4. Відходи

Сучасна особливість екологічного стану регіону, як і в цілому країни, полягає в тому, що складна екологічна ситуація співпала з економічною кризою, яка супроводжується підвищенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації, оновлення виробництва. Зношеність та низький рівень виробничих основних фондів зумовлюють високу ресурсомісткість виробництва, а застаріла технологічна база призводить до утворення великої кількості відходів, у тому числі токсичних, що негативно впливає на екосистеми регіону.

В останні роки загальний обсяг накопичених на території України відходів оцінюється в 35 млрд. тонн, із яких понад 2 млрд. тонн становлять небезпечні відходи (в тому числі понад 36 тис. т. непридатних пестицидів, що становить більше, ніж 400 кг на одну особу).

Актуальною залишається в Одеській області проблема утилізації твердих побутових відходів. Щорічно в області утворюється приблизно 5 млн. м твердих побутових відходів (ТПВ), з яких централізованим збиранням та захороненням охоплено майже 70%, решта вивозиться стихійно.

Аналогічна ситуація існує на території Нижньодунайського регіону, де, за офіційними даними, на території Болградського, Кілійського, Ренійського та Ізмаїльського районів існує 59 полігонів твердих побутових відходів, що в переважній більшості не відповідають екологічним та санітарним вимогам, а також є основним джерелом екологічної небезпеки на регіональному рівні.

Незважаючи на вжиті заходи, території населених пунктів знаходяться в незадовільному стані, наявна система санітарної очистки не забезпечує регулярного вивозу і знешкодження побутових відходів, що призводить до їх стихійного складування.

У галузі поводження з відходами (збирання, зберігання, утилізація та видалення) лідером по кількості сміттєзвалищ є Ізмаїльський район, а по площі території під твердими побутовими відходами – Болградський район. (табл. 2.7).

Утворення відходів різного класу небезпеки на 1 особу наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.7

Інформація про кількість сміттєзвалищ (полігонів) станом на 01.01.2017 р.⁷

№ з/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону	Кількість	Площі під твердими побутовими відходами, га	Зміни площі (+/-) у відношенні до попереднього року
	Сміттєзвалища (полігони)			
1	Болградський район	19	49,79	
2	Ізмаїльський район	18	32,5	
3	Кілійський район	3	27,5	
4	Ренійський район	1	11,9	
5	Татарбунарський район	18	-	
	<i>Усього</i>	59	121,69	

Таблиця 2.8

Утворення відходів на одну особу, кг

	2010	2014	2015	2016 (1-3)	2016 (4 клас)
Одеська обл.	215,1	337,8	251,8	3,4	267,7
Кілійський р-н	35,1	134,3	186,8	0,1	128,4
Ренійський р-н	42,8	23,0	33,0	0,1	206,4
Ізмаїльський р-н	49,0	245,2	247,3	0,4	18,3

Таблиця 2.9

Утворення відходів на кв. км, кг

	2010	2014	2015	2016 (1-3)	2016 (IV клас)
Одеська обл.	15428,7	24300,8	18087,8	242,8	19193,7
Кілійський р-н	1391,7	5221,3	7265,6	5,3	4922,3
Ренійський р-н	1885,8,4	1001,9	1438,8	3,6	8922,4
Ізмаїльський р-н	2139,0	10630,3	10718,6	18,5	790,2

⁷ Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області в 2013 році / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Одеса, 2014. 262 с.

Загальна динаміка та кількісні характеристики відходів Нижньодунайського регіону демонструють, що ступінь загрози посилюється, проведені дослідження в цілому свідчать про тенденцію до збільшення відходів у межах Придунайського регіону за останні роки.

1.2.5. Забруднення ґрунтів та поводження з непридатними або забороненими до використання пестицидами

За офіційними даними, якісний стан земельного фонду України має тенденцію до погіршення. В окремих районах, де проведено осушення земель, відбувається неконтрольоване зниження рівня ґрунтових вод, зменшення потужності органічної маси, а в районах зрошення – підтоплення і засолення ґрунтів, деградація чорноземів, що призвело до негативних екологічних наслідків у районах Полісся та на півдні України. Зокрема, за офіційними оцінками, майже 15% загальної площі поливних земель піддаються еродуванню, 1,5% – перезволоженню, понад 4% є солонцюваті та засолені.

Українське Придунав'я знаходиться в зоні ризику забруднення земельних ресурсів. Високий ступінь розораності сільськогосподарських територій, задоволення потреби господарств у засобах захисту рослин переважно за рахунок стійких у довкіллі, недостатньо ефективних препаратів із великими нормовитратами на одиницю площі, формально плановий характер розподілу з рівномірним надходженням пестицидів протягом року при низькій культурі землеробства призвели до накопичення в господарствах великої кількості пестицидів із простроченим терміном дії, в яких біоактивні похідні, що легко мігрують, можуть не тільки знаходитися, але й в окремих випадках домінувати, що суттєво збільшує вірогідність уражень серед населення. За наявними даними, пестициди, які використовуються придунайськими країнами, містять 29 релевантних активних інгредієнтів. Із них лише два види пестицидів допущені до використання в усіх країнах Дунайського басейну, 7 – не допущені до використання ні в одній із країн.

За матеріалами досліджень останнього десятиріччя встановлено, що пестициди характеризуються не тільки високою токсичністю, але й здатні викликати віддалені ефекти в організмі людини – канцерогенну, тератогенну і мутагенну дію. Важливим для контролю і недопущення забруднення ґрунтів пестицидами є врахування локальних умов і конкретних характеристик ґрунтів-земель (швидкість розкладання пестицидів залежить від конкретних ґрунтових, гідрологічних та інших умов). Тому для попередження екстремальних ситуацій необхідно своєчасне проведення еколого-гігієнічної оцінки (аудиту) стану ґрунтів України і, головне (чого не зроблено), ранжування ґрунтів за ступенем небез-

пеки забруднення, в тому числі пестицидами, побудова карт еколого-гігієнічного ризику територій.

Однак, на жаль, рівень забрудненості ґрунтів на сьогодні остаточно ще не визначений, оскільки в кожному випадку це є самостійне завдання через різноманітність геоморфологічних, геологічних та гідрологічних умов. Забруднюючі речовини, що спричинили забруднення земельної ділянки, поділені на 4 групи небезпеки, основою для визначення яких є величини гранично допустимих концентрацій (ГДК) хімічних речовин у ґрунті.

Оскільки забруднення ґрунтів та селищної забудови безпосередньо впливає на стан здоров'я населення, що проживає в цій зоні, саме екологічні проблеми є чинником демографічної кризи в регіоні.

Земельно-ресурсний потенціал регіону сприяє розвитку високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. Тільки на території Болградського району, за статистичними даними, налічується 114,9 тис. га сільгоспугідь, Земельний фонд Ізмаїльського району складає 119,4 тис. га, в тому числі сільськогосподарські угіддя складають 89,2 тис. га. Із них 79,5 тис. га – ріллі, 3,3 тис. га – багаторічні насадження, 1,4 тис. га – сіножаті, 4,9 тис. га – пасовища. Землі запасу складають 36,8 тис. га. Кілійський район має 38,3 тис. га зрошуваних земель, із них 36,8 тис. га орних земель. Головною спеціалізацією сільськогосподарського виробництва є вирощування зернових та овочевих культур, що дозволяє розвивати різні галузі сільськогосподарського виробництва, основою якого є зернове господарство, виноградарство, виноробство і тваринництво. На жаль, рівень забрудненості ґрунтів сьогодні остаточно ще не визначено. Забруднюючі речовини, що спричинили забруднення земельної ділянки, поділені на 4 групи небезпечності, основою для визначення яких є величини гранично допустимих концентрацій (ГДК) хімічних речовин у ґрунті. Визначення обсягу забруднення земельних ресурсів у кожному випадку є самостійним завданням через різноманітність геоморфологічних, геологічних та гідрологічних умов.

Контроль і недопущення забруднення ґрунтів пестицидами вимагає врахування локальних умов і конкретних характеристик ґрунтів-земель (швидкість розкладання пестицидів залежить від конкретних ґрунтових, гідрологічних та інших умов). Тому для попередження екстремальних ситуацій необхідно своєчасне проведення еколого-гігієнічної оцінки (аудиту) стану ґрунтів в Україні і, головне, ранжування ґрунтів за ступенем небезпеки забруднення, в тому числі пестицидами, побудова карт еколого-гігієнічного ризику територій.

Проблему непридатних пестицидів як в Україні, так і у світі загалом пов'язують із масовим виробництвом синтетичних органічних сполук. На сьогодні

у світі використовують 70 тисяч різних хімікатів і пестицидів. Щорічно на ринок потрапляє 1500 нових синтетичних речовин.

Довготривале та нерозумне використання синтетичних сполук завдавало та продовжує завдавати вагомої шкоди здоров'ю людей, біорізноманіттю та цілим екосистемам в усьому світі.

Щорічно у світі реєструється від 1 до 5 мільйонів випадків отруєння пестицидами. Багато з них закінчуються смертельним результатом

У розвинених країнах багато небезпечних пестицидів вже заборонено, а застосування інших поставлено під суворий контроль. Але в країнах, що розвиваються, де використовують всього 25% всіх пестицидів, ситуація дещо інша: 99 відсотків усіх смертей у результаті отруєння пестицидами припадає саме на ці держави* (Джерело: *Еколого-економічна оцінка впливу непридатних пестицидів на довкілля регіону / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса – ІПРЕЕД НАН України – ПП Підприємство «Фенікс», 2011. – 168 с.)*

На жаль, у контексті регіону Придніпров'я така статистика відсутня.

Сьогодні ситуація у сфері поводження з небезпечними відходами, зокрема непридатними пестицидами, є критичною, а головною проблемою залишається відсутність дієвого контролю за рухом небезпечних відходів.

Величезні обсяги накопичень небезпечних відходів, реальна небезпека, яку несуть вони для населення і навколишнього середовища, є складною проблемою, яка потребує нагального розв'язання.

Із токсиколого-гігієнічних позицій небезпека пестицидів визначається як ймовірність шкідливого впливу на організм людини і його потомство на молекулярному, клітинному, тканинному, органному, системному, організмовому і популяційному рівнях, а також на санітарний стан навколишнього середовища.

Дослідження складів області, де зберігаються накопичені відходи пестицидів, показало, що вони не відповідають вимогам безпеки і не виключають можливості надходження діючих речовин препаратів до навколишнього середовища.

Пестициди є джерелами забруднення ґрунту, атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод високотоксичними хімічними елементами і їх сполуками (ртуть, миш'як, кадмій, сурма, фтор, хлор та інші). За матеріалами досліджень останнього десятиріччя встановлено, що пестициди характеризуються не тільки високою токсичністю, але й здатні викликати віддалені ефекти в організмі людини – канцерогенну, тератогенну і мутагенну дію.

За результатами комплексних фізико-хімічних та експериментальних токсикологічних досліджень, встановлено, що, незважаючи на довгий термін

(майже три десятиріччя) зберігання, переважна більшість пестицидних препаратів залишилася досить токсичною. Деяко менше значення мають залишки мінеральних добрив, що у зв'язку з порушенням строків зберігання стали непридатними для використання за призначенням. Як правило, ці залишки за токсичністю не загрожують здоров'ю населення, за винятком вмісту в них важких металів, що можуть мігрувати зі зливними водами і забруднювати довкілля поблизу місць зберігання.

Високий ступінь розораності сільськогосподарських територій області, задоволення потреби господарств у засобах захисту рослин переважно за рахунок стійких у довкіллі, недостатньо ефективних препаратів із великими нормовитратами на одиницю площі, формально плановий характер розподілу з рівномірним надходженням пестицидів протягом року при низькій культурі землеробства призвели до накопичення в господарствах великої кількості пестицидів із простроченим терміном дії, в яких біоактивні похідні, що легко мігрують, можуть не тільки знаходитися, але й в окремих випадках домінувати, що суттєво збільшує вірогідність уражень серед населення.

Незважаючи на наявність негативних екологічних ефектів пестицидів, відсутність адекватної альтернативи цим препаратам робить їх застосування у всіх галузях сільськогосподарського виробництва на найближче майбутнє неминучим. Тому проблема токсичних відходів, утворення яких пов'язано з виробництвом і застосуванням пестицидів, залишиться актуальною і в першій чверті XXI сторіччя.

Недооцінка надзвичайності ситуації з відходами та залишками пестицидів у господарствах та на складах у Нижньодунайському регіоні може призвести до непрогнозованих наслідків. Тому вирішення цієї проблеми є невідкладним терміновим завданням.

Вирішення проблем видалення непридатних або заборонених до використання пестицидів, особливо в прикордонних районах області, зонах, прилеглих до водотоків, які використовуються декількома країнами, а також районах з обмеженими водними ресурсами узгоджується з метою програми з обмеження шкідливого впливу токсичних відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

За уточненими даними районних державних адміністрацій Одеської області, на території Болградського, Кілійського, Ізмаїльського районів на складах зберігаються більше 30 тонн непридатних ХЗЗР, які створюють небезпеку для об'єктів довкілля.

Загалом, у Нижньодунайському регіоні, за офіційними оцінками, існує гостра проблема зберігання непридатних або заборонених для подальшого

використання хімічних засобів захисту рослин, які слід розглядати як особливу категорію небезпечних відходів (крім Ренійського і Татарбунарського). Крім цього, викликає занепокоєння питання щодо наявності на території Нижньодунайського регіону складів непридатних до використання ХЗЗР, які зберігаються в незадовільному стані (табл. 2.10).

Ключовими екологічними аспектами в зоні Українського Придунав'я є потенційний негативний вплив саме сховищ для тимчасового зберігання непридатних до застосування пестицидів на якість сільськогосподарських угідь у межах санітарно-захисної зони (в даному випадку – 200 м). Разом із тим наявні офіційні дані Санепідемстанції свідчать про незначні факти забруднення пестицидами. При цьому найбільша концентрація пестицидів спостерігається в Болградському та Кілійському районах (табл. 2.11).

Таблиця 2.10

Стан наявних на території області складів зберігання непридатних до використання ХЗЗР у Нижньодунайському регіоні⁸

Район	Кількість тонн	К-ть складів, од
Болградський	4,0	2
Ізмаїльський	7,0	1
Кілійський	20,8	5
Ренійський	-	-
Татарбунарський	-	-

Таблиця 2.11

Поводження з непридатними пестицидами⁹

Район	Перезатарено впродовж року	Знешкоджено впродовж року	Утворено (виявлено) впродовж року, т	Кількість на кінець року
Болградський				4,0
Ізмаїльський				7,0
Кілійський				20,8
Ренійський				-
Татарбунарський				-

⁸ Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області в 2013 році / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Одеса, 2014. 262 с.

⁹ Там само.

Без додаткових досліджень однозначно говорити про кількісну оцінку впливу звалищ ХЗЗР на стан ґрунтів та водні ресурси в зоні ризику не виявляється можливим.

При цьому умови зберігання непридатних або заборонених для подальшого використання хімічних засобів захисту рослин у багатьох районах області не відповідають діючим санітарним та екологічним нормам та потребують переупакування для подальшого вивезення та знешкодження. Сьогодні для вирішення цього питання вже існує низка законодавчих регламентів.

Аналізуючи статистичні дані щодо поводження з непридатними пестицидами, можна зробити висновок, що в останні роки роботи із знешкодження та їх перезатарення взагалі не проводились у зв'язку з відсутністю фінансування з державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища.

1.2.6. Об'єкти підвищеної небезпеки

За інформацією Територіального управління Держпромгірнагляду в Одеській області, на 01.01.2017 р. в області налічується 571 об'єкт підвищеної небезпеки.

У придунайських районах та м. Ізмаїлі розташовано 40 об'єктів обласного рівня, що є екологічно небезпечними, частина з них – непридатні до зберігання хімсклади (табл. 2.12).

Плани ліквідації та локалізації аварійних ситуацій та аварій розроблені та погоджені з відповідними органами на всіх об'єктах підвищеної небезпеки.

Із п'ятих районів Одеської області лише Ренійський та Татарбунарський райони не мають небезпечних об'єктів, становище яких потребує вирішення екологічних проблем, пов'язаних із безпекою для населення. (**Джерело: Регіональна доповідь про стан довкілля в Одеській області, 2014.*)

Аналізуючи загальний стан навколишнього природного середовища, можна відмітити високий ступінь антропогенного навантаження та необхідність заходів зі збереження та відтворення природного стану територій. Так, до цього часу не вирішене питання будівництва підприємств з перероблення твердих побутових відходів у м. Ізмаїлі та Кілії. Небезпечними є накопичені відходи хімічних засобів захисту рослин, неналежне довготривале зберігання яких призвело до забруднення навколишнього природного середовища. Крім того, потребує уваги і транскордонне перенесення забруднень із сусідніх країн та можливості виникнення техногенних катастроф. Наприклад, екологічні загрози в транскордонному аспекті несе в собі нафтовий термінал поблизу молдавського селища Джурджулешти. Усе це свідчить про необхідність інтегрованого підходу до оцінки еколого-економічного ризику на транскордонному рівні.

Таблиця 2.12
Небезпечні об'єкти (території), становище на яких потребує вирішення екологічних проблем, пов'язаних із безпекою для населення

Назва об'єкта (території)	Місце Розташування	Перелік екологічних проблем на об'єкті (території)	Дата виникнення	Необхідні заходи	Джерела фінансування
Болградський район					
Хіміклад	с. Кальчева ТОВ «Балкан Плюс	Неналежне зберігання 1 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Хіміклад	с. Кальчева ТОВ «Балкан Плюс	Неналежне зберігання 3 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Ізмаїльський район					
Склад (місце) зберігання (НП)	СК «Дружба», 0,5 км від с. Каланчак	Неналежне зберігання 7 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Кілійський район					
Склад (місце) зберігання (НП)	СВК «Нива», 1 км від с. Старі Трояни	Неналежне зберігання 0,506 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Склад (місце) зберігання (НП)	Десантненська с/р, 0,5 км від с. Десантне	Неналежне зберігання 10 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Склад (місце) зберігання (НП)	Шевченківська с/р, 2 км від с. Шевченкове	Неналежне зберігання 6,5 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Склад (місце) зберігання (НП)	с. Помазани	Неналежне зберігання 3,6 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети
Склад (місце) зберігання (НП)	Василівська сільрада с. Василівка на відстані 5 км	Неналежне зберігання 0,2 тонн НП	За часів СРСР	Перезатарення і вивезення на знешкодження	Державний і місцеві бюджети

1.2.7. Транскордонні проблеми охорони довкілля за Європейськими вимогами

Для забезпечення відповідних завдань та нівелювання ризиків і загроз у межах Дунайського регіону Європейським Союзом була запроваджена довгострокова політика – Стратегія Європейського Союзу для Дунайського регіону, яка була прийнята Єврокомісією 8 грудня 2011 року і підтримана Європарламентом та Радою ЄС. Згідно із Стратегією 14 країн басейну річки Дунай до 2020 року мають реалізувати біля двох сотень проєктів, які пов'язані основними чотирма завданнями, такими як:

- об'єднання галузей розвитку Дунайського регіону: транспорт, енергетика, культура, туризм;
- захист навколишнього середовища в Дунайському регіоні (відновлення якості води, контроль екологічних ризиків, збереження ландшафту і біорізноманіття);
- сприяння процвітанню територій;
- зміцнення позицій Дунайського регіону (зокрема, досягнення політичної стабільності в регіоні, спільна робота для забезпечення безпеки, боротьба зі злочинністю).

Існування проблем забруднення довкілля Дунайського регіону, зокрема водних ресурсів, передбачає спільне бачення шляхів розв'язання цих проблем на транскордонному рівні, що відповідає орієнтирам досягнення екологічних цілей Плану управління басейном ріки Дунай (цілі Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 р. (Водна рамочна директива ЄС) та іншим Директивам ЄС.

Українське Придунав'я знаходиться в зоні ризику транскордонного забруднення водних артерій. Між тим ідеологія оцінки екологічного ризику, особливо в територіальному контексті, сьогодні є недостатньо сформованою як у науковому, так і в практичному сенсі. Разом із тим визначення величини прийнятного ризику є досить складним питанням не тільки для України, але й для розвинутих держав. Методологія оцінки ризику в Україні на законодавчому рівні ще остаточно не сформована. Однак існує вже певна «дорожня карта» у вигляді Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», який передбачає підготовку «до 2015 року державної цільової програми проведення оцінки та запобігання ризиків здоров'ю населення України від чинників навколишнього природного середовища, що передбачає застосування методології оцінки ризику; запровадження до 2020 року

керованого управління екологічним ризиком (включаючи випадки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру)». Однак це завдання не було виконано.

Інтегрований підхід до оцінки еколого-економічного ризику на транскордонному рівні дозволить забезпечити належний рівень екологічної безпеки та послабити наявні екологічні загрози для довкілля та соціуму в просторовому контексті.

При цьому план заходів із нівелювання екологічних загроз потребує визначення чітких механізмів його формування відповідно до наявного європейського досвіду та національної практики, що є предметом подальшої деталізації підходів щодо оцінки ризику.

Інституціональне забезпечення цього процесу в транскордонному контексті повинно бути трансформовано в напрямі:

- запровадження механізмів еколого-економічної санації й екоаудиту транскордонних територій;
- забезпечення прийняття програми поведження з небезпечними відходами як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні;
- створення відповідної інфраструктури зі збирання, захоронення та перероблення небезпечних відходів та інформування громадян із зазначених питань.

Відповідно до цих напрямів необхідно вдосконалювати економічні важелі забезпечення екологічної безпеки на транскордонному рівні та запроваджувати пільгові режими оподаткування та субсидування для відповідних суб'єктів господарювання з метою мінімізації негативного впливу на довкілля. Для цього доцільно створити регіональні центри з моніторингу еколого-економічного ризику, які будуть базуватися на засадах «зеленої» економіки та принципах транскордонної взаємодії і партнерства та сприяти вирішенню проблеми поліпшення якості довкілля на транскордонному рівні.

Це підтверджує актуальність та важливість формування Стратегії та Плану дій щодо розвитку зеленої економіки Нижньодунайського регіону Одеської області та **Транскордонного Плану управління екологічними ризиками**, який повинен базуватися на засадах екологізації, з урахуванням основних законодавчих регламентів державної та регіональної екологічної політики та міжнародних тенденцій суспільного розвитку у світлі пріоритетів Дунайської Стратегії ЄС.

Базисом для розроблення Стратегії та Плану дій щодо розвитку зеленої економіки на регіональному рівні можуть стати проведені дослідження, які свідчать, що Ізмаїльський район, як пілотна модель у межах Нижньодунайського регіону, має найбільші передумови, переваги та стимули щодо «зеленого» зростання.

Транскордонний План управління екологічними ризиками в Дунайському регіоні

Вихідні передумови. Необхідною запорукою для покращення стану навколишнього середовища Дунайського регіону та основою розроблення Транскордонного Плану ризик-менеджменту є виконання природоохоронного законодавства країн ЄС.

Європейська комісія 8 грудня 2010 року затвердила Європейську стратегію розвитку Дунайського регіону, а також План дій щодо реалізації цієї стратегії. Стратегія є унікальним для ЄС документом, оскільки практично вперше Євросоюз розробив комплексну стратегію для басейну конкретної річки. Крім того, для нівелювання негативних наслідків економічного розвитку, в тому числі в зоні Проекту, на міжнародному рівні було запропоновано ідеологію Глобального Зеленого курсу (ЮНІЕП, 2009)¹⁰, а в 2011 році ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) розробила Стратегію зеленого зростання («На шляху до зеленого зростання»), об'єднавши в єдині комплексні рамки економічні, екологічні, соціальні, технологічні аспекти такого розвитку, а також аспекти міжнародної допомоги їх реалізації.

У 2012 р. Європейська Комісія представила нову Програма дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре, в межах можливостей нашої планети», яка буде керівною для екологічної політики на період до 2020 року. Вона спрямована на підвищення екологічної сталості в Європі та перетворення ЄС в інклюзивну і сталу «зелену» економіку; включає в себе тематичні пріоритети, які відповідають стратегічним напрямкам розвитку Нижньодунайського регіону.

- Пріоритетна мета 1: Захист, збереження та розвиток природного капіталу ЄС.
- Пріоритетна мета 2: Перетворення ЄС на ресурсозберігаючу, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку.
- Пріоритетна мета 3: Захист громадян ЄС від екологічних тисків та ризиків для здоров'я і благополуччя.
- Пріоритетна мета 4: Максималізація переваг екологічного права ЄС.
- Пріоритетна мета 5: Поліпшення доказової бази екологічної політики.
- Пріоритетна мета 6: Забезпечення інвестицій в екологічну та кліматичну політику та досягнення відповідної вартості інвестицій.
- Пріоритетна мета 7: Поліпшення екологічної інтеграції та узгодженості політики.

¹⁰ Глобальный новый зеленый курс: Доклад Программы ООН по окружающей среде / ЮНЕП. 2009. URL : www.unep.org/greenconomy

- Пріоритетна мета 8: Підвищення сталості міст ЄС.
- Пріоритетна мета 9: Підвищення ефективності діяльності ЄС щодо реагування на регіональні та глобальні екологічні та кліматичні виклики.

Відповідно до статті 191 Договору про функціонування Європейського Союзу ця Програма ґрунтується на принципах втілення заходів перестороги, а також на принципах упровадження запобіжних заходів, відшкодування шкоди, завданої навколишньому середовищу, передусім у джерелі забруднення, і принципі «забруднювач заплатить». Усі заходи, дії та цілі, визначені у Програмі, повинні реалізовуватися відповідно до принципів «розумного» регулювання та з проведенням комплексної оцінки впливу в разі необхідності.

Нижньодунайський регіон є частиною основного міжнародного гідрологічного басейну та екологічного коридору. Цей регіон також важливий із точки зору перспективи реалізації задекларованих принципів Європейської Рамкової Водної Директиви ЄС, що передбачає басейновий принцип управління водними ресурсами.

Оскільки питання охорони довкілля є одним із пріоритетів європейської інтеграції, тому збереження та відновлення біологічного і ландшафтного різноманіття в басейні Дунаю повинно стати одним із головних завдань державної політики країн Нижньодунайського регіону України, а участь у реалізації Європейської Стратегії розвитку Дунайського регіону та Плану дій – пріоритетом транскордонного співробітництва. Вимоги щодо цього формату передбачають не лише впровадження протягом нетривалого перехідного періоду стратегії сталого розвитку регіону на рівні документів, а й її реалізацію на практиці через інструменти екологічного менеджменту та стратегічної екологічної оцінки.

До того ж, для всіх країн Нижньодунайського регіону важливою є участь у втіленні низки директив ЄС, зокрема Директиви 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про управління та оцінку ризиками від повені» від 23 жовтня 2007 р. (Протипаводкова директива ЄС), Водної Рамочної Директиви ЄС тощо.

Наведене свідчить про необхідність інтегрованого підходу до оцінки еколого-соціального ризику на транскордонному рівні та розроблення на її основі Стратегічного Плану ризик-менеджменту з нівелювання екологічних загроз у зоні Нижньодунайського регіону Румунії, України та Республіки Молдови.

Пріоритетні напрямки захисту довкілля в Дунайському регіоні: відновлення та підтримка якості води; управління екологічними ризиками; збереження біорізноманіття, ландшафтів та якості повітря і ґрунтів.

Сучасні експертні оцінки свідчать про вразливість території до погіршення якості довкілля та деградації природно-ресурсного потенціалу в межах усього Нижньодунайського регіону. Обґрунтованість цих оцінок базується на методах експрес-аудиту, метою якого було визначення відповідності екологічного стану вищезазначеної території наявним національним стандартам та міжнародним критеріям якості довкілля, а також аналізі результатів ректоспективних досліджень екологічного стану цієї зони. Основою для цього слугували законодавчо-нормативні документи національного та міжнародного рівня, вимоги міжнародних Конвенцій та Директив, звіти Мінприроди про стан навколишнього природного середовища, регіональні звіти (Департаменту охорони навколишнього природного середовища в Одеській області, МНС в Одеській області тощо), звіти попередніх досліджень ЄС у форматі визначення екологічного стану території Нижньодунайського регіону України загалом та Ізмаїльського району зокрема; незалежні експертні оцінки громадськості.

Попередні аналітичні та експертні оцінки свідчать, що стан довкілля в зоні Нижньодунайського регіону визначається як критичний, тоді як питома вага екомережі цього регіону достатньо вагома у форматі загальнообласного показника. На основі проведених досліджень можна зробити висновки стосовно необхідності розроблення Стратегії «зеленого» зростання та Регіонального Плану дій щодо управління екологічними ризиками та збереження біорізноманіття в межах Нижньодунайського регіону.

Метою Транскордонного Плану управління екологічними ризиками є сприяння переходу до моделі «зеленої» економіки в просторовому вимірі та досягнення консенсусу у вирішенні проблеми мінімізації еколого-соціального ризику в зоні Нижньодунайського регіону Румунії, України та Республіки Молдови задля підвищення добробуту населення цих країн.

Принципи реалізації Стратегічного Плану ризик-менеджменту з нівелювання екологічних загроз у зоні Нижньодунайського регіону Румунії, України та Республіки Молдови.

- **Принцип системності.** Передбачає необхідність комплексного підходу до вивчення, оцінки та впровадження заходів із контролю за ризиком, усвідомлення взаємопов'язаності та взаємообумовленості ризиків; врахування фактору ризику у форматі досягнення консенсусу економічної та екологічної безпеки.
- **Принцип обґрунтованості.** Передбачає необхідність обґрунтування заходів щодо управління ризиком, урахування необхідності поєднання

- суб'єктивної оцінки та інтуїції ризик-менеджера з об'єктивною інформацією, що необхідна для вивчення та оцінки ризику.
- **Принцип економічності.** Передбачає оцінку кошторису витрат на управління ризиком та його порівняння з можливими втратами у випадку ризикових подій.
 - **Принцип компенсаційності.** Передбачає необхідність обов'язкового покриття екологічного збитку на транскордонному рівні.
 - **Принципи послідовності** зумовлює необхідність дотримання під час розроблення та реалізації стратегії управління ризиком певної послідовності (програми) дій для найбільш ефективного її проведення.
 - **Принципи гнучкості стратегії управління ризиком** передбачає можливість та необхідність постійного оперативного коригування розробленої стратегії і тактики ризик-менеджменту у зв'язку з постійною зміною факторів, що зумовлюють ризики в транскордонному контексті.
 - **Принцип масштабності** передбачає визначення ступеню екологічних загроз та оцінку їх потенційного чи фактичного впливу на довкілля та соціум.
 - **Принцип мінімізації екологічних ризиків** передбачає необхідність пошуку напрямів забезпечення зниження вірогідності появи екологічних загроз чи розміру екологічних витрат на їх нівелювання

Стратегічні завдання Транскордонного Плану управління екологічними ризиками (ТПУЕР):

- адаптація національних регламентів екологічного управління (менеджменту) до міжнародних вимог із метою імплементації сучасних підходів щодо формування національних планів дій з охорони довкілля в наявну практику міжнародного регулювання природокористуванням у просторовому вимірі;
- пошук стратегічно важливих орієнтирів та важелів забезпечення **ТПУЕР**;
- формування цілісної та єдиної методики розроблення **ТПУЕР**;
- сприяння активізації транскордонних зусиль у напрямі реалізації екологічних процедур (екологічного аудиту, стратегічної екологічної оцінки);
- трансфер інноваційних ідей та поширення новітніх технологій у сфері природокористування на транскордонному рівні;
- нівелювання наслідків екологічних загроз унаслідок дії природних та техногенних факторів у транскордонному контексті;
- підвищення рівня державного адміністрування на транскордонному рівні;

- посилення механізмів транскордонної взаємодії та налагодження ефективного діалогу в напрямі розроблення спільного плану дій щодо мінімізації еколого-соціального ризику;
- створення спільної інформаційної платформи з оцінки ризику на основах партнерства та міжнародної кооперації;
- розроблення спільних інфраструктурних заходів, що сприяють мінімізації транскордонних екологічних ризиків

Методи екологічного менеджменту з управління екологічними ризиками:

- екологічний аудит та стратегічна екологічна оцінка території Проекта;
- SWOT-аналіз, метод форсайту;
- інформаційний та аналітичний моніторинг;
- методи картографії тощо.

Заходи з реалізації Транскордонного Плану управління екологічними ризиками в межах Дунайського регіону.

Для досягнення цілей Плану транскордонним країнам необхідно:

- розробляти та здійснювати спільні заходи з визначення поточної оцінки ризику від впливу антропогенних та техногенних факторів на природне середовище в транскордонному контексті;
- здійснювати консультації та спільний моніторинг наявної екологічної ситуації та стану системи життєзабезпечення на засадах «зеленої» економіки;
- сформувати спільний банк інформаційних даних за узгодженим переліком екологічних та соціальних індикаторів;
- впроваджувати інноваційні методи та стимули для залучення приватних та недержавних фондів із метою налагодження ефективної транскордонної екологічної інфраструктури на принципах більш чистого виробництва та мінімізації екологічних ризиків;
- створювати спільні реєстри забруднювачів довкілля в транскордонному контексті;
- активізувати доповнення до законодавчо-правової бази (Плани дій із мінімізації екологічними ризиками, проекти та заходи з використання, охорони та відновлення);
- впроваджувати на засадах міжнародного партнерства спільні інфраструктурні проекти;
- пропагувати спільні результати оцінки Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

Критерії (індикатори) оцінки Транскордонного Плану управління екологічними ризиками:

- нівелювання збитку здоров'ю населення відповідно до прийнятих пріоритетів природоохоронної політики на транскордонному рівні;
- покращення екологічної ситуації за рахунок дієвості інфраструктурної складової частини в зоні ризику;
- акумулювання фінансових засобів на основі механізмів їх спільного вирішення;
- інтеграція Транскордонного Плану управління екологічними ризиками як формату спільної екологічної політики в рішеннях урядів транскордонних країн.

Очікувані результати від впровадження Транскордонного Плану управління екологічними ризиками:

- попередження антропогенного навантаження на довкілля та поліпшення екологічного стану природних екосистем у межах Дунайського регіону;
- зниження екологічних загроз, у тому числі в прибережній захисній смузі;
- мінімізація негативного впливу на довкілля за рахунок оптимізації технологічних рішень екологічного менеджменту та покращання системи моніторингу за навколишнім природним середовищем на транскордонному рівні;
- консенсус у вирішенні соціальних проблем, пов'язаних із зменшенням забруднення природно-ресурсного потенціалу за рахунок реалізації інфраструктурної компоненти, як-то покращення стану питного водопостачання та каналізування в межах зони ризику, нівелювання негативного впливу на здоров'я населення внаслідок дії антропогенних та техногенних факторів, забезпечення безпечних умов проживання тощо.

Покрокова стратегія реалізації транскордонного плану дій із управління ризиками:

- визначення спільного бачення та сценарного аналізу в територіальних межах Нижньодунайського регіону;
- координація секторальних політик та узгодження законодавчо-нормативних регламентів стосовно стратегій національних та міжнаціональних планів дій;
- посилення інституційної спроможності та співпраці у вирішенні екологічних проблем;
- декларація «зеленої» доктрини Дунайського регіону;

- наповнення транскордонного плану дій конкретними заходами відповідно до регламентів наявних національних екологічних програм країн Дунайського регіону;
- спільні зусилля щодо розвитку екологічно сприятливої інфраструктури;
- встановлення механізму адресної відповідальності та чіткої координації стосовно забезпечення виконання заходів **ТПУЕР**;
- запровадження постійного трансферу знань, еколого-економічного та інформаційного моніторингу досягнутих результатів унаслідок реалізації **ТПУЕР**.

Інформаційне та науково-методичне забезпечення реалізації ТПУЕР.

Із метою виваженого та ефективного впровадження Транскордонного Плану дій **з управління ризиками** в зоні Дунайського регіону необхідно забезпечити відповідне науково-методичне супроводження та аналітично-інформаційну підтримку діяльності Регіонального екологічного Центру, який створено задля вирішення спільних проблем Нижньодунайського регіону.

Фінансове забезпечення Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

Реалізація заходів Транскордонного Плану **дій з управління ризиками** полягає в мобілізації та узгодженні фінансування з її цілями у відповідності до загальних рамок ЄС. Фінансування може бути здійснене за рахунок зовнішнього фінансування та коштів країн Дунайського регіону за дольовим принципом, а також грантів міжнародних організацій, позик та інших джерел.

Відповідальність за виконання Транскордонного Плану управління екологічними ризиками базується на засадах компенсаційності та законодавчо-нормативних регламентах ЄС, зокрема низці Конвенцій та Директив. Необхідність координації потребує встановлення міжсекторального координуючого органу, в якості якого може виступити Регіональний екологічний Центр із функціями збору та оцінки даних, налагодження комунікацій, поточного моніторингу, планування спільного бачення та контролю за реалізацією Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

Моніторинг та екологічна оцінка Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

Із метою отримання постійної інформації про екологічний стан басейну Дунаю в межах Нижньодунайського регіону країнами здійснюється незалежний моніторинг довкілля та оцінка екологічного збитку водним, земельним та іншим ресурсам басейну з обов'язковим інформуванням громадськості.

Моніторинг виконання Плану включає регулярну тристоронню перевірку індикативних показників успішності виконання програмних заходів.

Участь громадськості в процесі прийняття та виконання Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

Кожна з країн Нижньодунайського регіону забезпечує інформування та участь громадськості в заходах, що пов'язані з прийняттям та виконанням Транскордонного Плану управління екологічними ризиками.

1.3. ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗАБРУДНЕННЯ ДОВКІЛЛЯ НА СОЦІАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.3.1. Методологія оцінки екологічного ризику в оцінці транскордонних загроз

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII (стаття 50) екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Індикатором екологічної безпеки є оцінка ризику.

Згідно із Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (ст. 1) м. Київ, 24 лютого 1994 року № 4004-XII (введено згідно із Законом № 3078-IV від 15.11.2005) оцінка ризику – це науково обґрунтований процес, який складається з ідентифікації та характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику; відповідно до наказу Державного Комітету ядерного регулювання України «Про затвердження Порядку проведення оцінки вразливості ядерних установок та ядерних матеріалів» (Порядок, п. 1.2) 30.11.2010 № 169 оцінка ризику – це процес виявлення ризику та визначення можливих наслідків його виникнення.

Ризик – це ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами. (*Джерело: Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001)

Доповненням до зазначеного Закону служать Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» та Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року у № 956 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки».

З метою реалізації останньої постанови розроблено Методику ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів, затверджену наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 року № 98, а також Методику визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки, затверджену наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 року № 637.

Таким чином, екологічний ризик виступає як домінуюча характеристика екологічної небезпеки. Причинами екологічного ризику є як антропогенна діяльність (техногенний екологічний ризик), так і природні процеси та явища (природний екологічний ризик).

При цьому можна констатувати, що методологія оцінки ризику є новим, відносно молодим, таким, що інтенсивно розвивається у всьому світі, міждисциплінарним науковим напрямом. У 1994 р. декілька міжнародних організацій – Програма ООН із навколишнього середовища (ІКЕР), Організація об'єднаних націй із промислового розвитку (UNIDO), Міжнародне агентство з атомної енергії (ІАЕА) і Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) – розробили рекомендації щодо оцінки й управління ризиками, які пов'язані із загрозами здоров'ю і життю людей та стану навколишнього природного середовища в результаті дії енергетичних і промислових комплексів.

При цьому оцінка екологічного ризику являє собою процес збирання, оброблення та аналізу інформації для оцінки ймовірності небажаних впливів на живі організми, популяції або екосистеми.

В енциклопедичному аспекті загальна категорія ризику розглядається як вірогідність настання небажаних подій та негативних наслідків.

Відповідно до сфер прояву, тобто до об'єктів, які піддаються ризику, можливо виокремити технічний, економічний, соціальний та екологічний ризики.

Об'єктами екологічного ризику в просторовому контексті виступають екосистеми в цілому.

У державному стандарті 2156-93 «Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення» категорія екологічного ризику визначається як імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище, які спричиняють незворотну деградацію екосистеми.

Якщо розглядати соціум як невід'ємну частину екосистем, то ризик втрати життя і здоров'я з тих же причин, що негативно впливають на довкілля, повинен оцінюватися поруч з екологічним ризиком у складі соціального ризику.

Підтвердженням такої доцільності служить визначення екологічної небезпеки, наведене в Методиці ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів,

відповідно до якого екологічна небезпека розглядається як можливість несприятливого впливу на довкілля техногенних і природних факторів, у результаті чого порушується пристосування живих систем до звичних умов існування.

Згідно із Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (ст. 1) оцінка ризику – науково обґрунтований процес, який складається з ідентифікації та характеристики небезпеки, оцінки впливу, характеристики ризику¹¹.

Таким чином, екологічний ризик виступає як єдина природно-філософська категорія та основна характеристика екологічної небезпеки. При цьому якщо небезпека вказує на наявність можливого негативного впливу, то категорія ризику вживається для визначення ступеню небезпеки.

Для визначення ступеню ризику необхідно чітко сформулювати критерії його оцінки та класифікаційні ознаки. Відповідно до причин виникнення екологічний ризик може бути природним, який викликаний дією природних явищ і процесів, та техногенним, що спричиняється негативним впливом антропогенної діяльності.

Відповідно до можливості прояву можна виокремити реальний ризик, який існує в даний момент і спричиняється впливом певних процесів, і потенційний, пов'язаний із можливістю настання певних подій, що, у свою чергу, провокують виникнення та розвиток надзвичайних ситуацій техногенного або природного походження.

Для екосистеми в цілому може бути визначений екосистемний ризик. Відповідно до територіального охоплення екологічний ризик може бути об'єктового рівня, місцевого (локального) рівня, регіонального рівня, державного (національного) рівня та глобального рівня.

Концептуальну модель виникнення екологічного ризику та прояву його наслідків відображено на рис. 2.1.

Що ж стосується соціальних наслідків, то вони виникають як безпосередньо під впливом небажаних процесів та подій, так і під впливом негативних екологічних наслідків цих подій.

Отже, концепція екологічного ризику пов'язує приріст витрат на охорону навколишнього середовища з очікуваною величиною зниження втрат здоров'я людини. Під оцінкою ризику розуміють сукупність регулярних процедур його аналізу, ідентифікації джерел виникнення, визначення можливих масштабів наслідків прояву ризикових факторів і процедур мінімізації чи компенсації виявлених ризиків. Оцінка ризику базується на всебічному, багатоаспектному

¹¹ Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон від 24.02.1994 № 4004-XII. *Вісності Верховної Ради України* від 05.07.1994. 1994 р. № 27. Стаття 218.

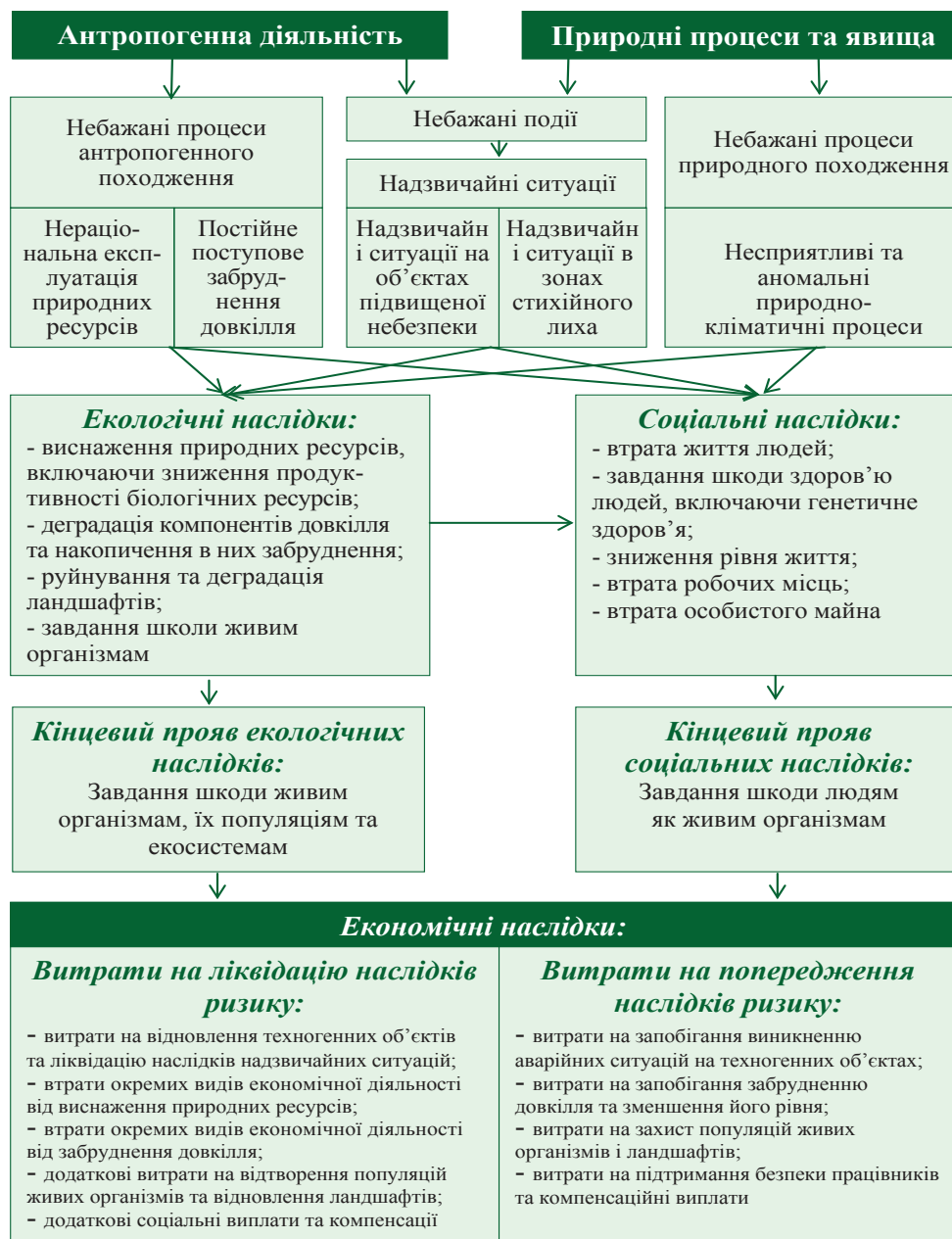

Рис. 2.1. Концептуальна модель виникнення екологічного ризику та прояву його наслідків

*Джерело: Мальований М.С. Оцінка екологічного ризику при можливих надзвичайних ситуаціях. Перший Всеукраїнський з'їзд екологів, 4-7 жовтня 2006 р., м. Вінниця : збірник тез доповідей. Вінниця, 2006. С. 31.

дослідженні, яке здійснюється з метою виявлення джерел ризику, аналізу його зовнішніх та внутрішніх факторів, побудови та аналізу гіпотетичних ланцюжків розвитку подій під впливом тих чи інших факторів ризику, визначення показників оцінки рівня ризику, встановлення механізмів і формування моделей взаємозв'язку показників і факторів ризику.

На основі узагальнення розглянутих підходів може бути запропонована методологія оцінки екологічного ризику (рис. 2.2).

Пропонована методологія передбачає врахування просторового аспекту екологічного ризику.

При цьому розрахунок оцінки ризику для здоров'я населення внаслідок забруднення довкілля дозволяє:

- оцінити обсяги соціальних втрат, зумовлених впливом забруднення;
- проаналізувати внесок окремих чинників у формування втрат людського життя;
- визначити частку відворотних втрат, які можна мінімізувати за рахунок етапу управління ризиком;
- оцінити заходи з позицій «користь – шкода»;
- провести оцінку економічної ефективності господарювання на національному (транскордонному), регіональному, місцевому рівнях.

Міжнародна наукова спільнота використовує методологію оцінки ризику для здоров'я населення з метою оцінки економічної ефективності діяльності об'єктів промисловості та в цілому народногосподарської діяльності окремих територій. Під час вирішення питань щодо кількісної оцінки впливу забруднення довкілля характеризується ризик у вигляді ймовірності виникнення несприятливих ефектів із боку здоров'я населення та оцінюються соціальні збитки.

Підсумовуючи все вищевикладене, варто зазначити, що відповідна ситуація визначає необхідність наукового обґрунтування та розроблення методичних підходів з оцінки ризику конкретно просторового контексту, що вимагає ретельного вивчення наявних міжнародних та національних підходів до вирішення цього завдання.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я на 37% залежить від соціально-економічних чинників, на 21% – від забруднення атмосферного повітря; 19% – від медичних і біологічних чинників, на 13% – від складу питної води, і 10% – від усіх інших чинників.

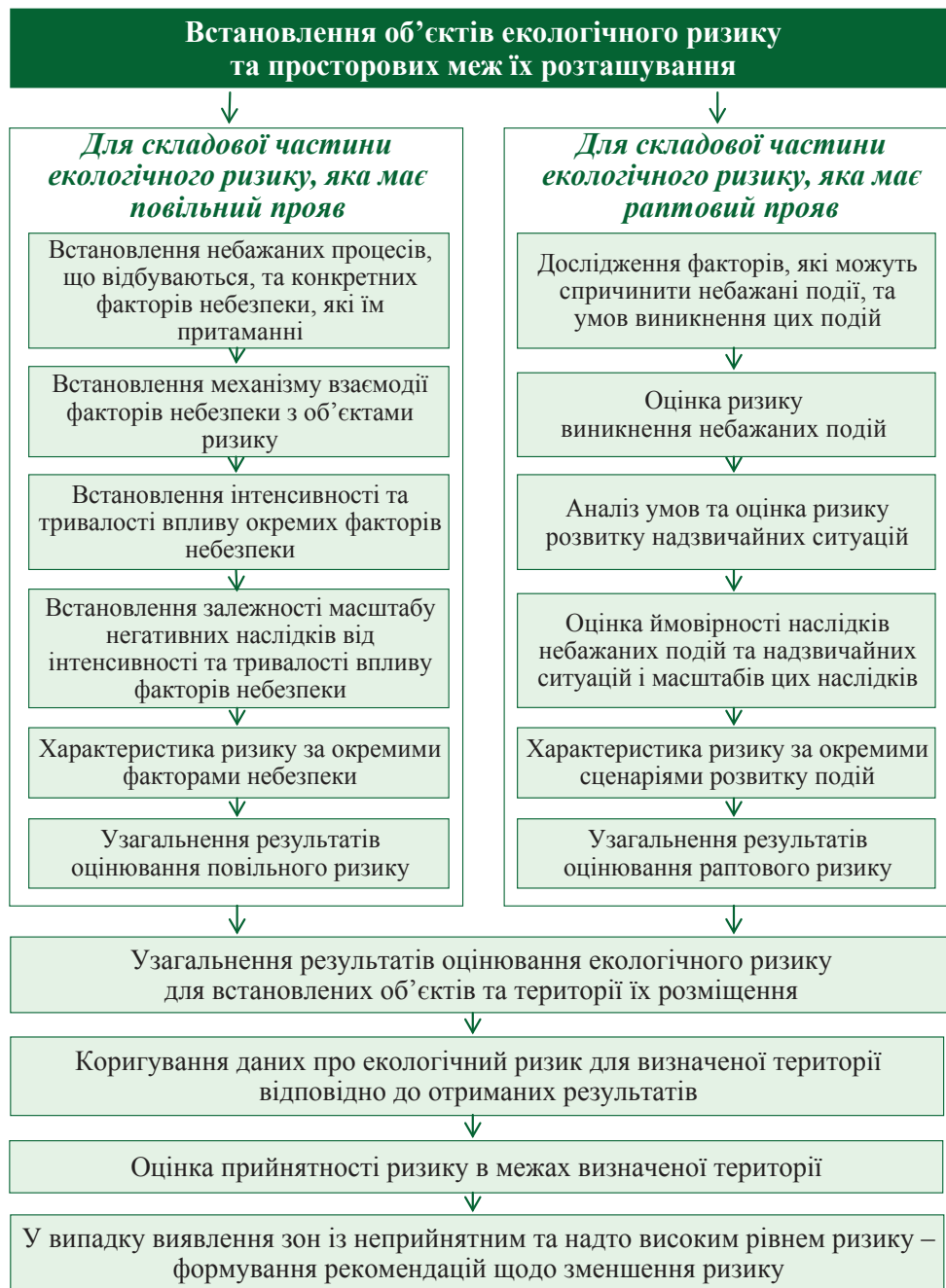

Рис. 2.2. Методологія оцінки екологічного ризику у просторовому контексті

*Джерело: Пляцук Д.Л. Економічні аспекти оцінки екологічних ризиків у техногенно навантажених регіонах. Механізм регулювання економіки. 2012. № 4. С. 222–226.

У свою чергу, здоров'я безпосередньо впливає на якість трудового життя, продуктивність праці та рівень соціально-економічного розвитку країни. Тому мінімізація економічних та соціальних збитків, зумовлених смертністю, захворюваністю та інвалідизацією населення, є першочерговим завданням державної політики.

Необхідно констатувати те, що визначення величини прийнятного ризику є досить складним питанням не тільки для України, але й для розвинутих держав. За оцінками експертів, використання методології аналізу ризику, за допомогою якої було зроблено порівняльний аналіз природно-техногенної безпеки регіонів України, може дати можливість: визначати пріоритетні напрямки стратегії розвитку регіонів; науково обґрунтувати прийнятний рівень ризику щодо кожного з них, оптимізувати стратегію забезпечення природно-техногенної безпеки регіонів; провести районування території України за ступенем внутрішніх загроз для життєдіяльності з метою більш ефективного розподілу коштів між регіонами (на запобігання надзвичайних ситуацій та пом'якшення їх наслідків) і підвищення безпеки життєдіяльності населення в найнебезпечніших районах країни.

При цьому було визначено, що методологія оцінки ризику в просторовому контексті повинна базуватися на відповідності її принципів Європейським директивам, зокрема:

- Директиві 2000/60/ ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 р. (Водна рамкова директива ЄС);
- Директиві 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради. «Про управління та оцінку ризиками від повені» від 23 жовтня 2007 р. (Протипаводкова директива ЄС);
- Директиві Ради 91/271 /ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про очистку міських стічних вод» від 21 травня 1991 р.;
- Директиві Ради 96/82/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про контроль за безпекою внаслідок серйозних аварій, пов'язаних із викидами небезпечних речовин» від 9 січня 1996 р (Директива Севесо ЄС);
- Директиві Ради 91/676/ЄЕС Європейського Парламенту та Ради «Про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел» від 12 Січня 1991 р. (Директива про нітрата ЄС);
- Директиві 92/43/ЄЕС Європейського Парламенту та Ради «Про збереження природних типів оселищ та видів природної фауни і флори» від 21 травня 1992 р. (Директива про оселища ЄС).

Сьогодні методологія оцінки ризику в Україні на законодавчому рівні ще остаточно не сформована. Однак існує вже певна «дорожня карта» у вигляді Закону України «Про основи державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2012 № 2818-VI, яка передбачає, крім усього іншого, декларацію підготовки «до 2015 року державної цільової програми проведення оцінки та запобігання ризиків здоров'ю населення України від чинників навколишнього природного середовища, що передбачає застосування методології оцінки ризику; запровадження до 2020 року керованого управління екологічним ризиком (включаючи випадки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру)».

Згідно із сучасними методичними підходами методологія оцінки ризику – це вибір оптимальних у даній конкретній ситуації шляхів усунення або зменшення ризику, що складається з трьох взаємопов'язаних елементів:

- оцінка ризику;
- управління ризиком;
- інформування про ризик.

Можна констатувати, що оцінка екологічного ризику – складний науково-практичний процес, який включає можливість та необхідність ітераційних підходів, тобто покращення результатів оцінки ризику шляхом багаторазового підвищення якості вихідної інформації (лабораторний і польовий моніторинг впливу забруднюючих речовин), вибору моделей оцінки впливу полутантів на здоров'я людини та біоту. Отже, вибір конкретної математичної моделі оцінки ризику залежить від окремої ситуації. Як наслідок – існує значна кількість як самих моделей, так і підходів щодо визначення оцінок екологічного ризику.

Але їх використання не завжди можливе на практиці, оскільки:

- по-перше, потребує значного масиву інформаційних даних, які часто відсутні в офіційній статистиці;
- по-друге, наявні методичні підходи зорієнтовані на розрахунок ризику внаслідок раптових негативних подій (аварій), тоді як для конкретного Проекту мова йде про постійне забруднення навколишнього природного середовища в зоні Проекту;
- по-третє, наявні методики розрахунку екологічного збитку у форматі різних сегментів навколишнього природного середовища не дають змоги повноцінно та достовірно оцінити ступінь ризику в просторовому контексті.

Це передбачає необхідність визначення інтегральної оцінки стану довкілля на основі «Керівництва щодо здійснення інтегральної оцінки стану довкілля на

регіональному рівні» (Додаток), затвердженої Мінприроди України (№ 584 від 14.11.2008 р).

Цільовим призначенням цього документу є забезпечення органів державного управління та планування узагальненої моніторингової інформації, яка необхідна для стратегічного та поточного планування, забезпечення ефективного управління та планування у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів, а також для оцінки впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища.

Доцільність визначення даного Керівництва методичною основою розрахунків ступеню екологічного ризику в зоні Проекту обґрунтована тим, що базою для розроблення цього документу є екологічні показники, розроблені Європейською Економічною Комісією ООН: «Руководство по применению экологических показателей в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии», «Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза № 2000/60/ЕС от 23 октября 2000 года» (Водная Рамочная Директива ЕС), а також положення чинного законодавства, нормативно-правових документів стосовно створення Державної системи моніторингу довкілля і затверджених порядків та положень щодо його проведення.

Метою цього документу є розроблення єдиного показника інтегральної оцінки стану довкілля, який визначається за основними реципієнтами, такими як гідросфера, літосфера, атмосфера, на основі вдосконалення методологічних підходів щодо інтегральної оцінки стану довкілля регіону.

Для здійснення інтегральної оцінки необхідно визначити 5 класів стану довкілля із загальними назвами: (1) сприятлива ситуація, (2) задовільна ситуація, (3) напружена ситуація, (4) критична ситуація, (5) кризова ситуація.

У даному Керівництві наведені нижче терміни вживаються в такому значенні: інтегральна оцінка стану довкілля на регіональному рівні (ІО) – безрозмірна (бальна) оцінка стану навколишнього середовища, що враховує стан реципієнтів (атмосферного повітря, поверхневих вод, земельних ресурсів) через антропогенне навантаження та природний стан екосистем регіонального рівня. ІО реалізується через Інтегральний показник екологічного стану.

Інтегральний показник екологічного стану – безрозмірний показник стану навколишнього середовища, що являє собою середньозважене значення інтегральних показників пореципієнтної якості водних ресурсів, атмосферного повітря та земельних ресурсів.

Інтегральний реципієнтний показник екологічного стану – показник інтегральної оцінки стану окремого реципієнта навколишнього природного середовища, виражений у бальному вигляді.

Інші поняття вживаються у значенні, наведеному в законодавстві, що регулює охорону навколишнього природного середовища та раціонального природокористування.

Згідно з експертними оцінками за відсутності затвердженої на національному рівні методики розрахунку інтегрального показника небезпеки (екологічного ризику) можна стверджувати, що «керівництво щодо здійснення інтегральної оцінки стану довкілля на регіональному рівні» повністю відповідає сутності визначення екологічного ризику в просторовому контексті та може слугувати дієвим методичним інструментарієм для використання його на практиці.

1.3.2. Вплив забруднення довкілля на здоров'я людини та біорізноманіття

За даними Інституту гігієни та медичної екології ім. О.М. Марзєєва АМН України, соціальні збитки населення розглядаються з точки зору втрати здоров'я та внаслідок цього – погіршення якості життя за рахунок додаткових випадків смертей та захворювань та ін. Економічні збитки дозволяють перевести соціальні збитки у числовий вигляд, тобто це ті втрати, які можна оцінити у вартісному виразі. При цьому одним із головних питань постає проблема вартісної оцінки людського життя. Економічні збитки від погіршення здоров'я проявляються в кількісних показниках грошових витрат на лікування, у зв'язку зі смертністю та інвалідністю, які несуть усі економічні суб'єкти, а також у недоотриманні обсягів виробництва в зв'язку з непрацездатністю або передчасною смертю. Соціальні збитки пов'язані з погіршенням якості життя в цілому та безпосередньо трудового життя.

За даними Щорічної доповіді Міністерства охорони здоров'я України, в першому десятиріччі XXI століття населення України продовжувало зменшуватись, хоча і з помітним сповільненням. Із початком воєнних дій ця ситуація ще більше погіршилась.

За даними офіційної статистики, з моменту проголошення незалежності населення України скоротилося на понад 7 млн. людей, щороку втрачаючи понад 700 тисяч громадян, третину з яких складають особи працездатного віку. Загалом, за даними Держстату, смертність зросла стрімко вже в перші 5 років із моменту проголошення незалежності: період 1990–1995 рр. – від 12,1 до 15,4, наступні майже 20 років – стабільна динаміка помірному зростання даного показника: 14,4-16,6. Найвищі показники (16,00-16,6) спостерігалися в період 2003–2008 рр., після чого бачимо помірне зниження показників смертності. Структура причин смертності в Україні за офіційними статистичними даними наведена на рис. 2.3. Особливо уразливою є група дітей у віці до 1 року (таб. 2.13.)

За офіційними даними, показник смертності в Україні становив в останні роки 15,2, в країнах ЄС – 6,7 на 1000 населення.

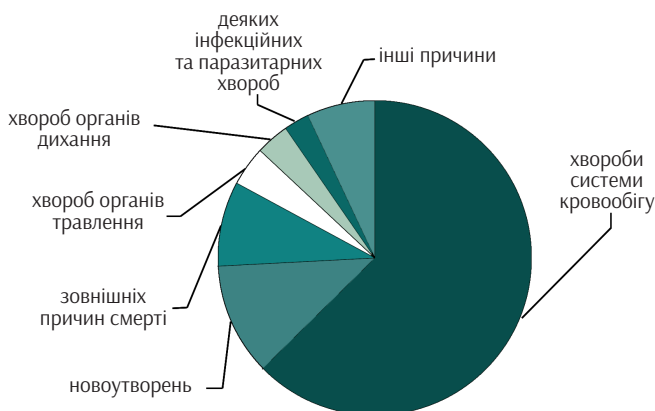

Рис. 2.3. Структура причин смертності працездатного населення України

Таблиця 2.13

Коефіцієнти смертності дітей у віці до 1 року за регіонами*
(померло дітей у віці до одного року на 1000 живонароджених)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	9,1	9,0	8,4	8,0	7,8	7,9	7,4	7,6
Автономна								
Республіка Крим	8,8	9,1	8,8	6,9
Області								
Вінницька	8,4	10,4	9,1	8,0	6,5	7,2	6,6	7,2
Волинська	8,2	7,9	7,0	6,2	6,0	6,3	7,0	6,2
Дніпропетровська	9,7	9,5	10,0	7,6	7,7	8,5	8,0	7,5
Донецька	12,0	11,4	12,6	11,3	10,0	8,7	8,8	8,2
Житомирська	9,1	8,9	8,0	7,7	7,4	7,3	7,9	6,8
Закарпатська	10,9	10,6	8,9	9,4	9,0	10,5	10,4	11,1
Запорізька	10,1	9,3	8,2	8,2	6,6	7,8	6,6	6,5
Івано-Франківська	10,3	8,8	6,4	7,9	6,3	6,8	6,7	6,6
Київська	7,0	7,1	5,7	5,9	5,2	5,4	5,1	5,1
Кіровоградська	10,6	13,1	9,4	11,2	9,1	9,3	9,4	11,6

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Луганська	9,4	8,8	7,6	7,3	9,6	9,8	9,0	9,3
Львівська	9,2	9,4	7,8	8,3	8,5	8,2	6,7	9,2
Миколаївська	8,1	7,5	7,2	7,8	7,3	6,2	8,1	6,0
Одеська	9,2	9,2	8,8	8,3	7,0	8,2	7,9	8,6
Полтавська	6,1	6,1	5,8	5,5	7,5	5,8	5,9	4,1
Рівненська	9,2	8,9	8,1	7,9	8,0	8,5	8,3	8,3
Сумська	9,3	7,5	6,9	6,4	6,7	7,7	6,5	6,7
Тернопільська	8,2	8,0	8,0	6,8	7,6	7,5	5,2	8,7
Харківська	9,2	8,9	7,5	7,3	9,7	9,8	7,4	7,5
Херсонська	9,4	9,9	8,0	9,4	8,4	8,4	9,9	7,7
Хмельницька	7,5	6,1	9,0	7,1	8,3	8,3	6,6	9,1
Черкаська	10,0	8,1	9,6	7,3	8,9	7,5	8,4	8,0
Чернівецька	8,2	8,5	8,0	7,7	7,5	8,6	8,9	9,9
Чернігівська	8,1	7,9	9,2	7,7	8,3	8,3	9,2	6,4
Міста								
Київ	7,3	8,0	7,8	8,2	7,0	7,5	5,5	5,7
Севастополь	8,6	9,2	5,1	5,4

Фахівцями встановлено, що здоров'я людини на 20% залежить від стану довкілля. За даними Івано-Франківського національного медичного університету та Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, відомо, що перевищення рівня забруднення довкілля провокує виникнення гострих та хронічних захворювань різної форми та генезису в населення, що проживає в межах, які зазнають техногенного навантаження.

Незадовільний екологічний стан та загрозливі демографічні тенденції, зростання захворюваності та смертності серед населення вимагають детально вивчення ситуації, аналізу, оцінки і прогнозу стану здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між станом здоров'я населення та впливом на нього факторів довкілля. Так, фахівцями доведено прямий зв'язок між інтенсивністю забруднення повітря і станом здоров'я. Забруднене повітря значно знижує імунітет та призводить до різних захворювань.

Сьогодні практично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосфери не відповідає гігієнічним нормативам.

За офіційними даними, в Україні негативного впливу атмосферних забруднень зазнає близько 17 млн. осіб, або 34% всього населення. Вади розвитку дітей у містах із забрудненням навколишнього середовища трапляються в 3-4 рази частіше, ніж у відносно чистих, хвороби органів дихання реєструються удвічі частіше, загальний рівень захворюваності населення на 25-40% вищий; вищий також рівень алергічних, онкологічних, серцево-судинних та інших захворювань.

Що стосується водного фактору, то в Україні тільки за роки її незалежності зареєстровані численні випадки захворюваності на холеру, черевний тиф, вірусний гепатит А, дизентерію, сальмонельоз тощо, пов'язані з водним фактором передачі. Основна кількість спалахів пов'язана із забрудненням водопровідної води внаслідок аварійних ситуацій у мережах водопостачання і водовідведення.

Епідеміологічними дослідженнями підтверджений зв'язок хімічного складу питної води із захворюваністю населення на серцево-судинні хвороби, жовчнокам'яну та сечокам'яну хвороби, карієс зубів тощо.

За даними Держводагентства («Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні»), у 2016 році в сільській місцевості тільки кожен четвертий із більш як 14 мільйонів осіб сільського населення мав можливість споживати якісну питну воду. Близько 6,5 тис. сіл, або тільки кожне п'яте від їх загальної кількості, мали питні водопроводи господарсько-побутового призначення. Більше половини проб питної води з підземних джерел у сільській місцевості не відповідають чинним стандартам та нормативам. За даними місцевих органів виконавчої влади і водогосподарських організацій, було зареєстровано 1,3 тис. сільських населених пунктів, які користуються привізною та неякісною водою». Крім того, в сільській місцевості якість послуг, як правило, нижча, в той час як тарифи на послуги водопостачання є вищими, ніж у великих населених пунктах.

Лише четверта частина сіл України забезпечена централізованим водопостачанням. Решта сільського населення споживає воду з колодязів та індивідуальних свердловин.

Сьогодні, на жаль, прослідковується обмежена інформація про вплив водного фактору на здоров'я людей та довкілля. Зокрема, це стосується проблеми: підвищеного вмісту фтору, підвищеної мінералізації, наявності нітратів-нітри-

тів, важких металів, пестицидів, мікробіологічного забруднення, забруднення синьо-зеленими водоростями та їх токсинами тощо. Більшість офіційної статистики, яка є у вільному доступі, є узагальненою щодо кількості проб, аналізів, основних показників, спостерігається відсутність належної та актуальної інформації на національному та місцевому рівнях про безпеку і якість вод для купання, стічних вод; про спалахи захворювань, пов'язаних із водою.

За оцінками компетентних експертів, питаннями, які потребують першочергового вирішення, є внесення змін до чинного законодавства, а саме: реалізація в повній мірі рівного права на воду, включаючи критерій «доступ до питної води», та створення системи державного моніторингу для одержання дійсної інформації стосовно доступу до питної води населення відповідно до показників ВООЗ-ЮНІСЕФ, охоплення послугами централізованого та децентралізованого водопостачання.

Проблема забезпечення водою гарантованої якості сільських населених пунктів, шкіл та дошкільних закладів, а також скорочення нерівності доступу до води мають високий національний пріоритет.

Останні роки фахівці фіксують зростання нітратного забруднення ґрунтових вод унаслідок ненормованого використання в колективних господарствах та у приватному секторі мінеральних та особливо органічних добрив. Серйозність ситуації, за оцінками фахівців, полягає в тому, що ефективних методів видалення нітратів із води в умовах децентралізованого водопостачання практично не існує, що сприяє збільшенню рівня загальної захворюваності, в тому числі інфекційними та онкологічними хворобами.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення в державі багатьох інфекційних (вірусний гепатит А, черевний тиф, ротавірусна інфекція тощо) та неінфекційних (хвороби системи травлення, серцево-судинної, ендокринної системи тощо) хвороб.

За дослідженнями ГО «Мама-86», мораторій на перевірки з 2014 до 2018 року та адміністративна реформа з передачею повноважень щодо контролю якості питної води від Держ СЕС (МОЗ) до Держпродспоживслужби (Мінагрополітики) значно послабили виконання державою функції моніторингу та контролю за якістю та безпекою питної води та інших вод.

Відчутні і прогалини в законодавстві:

- Україна не виконала зобов'язання Ст. 8 Протоколу про воду та здоров'я щодо створення/перегляду системи нагляду/контролю за хворобами, пов'язаними з водою та системи раннього оповіщення;
- недостатня апроксимація вимог Директиви ЄС про питну воду (зокрема статті 13. Інформація та звітність) для впровадження належної звітності.

Відповідно до діючого законодавства щорічно готується, починаючи з 2004 року, Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання, яка надає узагальнену на національному рівні інформацію щодо якості води джерел водопостачання (за даними: Держводагентства, МОЗ України) про частину (%) досліджених проб води, які не відповідали санітарним нормам із водою I-ї категорії, що використовуються в якості *джерел централізованого водопостачання населення*.

Існують проблеми вчасного оприлюднення та доступу до попередніх видань Національної доповіді. Починаючи з 2013 року мали місце порушення законодавства, пов'язані з відтермінуванням оприлюднення доповідей (за 2013–2015 роки Доповіді були оприлюднені у 2016 році через брак фінансування. Нині доступними є доповіді за 2009–2016 роки, попередні видання за 2004–2008 відсутні у вільному доступі).

1.3.3. Оцінка вразливості території Нижньодунайського регіону¹²

Розглянемо питання техногенно забруднених територій більш детально на прикладі Нижньодунайського регіону України, який, не дивлячись на своє вигідне геополітичне розташування, є надзвичайно депресивним як за попередніми оцінками експертів, так і останніми даними офіційної статистики. Негативними чинниками щодо сталого соціо-економіко-екологічного розвитку субрегіону виступають застарілі й екологічно небезпечні технології у всіх галузях, що чинить значний техногенний вплив на території. Разом із тим Українське Придунав'я є ідеальним та унікальним за своїми цілющими властивостями місцем для розвитку туризму (зокрема, найважливіші природні багатства Татарбунарського району – лікувальні грязі та сірководневі мінеральні джерела), але одночасно і джерелом техногенної небезпеки.

Значною мірою саме екологічні проблеми є чинником демографічної кризи в регіоні. Так, за статистичними даними, смертність місцевого населення перевищила народжуваність у 2 рази, а природна втрата населення становить 8% у середньому.

За статистичними даними, впродовж останніх років у Нижньодунайському регіоні України смертність дітей до одного року була в 3,5 рази вище, ніж у середньому по всій Україні.

¹² Використані авторські аналітичні оцінки в межах Проекту ЄС «Інвентаризація, оцінка та зменшення впливу антропогенних джерел забруднення в Нижньодунайському регіоні України, Румунії, Республіки Молдова, 2007–2013» (MIS ETC CODE 995).

За даними Статистичного щорічника (таблиця 2.14), найбільша кількість померлих спостерігається в Болградському районі, але, порівнюючи 2012 та 2017 роки, відповідний показник у середньому в Нижньодунайському регіоні значно зменшився.

Таблиця 2.14

Динаміка кількості померлих у Нижньодунайському регіоні*

Райони	померло всього				
	2012	2013	2015	2016	2017
Болградський	1040	993	1133	929	952
Ізмаїльський	722	749	752	662	659
Кілійський	881	857	837	803	757
Ренійський	581	572	579	556	547
Татарбунарський	624	625	675	524	544
Одеська область	33648	33523	34555	33570	33361

*Джерело: Міста та райони Одеської області в 2017 р. Статистичний збірник. – Держстат, 2018 р.

У той час показник смертності населення найбільший у Татарбунарському та Кілійському районах. При цьому показники смертності жодного району Нижньодунайського регіону не менші за аналогічний показник в Одеській області (табл. 2. 15).

Таблиця 2.15

Смертність населення в Нижньодунайському регіоні (на 1000 нас.)

Райони	померло на 1000 осіб				
	2009	2010	2011	2012	2013
Болградський	15,6	15,6	13,7	14,7	14,1
Ізмаїльський	15,4	15,8	14,6	13,8	14,4
Кілійський	17,8	17,8	15,9	16,1	15,7
Ренійський	16	15,5	15,4	15,0	14,8
Татарбунарський	18	17	15,6	15,9	15,9
Одеська область	15,1	15,2	14,2	14,2	14,1

Загалом, якщо аналізувати офіційну статистику (показники відтворення населення в регіональному зрізі), то можна стверджувати, що на низький

Таблиця 2.16

Індекс показників із відтворення населення (методика Лібанової Е.М.)

	Сумарний коефіцієнт народжуваності		Дитяча смертність		Середня очікувана тривалість життя при народженні		Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років		Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років		По блоку відтворення населення	
	зна-чення	ранг	зна-чення	ранг	зна-чення	ранг	зна-чення	ранг	зна-чення	ранг	індекс	ранг
АР Крим	0,1171	6	0,1579	8	0,2224	12	0,1680	13	0,1261	15	0,7916	12
Вінницька	0,1126	12	0,1654	5	0,2257	5	0,1792	7	0,1304	7	0,8133	6
Волинська	0,1392	3	0,1510	10	0,2227	10	0,1651	15	0,1286	9	0,8066	10
Дніпропетровська	0,1065	17	0,1447	16	0,2184	21	0,1593	20	0,1232	23	0,7521	22
Донецька	0,0935	22	0,1197	25	0,2181	22	0,1571	24	0,1233	22	0,7118	25
Житомирська	0,1209	4	0,1336	22	0,2186	19	0,1590	23	0,1253	18	0,7573	20
Закарпатська	0,1399	2	0,1286	24	0,2217	15	0,1799	5	0,1239	21	0,7940	11
Запорізька	0,1011	19	0,1389	21	0,2227	11	0,1671	14	0,1275	13	0,7573	21
Івано-Франківська	0,1164	8	0,1447	16	0,2290	4	0,1841	3	0,1326	4	0,8067	9
Київська	0,1171	6	0,1828	2	0,2193	17	0,1636	17	0,1246	20	0,8074	8
Кіровоградська	0,1126	12	0,1336	22	0,2179	23	0,1590	21	0,1248	19	0,7479	23
Луганська	0,0928	24	0,1447	16	0,2197	16	0,1615	19	0,1257	16	0,7443	24
Львівська	0,1118	14	0,1510	10	0,2291	3	0,1840	4	0,1327	2	0,8086	7
Миколаївська	0,1088	15	0,1510	10	0,2169	25	0,1590	22	0,1226	24	0,7583	19
Одеська	0,1202	5	0,1447	16	0,2177	24	0,1620	18	0,1203	25	0,7648	17
Полтавська	0,1004	21	0,2043	1	0,2222	13	0,1688	12	0,1269	14	0,8225	4
Рівненська	0,1453	1	0,1510	10	0,2234	9	0,1712	10	0,1306	5	0,8215	5
Сумська	0,0928	24	0,1510	10	0,2221	14	0,1692	11	0,1280	11	0,7631	18
Тернопільська	0,1088	15	0,1828	2	0,2299	1	0,1855	2	0,1343	1	0,8412	1
Харківська	0,0935	22	0,1579	8	0,2248	7	0,1774	8	0,1283	10	0,7818	13
Херсонська	0,1156	11	0,1510	10	0,2187	18	0,1638	16	0,1254	17	0,7745	15
Хмельницька	0,1164	8	0,1828	2	0,2253	6	0,1797	6	0,1306	6	0,8346	2
Черкаська	0,1034	18	0,1447	16	0,2239	8	0,1768	9	0,1292	8	0,7780	14
Чернівецька	0,1164	8	0,1654	5	0,2293	2	0,1857	1	0,1327	3	0,8295	3
Чернігівська	0,1011	19	0,1654	5	0,2185	20	0,1556	25	0,1279	12	0,7685	16

рейтинг Одеської області в цьому контексті (17 місце) значною мірою впливає саме соціально-екологічна ситуація, яка склалася в Нижньодунайському регіоні України, що вважається одним із найбільш депресивних у масштабах країни.

Деталізуючи наявну ситуацію, можна констатувати, що у всіх районах Придунайського регіону смертність перевищує народжуваність, окрім Ізмаїльського, хоча в районному центрі м. Ізмаїл найвищий у Придунаві показник природного скорочення населення – (-2,7) на 1000 наявного населення. Високим є показник природного скорочення населення і в Кілійському районі – (2,3) на 1000 наявного населення (табл. 2.16).

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення по містах та районах області наведені в табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення по містах та районах області (на 1000 наявного населення)*

	Кількість народжених	Кількість померлих	Природний приріст (скорочення) населення
Одеська область	12,7	14,1	-1,4
м. Ізмаїл	12,9	15,6	-2,7
Болградський район	13,5	14,9	-1,4
Ізмаїльський район	15,7	13,9	1,8
Кілійський район	14,2	16,5	-2,3
Ренійський район	14,0	15,3	-1,3

*Джерело: Міста та райони Одеської області в 2017 р. Статистичний збірник. – Держстат, 2018 р.

За багаторічними даними Санепідстанції, показник смертності дітей у віці до 1 року в Придунаві, крім Кілійського району та м. Ізмаїл, перевищує середньообласний рівень (табл. 2.18). Серед причин смертності дітей до 1 року на третьому місці – паразитарні хвороби, які зумовлені незадовільним станом питної води.

На жаль, сьогодні відмічається недостатній моніторинг цієї ситуації.

Регіон потребує особливої уваги щодо якості водозабезпечення та водовідведення, оскільки наявний високий ступінь захворюваності на інфекційні хвороби та, зокрема, новоутворення, пов'язані з незадовільним станом водозабезпечення. Особливо це стосується м. Ізмаїла, де відмічається перевищення показників смертності населення в порівнянні із загально регіональним рівнем майже по всім хворобам, а по онкоутворенню – майже вдвічі (на 100 тис. наявного

населення). Дане становище є загрозовим і без прийняття відповідних заходів призведе до ще більшого природного скорочення населення, особливо враховуючи, що сьогодні ця ситуація не поліпилась (табл. 2.19).

Таблиця 2.18

**Коефіцієнти смертності дітей у віці до 1 року по містах та районах області
(померло дітей у віці до одного року на 1000 народжених живими)**

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Україна							
Одеська область	13,5	16,5	13,7	10,7	9,2	9,2	8,8
м. Ізмаїл	15,5	13,6	15,5	13,5	10,3	9,0	5,4
Болградський район	15,9	22,8	17,3	4,9	8,4	14,8	11,9
Ізмаїльський район	9,9	19,3	18,5	18,4	6,5	12,7	9,8
Кілійський район	10,9	13,4	20,9	7,6	9,0	9,3	5,3
Ренійський район	10,3	18,1	15,4	17,2	14,0	17,5	13,3

Таблиця 2.19

**Коефіцієнти смертності населення за основними причинами
в Придунайському субрегіоні (на 100 тис. наявного населення)**

	Усього померлих	У тому числі від					
		деяких інфекційних та паразитарних хвороб	Новоутворень	хвороб системи кровообігу	хвороб органів дихання	хвороб органів травлення	зовнішніх причин
Одеська область	1406,8	50,5	198,4	895,0	34,3	73,9	96,7
м. Ізмаїл	1558,7	55,9	306,8	882,3	19,1	120,0	100,9
Болградський район	1494,4	28,7	219,9	942,6	34,5	115,0	99,1
Ізмаїльський район	1388,1	34,6	198,0	857,5	32,7	57,7	130,7
Кілійський район	1649,2	43,1	80,5	1224,3	15,0	86,1	146,0
Ренійський район	1532,3	26,4	195,2	1020,6	29,0	121,3	89,7

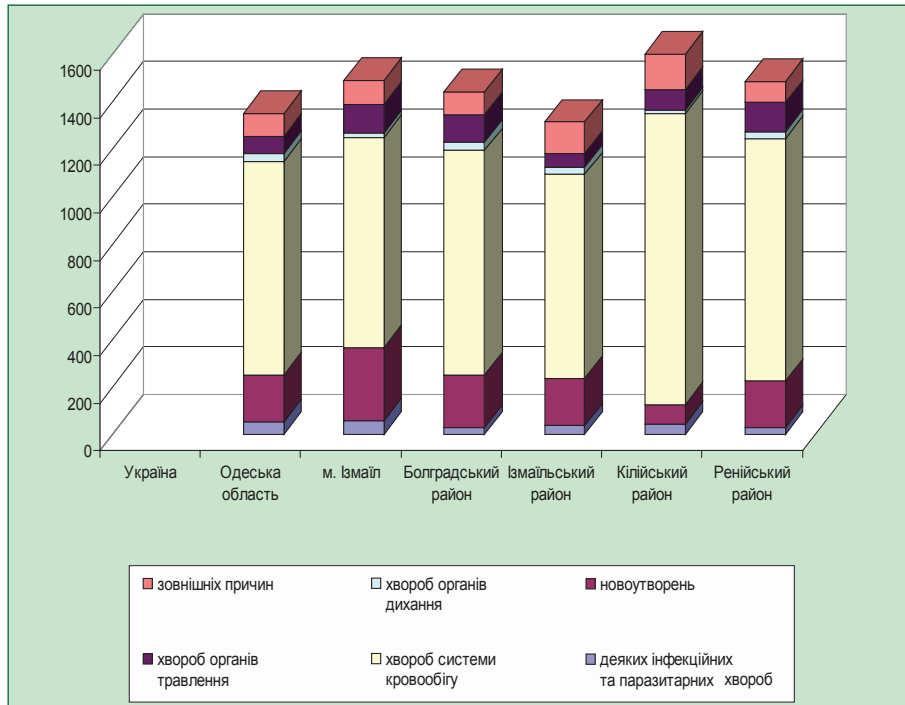

Рис. 2.4. Коефіцієнти смертності населення за основними причинами в Придунайському субрегіоні

Таблиця 2.20

Інфекційна захворюваність, пов'язана з незадовільним станом водозабезпечення в районах Придунав'я в 2013 році

Райони	сальмонельозні інфекції	Шигельоз	харчові токсикоінфекції	гострі кишкові інфекції
Болградський район	2	4	66	37
Ізмаїльський район	6	6	113	8
Кілійський район	2	0	48	81
Ренійський район	0	0	5	18

Складено за даними Санітарно-епідеміологічної служби Одеської області.

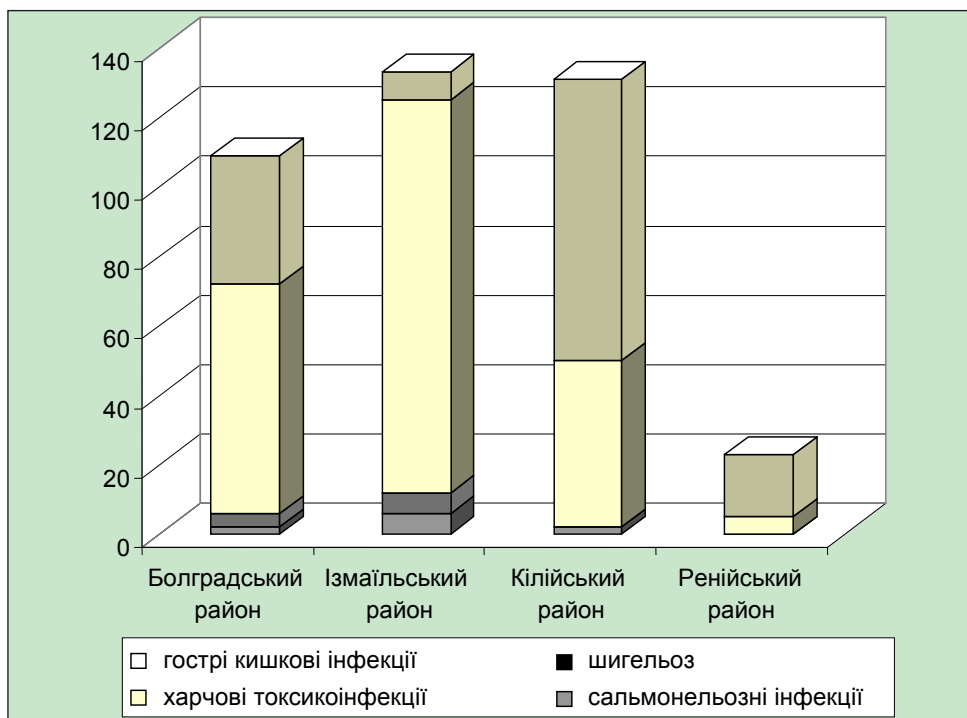

Рис. 2.5. Інфекційна захворюваність, пов'язана з незадовільним станом водозабезпечення в районах Придунав'я в 2013 році

Констатуючи вищевикладене, можна стверджувати, що загалом Нижньодунайський регіон України є надзвичайно депресивним як за попередніми оцінками експертів, так і за останніми даними офіційної статистики.

Тому можна констатувати наявність таких передумов оцінки ризику в цій зоні:

- вразливість території з точки зору її природоохоронної цінності та унікальності в межах української частини басейну Дунаю;
- недосконалість системи життєзабезпечення: нестача ресурсів питної води, транскордонне забруднення водних об'єктів, повітря і ґрунтів, відсутність інфраструктури очищення сточних вод, знешкодження особливо небезпечних відходів тощо;
- низька якість життя населення на територіях, що складають українську частину Дунайського регіону;
- суперечності та невідповідність між національним законодавством та законодавством ЄС у напрямі адаптації та гармонізації законодавства у сфері навколишнього середовища.

Крім того, можна стверджувати, що забруднення ґрунтів, водних ресурсів та селітебної забудови безпосередньо впливає на стан здоров'я населення, що проживає в цій зоні. Це зумовлено тим, що в Придунав'ї, за інформацією Територіального управління Держпромгірнагляду по Одеській області, розташовано більш ніж 40 екологічно небезпечних об'єктів обласного рівня.

У ході досліджень було визначено, що принципами реалізації плану щодо екологічної безпеки та збереження земель у зоні Нижньодунайського регіону України повинні стати:

- принцип системності, що передбачає необхідність комплексного підходу до оцінки та впровадження заходів із контролю за ризиком забруднення земель;
- принцип економічності – передбачає оцінку кошторису витрат на управління ризиком та його порівняння з можливими втратами у випадку ризикових подій;
- принцип послідовності – зумовлює необхідність дотримання під час розроблення та реалізації стратегії управління ризиком певної послідовності (програми) дій для найбільш ефективного її проведення;
- принцип масштабності – передбачає визначення ступеню екологічних загроз та оцінки їх потенційного чи фактичного впливу на довкілля та соціум;
- принцип мінімізації екологічних ризиків – передбачає необхідність пошуку напрямів забезпечення зниження вірогідності появи екологічних загроз чи розміру екологічних витрат на їх нівелювання;
- принцип пріоритетності у форматі досягнення консенсусу економічної та екологічної безпеки земельних ресурсів;
- принцип ефективності в реалізації поставлених завдань.

Тому, враховуючи все вищенаведене, необхідно забезпечити ефективне управління техногенно забрудненими землями за допомогою відповідних функцій, до яких належать: встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних утворень щодо цих земель; планування та програмування використання та охорони таких земель; землеустрій; контроль за використанням та охороною техногенно забруднених земель; моніторинг техногенно забруднених земель; ведення державного земельного кадастру техногенно забруднених земель; вирішення земельних спорів щодо техногенно забруднених земель. При цьому слід враховувати ієрархію системи органів управління техногенно забрудненими землями в Україні залежно від обсягу їх компетенції.

Сучасні експертні оцінки свідчать про вразливість території до погіршення якості довкілля та деградації природно-ресурсного потенціалу в межах

Нижньодунайського регіону. Обґрунтованість цих оцінок базується на методах експрес-аудиту, метою якого було визначення відповідності екологічного стану вищезазначеної території наявним національним стандартам та міжнародним критеріям якості довкілля.

Основою проведення експрес-аудиту слугували: законодавчо-нормативні документи національного та міжнародного рівня; вимоги міжнародних Конвенцій та Директив, звіти Мінприроди про стан навколишнього природного середовища, регіональні звіти (Департаменту охорони навколишнього природного середовища в Одеській області, МНС в Одеській області тощо), звіти Проектів ЄС у форматі екологічних досліджень території Нижньодунайського регіону, незалежні експертні оцінки громадськості.

На цій основі визначено **ключові аспекти** (критерії) екологічної депресивності зони Нижньодунайського регіону:

- порушення екологічної рівноваги та посилення процесів деградації природно-ресурсного потенціалу;
- низька якість життя та напружена соціально-економічна ситуація;
- нестача власних джерел водопостачання, неналежна якість води в них;
- відсутність інфраструктури очищення стічних вод та наявність вигрібних ям;
- посилення процесів забруднення водних ресурсів та ґрунту;
- невідповідність між національним законодавством та законодавством ЄС у напрямі адаптації та гармонізації законодавства у сфері навколишнього середовища

У ході аналізу було виявлено потенційні загрози щодо несприятливого впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та населення, яке проживає в цій зоні:

- досліджено тенденції та виявлено екологічні та соціальні індикатори ризику в територіальному розрізі;
- складено матрицю порівняння фактичних і нормативних показників екологічного та соціального ризику в транскордонному контексті, яка в подальшому дозволить виявити ступінь інтегрального ризику в територіальному розрізі;
- визначено фактори, що негативно впливають на соціум та якість довкілля в зоні Нижньодунайського регіону. До найбільш значущих можна віднести: посилення антропогенного навантаження внаслідок господарської діяльності, відсутність належної інфраструктури в зоні Нижньодунайського регіону (каналізування, якісного водопостачання, знищення небезпечних відходів тощо), наявність певних транскордонних загроз. Для виявлення

небезпек і оцінки їх наслідків у зоні Нижньодунайського регіону проводилась декомпозиція небезпечної ситуації, яка дозволила оцінити ступінь і характер впливу кожного з факторів небезпеки на соціум і навколишнє середовище.

Ураховуючи багаторічні статистичні дані та на основі системних аналітичних досліджень визначено найбільш вразливі елементи екосистеми:

- антропогенне забруднення водних об'єктів унаслідок відсутності належної інфраструктури та попадання в них непридатних пестицидів;
- погіршення стану ґрунтів прибережної смуги в зоні Нижньодунайського регіону залишками непридатних пестицидів та іншими хімічними елементами;
- посилення негативного впливу на кількісний та якісний стан біорізноманіття в зоні Нижньодунайського регіону.

На основі експертних оцінок та узагальнення наявної методології було визначено методичний базис розрахунку екологічного ризику в розрізі території Нижньодунайського регіону на основі Керівництва щодо здійснення інтегральної оцінки стану довкілля (затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 584 від 14.11.2008), що дозволяє визначити ступінь загроз у зоні Нижньодунайського регіону, які призводять до деградації природно-ресурсного потенціалу та обмежують розвиток суспільного капіталу.

Аналітичні та експертні оцінки свідчать, що стан довкілля в зоні Нижньодунайського регіону визначається як критичний, тоді як питома вага екомережі Нижньодунайського регіону складає 24,8% від загальнорегіонального показника. На основі проведених розрахунків можна зробити висновок щодо екологічної депресивності Нижньодунайського регіону, особливо стосовно водного чинника (більш ніж 60% неочищених скидів від загально регіонального показника), який визначає доцільність реалізації інфраструктурної складової частини. Саме цей фактор є найбільш вагогим та значимим в оцінці наявних загроз Нижньодунайського регіону.

При цьому соціальні індикатори значно нижчі в порівнянні з іншими районами Одеського регіону. Перш за все, це стосується тривалості життя населення та рівня його екологозалежного захворювання.

Це потребує визначення кількісної оцінки ризику (з урахуванням транскордонної складової частини) та подальшого розроблення на її основі плану ризик-менеджменту з метою нівелювання екологічних та соціальних загроз.

ФОРМУВАННЯ ПЛАТФОРМИ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ ЯК ВІХА СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

2.1. ОГЛЯД ЄВРОПЕЙСЬКИХ СЦЕНАРІЇВ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ

Термін «зелена економіка» має різні тлумачення, оскільки ця ідеологія ще перебуває на стадії формування.

Зелене зростання покликане стимулювати економічне зростання та розвиток, забезпечуючи при цьому збереження та раціональне використання природних активів із тим, щоб вони продовжували надавати сировину, енергію, воду і різноманітні екосистемні послуги, на які покладається добробут країн

**Джерело: OECD, 2011.*

Але найбільш широке й авторитетне визначення «зеленої» економіки сьогодні сформульовано аналітиками UNEP – Програми ООН із навколишнього середовища (United Nations Environment Programme).

Концепція «зеленої» економіки з'явилася у відповідь на глобальну фінансову кризу (2008 р.), яка активізувала пошук відповідей на питання, як задіяти нові джерела зростання, пов'язані з використанням ресурсно-ефективних і більш екологічно чистих технологій, та переорієнтувати на це потоки інвестицій. Передбачається, що дана трансформація дасть змогу забезпечити безперервне економічне зростання для створення нових робочих місць і скорочення масштабів убогості за умов зниження інтенсивності споживання та виробництва енергії

Таблиця 2.1

Визначення концепцій суспільного розвитку

Назва	Сутність
Коричнева економіка	Економічне зростання без урахування вимог екологічної безпеки, критеріїв виснаження наявних природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища
Сталий розвиток	розвиток, який задовольняє сьгодні потреби суспільства без загрози можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби (Комісія ЮНЕП)
«Зелена» економіка	економіка, яка сприяє підвищенню добробуту людей і зміцненню соціальної справедливості при одночасному істотному зниженні ризиків для довкілля та дефіциту екологічних ресурсів (визначення ЮНЕП)
«інклюзивне «зелене» зростання»	упровадження сталого розвитку шляхом узгодження нагальних потреб у швидкому зростанні та скороченні масштабів бідності за необхідності уникнення незворотних і дорогих екологічних збитків (визначення Світового банку)

та ресурсів. Розвиток «зеленої» економіки є логічним продовженням теорії сталого розвитку, яка цементує стратегію подальших досягнень.

Поштовхом до цього стала запропонована в 2009 р. ідеологія Глобального Зеленого курсу (ГЗНК)¹³ ЮНЕП для практичної реалізації екологоорієнтованих урядових ініціатив на основі інтегрованої моделі сталого розвитку економіки та «зеленої» модернізації довкілля в довгостроковому періоді.

Цей курс, на думку експертів, належить до глобально скоординованих великомасштабних пакетів стимулювання економіки і таких заходів в політиці, які в короткостроковій перспективі спроможні пожвавити розвиток світової економіки, заклавши при цьому фундамент для стабільного економічного зростання на середньострокову і довгострокову перспективу. Під час просування ГЗНК повинен застосовуватися принцип «загальної, але диференційованої відповідальності» з урахуванням особливостей розвинених країн, країн із ринковою економікою, країн із перехідною економікою та менш розвинутих країн. Розрахунки експертів за макроекономічною моделлю показали, що сценарій «зелених» інвестицій має забезпечити протягом 5-10 років більш високі річні темпи зростання, ніж інвестиції у звичайній сфері діяльності. Концепція «зеленої» економіки містить ідеї багатьох інших напрямків в економічній науці і філософії (екологічна економіка, економіка навколишнього природного середовища, антиглобалістика, теорія міжнародних відносин тощо).

¹³ Глобальный новый зеленый курс : Доклад Программы ООН по окружающей среде / ЮНЕП. 2009. URL : www.unep.org/greeneconomy.

Теорія «зеленої» економіки базується на 3-х аксіомах:

- неможливо нескінченно розширювати сферу впливу в обмеженому просторі;
- неможливо вимагати задоволення нескінченно зростаючих потреб в умовах обмеженості ресурсів;
- усе на поверхні Землі є взаємопов'язаним.

Отже, «зелене» зростання є об'єктивно зумовленою тенденцією економічного розвитку, що ґрунтується на поєднанні суспільних та бізнес-інтересів відповідно до міжнародних викликів.

Концепція «зеленої» економіки, ініційована Програмою ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП), пропонує спрямувати зусилля та інвестиції на розвиток ключових економічних секторів (промисловість, збалансоване сільське господарство, лісова промисловість, відновлювальна енергетика, водопостачання, транспорт, управління відходами та екологічно чисте будівництво) разом із стимулюванням економічного розвитку, створенням робочих місць, подоланням бідності та скороченням викидів парникових газів. Необхідно ощадливіше використовувати природні ресурси та скоротити обсяги відходів.

Теорія «зеленого» зростання не підміняє концепцію сталого розвитку, а є практичним інструментом досягнення його цілей. Обидві концепції в загально-визнаному форматі ґрунтуються на принципах взаємодії суспільства і природи та спрямовані на задоволення потреб не тільки сучасного, але й майбутніх поколінь.

«Концепція «зеленої» економіки не підміняє собою концепцію сталого розвитку, проте зараз усе більш поширене визнання того, що досягнення стійкості практично повністю залежить від правильної економіки. За останні десятиліття, коли нові багатства створювалися з використанням моделі «коричневої» економіки, світова спільнота не вирішила таких проблем, як соціальна маргіналізація і виснаження ресурсів, і ми, як і раніше, далекі від досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття. Стійкість залишається найважливішою довгостроковою метою, але для її досягнення ми повинні зробити нашу економіку «зеленою».

**Джерело: «Назустріч Зеленій економіці». Доповідь ЮНЕП, 2011 р.*

Відмінними особливостями концепції та стратегії «зеленого» зростання ОЕСР є усвідомлення того, що:

- природний капітал розглядається як фактор виробництва і продуктивний капітал, відновлення та нарощування якого потребує інвестицій;
- екологічна політика розглядається як інвестиційна політика, спрямована на підвищення ефективності використання природних ресурсів шляхом розвитку і використання новітніх ресурсо- та енергоефективних низьковуглецевих технологій.
- зелені види діяльності та екологічні інновації покликані сприяти структурній перебудові, підвищенню продуктивності праці, капіталу, використання ресурсів та підтримувати перехід на технології нової хвилі і модернізацію інфраструктури;
- тісний взаємозв'язок між економічною та екологічною політикою забезпечується шляхом використання таких інструментів, як більш справедливе ціноутворення та оподаткування для стимулювання ресурсозбереження, введення більш жорстких, але стимулюючих екологічних стандартів і технічних регламентів, реформування системи субсидій на енергоресурси, впровадження розширеної системи індикаторів для оцінки результативності дій та прийняття політичних рішень у цих напрямках.

Міжнародні організації докладають зусиль до впровадження ідеології «зеленого» зростання шляхом:

- упровадження нових ресурсно-ефективних та більш чистих технологій;
- підвищення ефективності сільського та лісового господарства;
- покращення екологічної інфраструктури;
- корекції суспільних цінностей та екологізованої поведінки людей;
- пошуку рішень щодо кліматичної політики;
- створення зелених робочих місць.

«Зелений» сценарій за прогнозами ЮНЕП передбачає щорічні витрати на «озеленення» світової економіки від 1,05 до 2,59 трлн дол. США, що становить менш як 1/10 всіх річних світових інвестицій. Завдання та кінцеві цілі державної політики в «зелених» секторах економіки (за оцінками ЮНЕП) наведені в таблиці 2.1. Міжнародний досвід свідчить, що «зелена» революція істотно змінює економічне середовище та фінансові ринки в індустріально розвинених країнах, спонукає уряди та бізнес здійснювати перерозподіл фінансових потоків у перспективні екологічно чисті сектори економіки.

Таблиця 2.1

**Завдання та кінцеві цілі державної політики
в «зелених» секторах економіки (за оцінками ЮНЕП)***

	Сектор економіки	Напрями озеленення сектору	Кінцеві цілі
1.	Підвищення енерго-ефективності житла	Реконструкція житла, гнучке проєктування, енергоактивні будівлі, будівлі з нульовими викидами шкідливих речовин, нульовим енергоспоживанням	Скорочення енергоспоживання майже на 80% порівняно з традиційним проєктуванням будівель, створення мільйонів робочих місць
2.	Сталий транспорт	Перехід на низьковуглецеві види палива. Інвестування в енерго-ефективний транспорт, електрифікацію, розширення залізниць. Планування «зеленої» міської інфраструктури для транспорту.	Скорочення споживання палива світовим парком автомобілів до 2050 року на 50%, попередження викидів CO ₂ щорічно обсягом 2 гігатонни, створення 3,8 млн нових робочих місць у світі.
3.	Стала енергетика	Інвестування в інтелектуальні енергорозподільчі системи типу «smart grids», в інфраструктуру для відновлювальних джерел енергії, розвиток і використання технологій альтернативної енергетики	Понад 20 млн. додаткових робочих місць: 2,1 млн – у вітроенергетиці, 6,3 – в геліо-фотоелектричній галузі, 12 млн – у сільському господарстві і промисловості, пов'язаних із виробництвом біопалива. Зменшення викидів вуглецю
4.	Стале сільське господарство	Інвестування у стале сільське господарство, в т.ч. органічне землеоброблення. Відрахування розвинутими країнами частини стимулюючих пакетів на користь країн, що розвиваються.	До 2050 р. згідно з прогнозами один гектар Землі повинен прокормити від 6,1 до 6,4 осіб проти 4,5 осіб у 2005 р. Створення на 30% більше робочих місць.
5.	Прісна вода	Інвестування в інфраструктуру забезпечення чистою водою	До 2015 р. удвічі зменшити кількість людей, що не мають постійного доступу до безпечної води та базової санітарії. Глобальний виграш у 38 млрд дол. США у річному обчисленні
6.	Екологічна інфраструктура	Інвестування у здорові екосистеми: водозбірні басейни, річкові системи, водно-болотні угіддя, ґрунти, ліси, океани та коралові рифи, що надають важливі економічні послуги.	Створення значної кількості додаткових робочих місць (вимагатиме від 10% до 40% від обсягу інвестицій). Скорочення обсягу використаних природних ресурсів
7.	Ефективне використання матеріалів та енергії у виробничих процесах	Інвестування в екологічно чисті технології, чисте виробництво, відновлювальну енергетику. Скорочення субсидій на видобуток і використання викопного палива.	Загальне зменшення матеріаломісткості та енергоємності виробництва.

*Джерело: Глобальний новий зелений курс: Доклад Програми ООН по оточуючій середі [Електронний ресурс]/ ЮНЕП. 2009.

Нові орієнтири розвитку «зеленої» економіки. «Зелений» сценарій, що потребує, за експертними оцінками, обґрунтованих системних рішень, урахування національного контексту та відкритості, повинен стимулюватися інструментами державної політики, спрямованої на підтримку «зелених» реформ за трьома напрямками:

- формування стратегічних засад політики та проведення реформ, пов'язаних з екологізацією економічної діяльності;
- інтеграція стратегічних екологічних оцінок у систему розроблення планів і програм розвитку країн на національному, місцевому та галузевому рівнях;
- реалізація демонстраційних проектів, спрямованих на поширення принципів, бізнес-практики та технологій ресурсоефективного і більш чистого виробництва та органічного сільського господарства.

На сьогодні ЄС має досконалі інноваційні програми, які вже забезпечують внесок в озеленення економіки ЄС. Серед них: Дорожня карта переходу до конкурентної низьковуглецевої економіки (НВЕ) до 2050 року, Європейський план енергоефективності до 2020 року, Дорожня карта розвитку енергетики до 2050 року, Дорожня карта переходу до ресурсно-ефективної Європи, План дій з екологічних технологій (Environmental Technologies Action Plan – ETAP), Програма конкурентоздатності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP), Рамкові програми розвитку досліджень та технологій, програми інновацій та регіонального розвитку тощо.

Пріоритетними напрямками забезпечення трансформації європейської економіки на «зелених» засадах визначені збалансована мобільність та ефективність використання енергії й матеріалів.

Крім того, дослідження Міжнародної організації праці «озеленення» економіки відкривають нові можливості для бізнесу, підвищення зайнятості, а також стимулювання інвестицій та інновацій. Проте для ефективного впровадження «зеленої» економіки необхідно активізувати зусилля щодо зміцнення національних стратегій, які сприяють упровадженню чистих технологій і «зелених» робочих місць.

На Всесвітньому саміті у Йоганнесбурзі розвинені країни підтвердили свою прихильність до ідеї сталого розвитку і свої зобов'язання щодо їх досягнення, визначених у Декларації Тисячоліття. Конференція в Ріо-де-Жанейро і Саміт у Йоганнесбурзі остаточно окреслили намір усього людства перейти до іншої парадигми розвитку – «зеленої» економіки, ключовими цілями якої є інтенсивний і збалансований поступ економіки та відповідальне управління навколишнім середовищем. Україна на Саміті теж підтвердила, що її національний шлях

розвитку буде здійснюватись відповідно до принципів, проголошених у Порядку денному на XXI століття. Для України успішність реалізації її національного шляху соціально-економічного розвитку на сьогодні відчутно залежить від вибору ефективної системи необхідних інституцій. Але першочерговим завданням на національному рівні є досягнення розуміння на всіх рівнях державного управління реальної можливості зломати негативні тенденції й почати радикальне поглиблення ринкових реформ з урахуванням екологічного фактора.

Одночасно має трансформуватися і процес нормотворчості, спрямований, передусім, на системне правове забезпечення економіки України на шляху інтеграції у світовий еколого-економічний простір. Основну увагу при цьому необхідно зосередити на законодавчому режимі і конкретизації основ регіоналізації відносно створення ефективних регулюючих та заохочувальних механізмів збереження довкілля.

2.2. ДОКТРИНА «ЗЕЛеної» ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ПОШИРЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДХОДІВ

Сьогодні питання обґрунтування вибору шляхів суспільно-політичного та економічного розвитку України є надзвичайно актуальними. Під час планування та здійснення економічних та соціальних реформ необхідно передбачати та оцінювати їх вплив на умови та рівень життя населення і наслідки для майбутніх поколінь. Оновлення завдань Цілей Розвитку Тисячоліття¹⁴ має стати поштовхом для цілеспрямованого вдосконалювання регулюючих механізмів, що розвинулися в ході трансформаційних зрушень в Україні з одночасним забезпеченням прав людини на екологічнобезпечне середовище.

Оскільки економіка України енергоємна та ресурсовитратна, постає завдання щодо забезпечення її конкурентоспроможності. Неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування ресурсомістких галузей, велика частка ресурсо- і енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також культури праці і споживання призводять до поглиблення кризи в економіці, погіршення стану довкілля, що створює реальну загрозу життю і діяльності сучасних і майбутніх поколінь.

Наразі національна економіка потребує адаптації до умов екологічно-безпечної конкуренції на регіональних та глобальних ринках, що передбачає під-

¹⁴ Цілі Розвитку Тисячоліття – Україна : Національна доповідь / Міністерство економіки України. Київ. 2010. 108 с.

вищення ефективності виробництва, пристосування структури національної економіки до глобальної конкуренції, підвищення рівня наукомісткості та інноваційності економіки, сприяння створенню екологоорієнтованих видів бізнесу, запровадженню міжнародних екологічних стандартів виробництва тощо.

Вектор «зеленої» економіки потребує узагальнення теоретичних поглядів та положень до законодавчого обґрунтування розвитку екологічної політики як на національному, так і на державному рівнях. При цьому міжнародна співпраця повинна стати домінуючою рисою і рушійною силою екологічних реформ у просторовому вимірі. У зв'язку із цим необхідно і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки у трансформації суспільних відносин в Україні.

Фундаментальні дослідження розвитку моделі «зеленого» зростання повинні бути підґрунтям для розбудови державної економічної системи України, що, за словами Президента НАН України, академіка НАН України Патона Б.Є., сприяє «розв'язанню гострої для України проблеми запровадження принципів «глобального зеленого курсу» в модель економічного розвитку України» (Джерело: Вісник НАН України, 2013, № 1). Це підтверджено рішенням Постанови НАН України (№ 114 від 30.05.2012) про доцільність наукових розробок у цьому напрямі та початок асигнування з Державного бюджету (з 2013 р.) даних фундаментальних досліджень.

Про орієнтацію державного курсу на «озеленення» економіки свідчить Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» (2015 р.), яка декларує принципи «зеленої» економіки на державному рівні і розроблений в 2013 р. Міністерством економічного розвитку та торгівлі України проект плану заходів України у виконанні рішень та рекомендацій Конференції ООН із питань сталого розвитку «Ріо+20», де окремо виділено підготовку Концепції державної політики розвитку «зеленої економіки» (на виконанні рішень та рекомендацій Конференції ООН із питань сталого розвитку «Ріо+20»). Однак до цього часу цей документ на державному рівні не прийнято; відсутній і Закон прямої дії.

Оцінка законодавчо-нормативних передумов розвитку «зеленої» економіки в Україні позитивно схвалена та включена до Регіонального огляду перспектив розвитку країн-членів Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) та ЮНЕП. Вагому допомогу Україні в цьому напрямі надають декілька міжнародних організацій через нову програму «Екологізація економіки в країнах Східного партнерства Європейського Союзу», яка виконувалась упродовж 2013–2016 рр.: Європейський Союз, Організація економічного співробітництва та розвитку, а також ООН (ЮНЕП та ЮНІДО), які мають значний досвід у реалізації політики ресурсоефективного «зеленого» зростання.

Є й інші міжнародні організації, зацікавлені допомогти Україні перетворитися на більш конкурентну та «зелену» країну.

Сьогодні ідеологія розвитку «зеленої» економіки є основною парадигмою трансформаційних зрушень у сучасному суспільстві. Хоча перехід до «зеленої» економіки вимагає значних інвестицій, їх залученню мають сприяти продумана державна політика та інноваційні механізми фінансування. Швидке зростання ринків капіталу, вдосконалення ринкових інструментів, а також формування відповідного інституційного середовища відкривають шлях до великомасштабного фінансування глобального переходу економіки на «зелені» рейки.

Проведені фундаментальні дослідження свідчать, що на шляху реалізації концепції сталого просторового розвитку домінантою виступає ідея інтегрального підходу до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. (*Джерело: *Ідеологія «зеленого» зростання в системі національної економіки (теорія, інституційний базис, інструменти)* : колект. монографія / Галушкіна Т.П. та ін. Одеса, 2014. 379 с.)

Однак визначено, що в Україні необхідність розроблення та впровадження політики «зеленого» зростання була викликана саме потребою екологізації економіки країни. При цьому можна стверджувати, що процвітання держави може бути забезпечене виключно шляхом підвищення ефективності використання всіх видів ресурсів, структурно-технологічної та інноваційній реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства. Тож можна зробити висновок про те, що в центрі уваги економічної політики має перебувати суверенність суб'єкта господарювання, який працює з повною мірою відповідальності в прозорому економіко-екологічному полі: забезпечення його права приватної власності, створення стабільного економіко-правового середовища, формування спроможності до раціональної стратегічної екологоорієнтованої поведінки та заохочення останньої в умовах входження України до європейського простору.

Передумовами розвитку науково-методологічного підґрунтя теорії «зеленого» зростання є:

- 1) по-перше, практична відсутність на початок століття фундаментальних робіт, у яких соціально-економічна модернізація національної економіки пов'язується з її екологізацією;
- 2) по-друге, світоглядне бачення об'єкта і предмета «зеленого» зростання в умовах глобальної нестабільності, що зумовило розгляд теоретичного зрізу проблеми та необхідність проведення наукових досліджень, які б розкрили його сутність, особливості та механізми реалізації.

Це потребує визначення чітких доктринальних положень «зеленої» економіки. При цьому в якості відмінних ознак «зеленої» економіки пропонується визначати:

- економічне зростання за принципом «створювати більше вартості за меншого впливу» (англ. «creating more value with less impact») та при менш інтенсивному споживанні сировини та енергії в усіх секторах економіки;
- активізацію державної політики стимулювання розвитку «зелених» видів діяльності, обмеження субсидій на підтримку забруднюючих доквілля «коричневих» виробництв, впровадження більш жорстких екологічних стандартів та відповідальності виробників і споживачів, продуманої системи державного регулювання та інвестицій;
- упровадження більш чистих технологій, що відкриває нові можливості зростання в зелених напрямках, компенсуючи втрату робочих місць у коричневих секторах;
- інвестування в підвищення енергоефективності, розвиток відновлювальної енергетики та управління відходами, що слугує активатором для розгортання підприємництва, інновацій та росту зайнятості.

Ключовими принципами «зеленого» зростання можна вважати:

- принцип екологізації економіки, який передбачає імплементацію екологічного фактору моделі забезпечення економічного зростання;
- принцип оцінки і висунення на перший план екосистемних послуг як на національному, так і міжнародному рівнях;
- принцип забезпечення зайнятості населення за рахунок створення «зелених» робочих місць та розроблення відповідної політики;
- принцип використання ринкових механізмів для досягнення стійкого розвитку та підвищення економічної конкурентоспроможності;
- принцип єдності та балансу суспільних і бізнес-інтересів щодо забезпечення сталого споживання та виробництва;
- принцип партнерської взаємодії щодо охорони довкілля та відновлення його стану;
- принцип системності та комплексності в стратегії трансформаційних зрушень у макроекономічній сфері;
- принцип соціальної справедливості – встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя.

Узагальнюючи проведені дослідження, пропонується розглядати доктрину «зеленого» зростання в органічному поєднанні з формуванням сприятливого

бізнес-середовища як на державному, так і на регіональному рівнях. Зазначена наукова доктрина повинна базуватися на реалізації можливостей більш ефективного використання наявних природного, людського та фінансових капіталів, а також на принципах міжрегіональної (транснаціональної) кооперації та взаємної компенсації завданих збитків.

Перехід до «зеленої» економіки залежить від цілої низки політичних та інституційних умов, рівня розвитку економіки тощо. Таким чином, можна констатувати, що сценарій Доктрини «зеленої» економіки повинна включати:

- інституційні реформи та розроблення концептуального і стратегічного базису розвитку «зеленої» економіки в Україні;
- координацію та взаємодію з бізнес-сектором;
- розроблення Стратегії «зеленої» економіки не тільки на державному, а й на регіональних рівнях;
- формування суспільного менталітету в напрямі поширення ідеології «зеленого» зростання.

Формування **доктрини «зеленої» економіки** розглядається як система довгострокових дій, що деталізує ресурсні можливості та обґрунтування вагомості «зеленого» зростання економіки України з одночасним формуванням сприятливого бізнес-середовища, як на державному, так і на регіональному рівнях. Зазначена доктрина базується на аналізі можливостей більш ефективно використовувати наявні природні блага на принципах міжрегіональної (транснаціональної) кооперації і взаємної компенсації завданих збитків, а також більш ефективного використання резервів «зеленого» зростання. Упровадження обраних заходів повинно сформувати сталу економічну систему, орієнтовану на забезпечення «зеленого» вектору розвитку економіки країни та її регіонів.

Метою Доктрини є теоретичне обґрунтування концептуально-критеріального базису та векторів розвитку моделі «зеленої» економіки в Україні з урахуванням інституційних складових частин та поточних орієнтирів суспільного розвитку відповідно до сучасних міжнародних викликів.

Світоглядне бачення **Доктрини «зеленого» зростання** в умовах глобальної нестабільності зумовлює розгляд теоретичного зрізу проблеми та необхідність визначення основних принципів, особливостей та механізмів її реалізації. Вищевикладені постулати є базовими для усвідомлення суспільного феномену «зеленого» зростання як об'єктивно зумовленого явища, що ґрунтується на врахуванні національних інтересів відповідно до сучасних викликів.

Практична площина полягає в розробленні наукового бачення щодо сприятливих інституційних передумов та організаційних важелів, які забезпечують

реалізацію доктрини «зеленої» економіки України та обґрунтування інноваційних шляхів реалізації «зеленої» політики.

Сьогодні екологізація економіки України повинна передбачати перехід на відновлювальні джерела енергії, впровадження «зелених» технологій і раціональний підхід до використання ресурсів. Доцільним є отримання синергії від впровадження економічної та екологічної складової частини соціально-економічних реформ на національному, регіональному та місцевому рівнях, практичне врахування екологічних факторів безпосередньо у процесі господарської діяльності. Для цього необхідно забезпечити:

- стимулювання зацікавленості господарюючих суб'єктів у впровадженні маловідходних і ресурсозберігаючих технологій, у випуску екологічно чистих («зелених») товарів, поширенні екологічного менеджменту;
- модернізацію житлово-комунального господарства України із впровадженням енергозберігаючих технологій у приватному секторі;
- перехід на енергозберігаючі технології бюджетного сектора;
- підвищення інноваційної активності промислових підприємств, розроблення і застосування програм системного впровадження інновацій із метою зниження енерго- та ресурсоємності промислового виробництва;
- посилення технічного контролю, введення сучасних систем якості, сертифікації продукції і виробництва, вдосконалення системи стандартизації та метрології на основі міжнародних норм ISO 9000, 9001 та розширення сфери дії міжнародних екологічних стандартів серії ISO 14000;
- забезпечення поліпшеного доступу до кредитних ресурсів підприємствам, які здійснюють заходи щодо зниження тиску на навколишнє середовище від своєї виробничої діяльності;
- збільшення використання альтернативних джерел енергії у приватній та державній промисловості, їх розвиток;
- впровадження стратегічних державних програм із підтримки «зеленої» економіки.

Реалізація Доктрини потребує більш ефективно використовувати наявні природні блага на принципах міжрегіональної (транснаціональної) кооперації та взаємної компенсації завданих збитків. Упровадження екологобезпечних заходів повинно сформувати сталу економічну систему, орієнтовану на забезпечення «зеленого» вектору розвитку економіки країни та її регіонів.

Таким чином, доктрину «зеленого» зростання слід розглядати як систему довгострокових дій, що деталізує:

- ресурсні можливості;
- обґрунтування вагомості «зеленого» зростання економіки України;

- формування сприятливого бізнес-середовища як на державному, так і регіональному рівнях; побудову ефективної моделі державно-приватного партнерства;
- визначення індикаторів «зеленої» економіки;
- декларацію стратегічних орієнтирів та завдань щодо реалізації «зеленого вектору розвитку суспільства на всіх рівнях.

Розв'язання завдань Доктрини «зеленої» економіки здійснюватиметься шляхом розроблення прогнозних і програмних документів на довгострокову, середньострокову та короткострокову перспективу з урахуванням соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, що відбуваються в державі, визначення цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку та заходів, які необхідно здійснити для їх досягнення.

Вищезазначене доводить необхідність розроблення організаційної моделі й комплексу заходів щодо розвитку «зеленої» економіки України та її регіонів.

Стратегічними векторами забезпечення «озеленення» економіки повинні стати:

- активізація нормотворчого процесу та трансформація чинної нормативно-правової основи;
- акцент на ринкових інструментах, які посилюють інтереси виробників та споживачів;
- інтеграція європейських принципів «забруднювач платить», принцип вжиття заходів перестороги, принцип вжиття запобіжних заходів відшкодування шкоди, завданої довкіллю у сфері практики державного управління в Україні;
- розвиток фінансових інституцій та механізмів інвестування «зеленого» бізнесу;
- запровадження секторального підходу щодо розвитку моделі «зеленої» економіки ;
- створення умов для інновацій та нових технічних рішень у процесах виробництва та споживання ресурсів, розвитку та використання більш чистих технологій.

Шляхи забезпечення «озеленення» економіки України:

- інституційні реформи та політична воля;
- розбудова законодавства відповідно до європейських вимог;
- бюджетне фінансування наукових та прикладних досліджень із проблем «зеленої» економіки;

- стимулювання процесу «озеленення» економіки, в тому числі на територіальному рівні;
- структурна та технологічна модернізація;
- визначення індикаторів «зеленої» економіки.

План дій щодо «озеленення» України формується в декількох зрізах:

У законодавчо-нормативній сфері:

- розбудова та гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до Європейських вимог;
- розроблення плану дій щодо вдосконалення системи технічного регулювання, державного нагляду та захисту прав споживачів на засадах кращого міжнародного та Європейського досвіду;
- посилення економічної мотивації, законотворчої практики щодо моделі «зеленої» економіки;
- повна реалізація кліматичних та енергетичних ініціатив.

У сфері інституціональної державної політики:

- створення більш сприятливого політичного середовища для стимулювання підтримки «озеленення» економіки;
- розбудова спроможності секторальної бюджетної підтримки;
- налагодження ефективної координації між відповідним управлінськими структурами та бізнес-сектором;
- здійснення реформ, пов'язаних із розбудовою міжнародної політики та системи міжнародної координації для забезпечення і підтримки національних ініціатив.

У сфері фінансової підтримки моделі «озеленення»:

- активізація, залучення банківських та комерційних структур;
- забезпечення фінансової спроможності за рахунок розвитку ключових компонентів інфраструктури (кредитних ліній, лізингу тощо);
- цільове фіскальне стимулювання конкретних секторів у напрямі їх «озеленення».

Найбільш ефективними інструментами переходу до «зеленої» економіки на сучасному етапі можна вважати:

- запровадження політики «зеленого» ціноутворення, яка включає відмову від неефективних субсидій, введення додаткових податків на забруднювачів;
- здійснення політики «зелених» державних закупівель, яка заохочує виробництво екологічної продукції та використання відповідних принципів сталого розвитку методів виробництва;

- реформування системи «екологічного» оподаткування, яка передбачає зміщення акценту з податку на робочу силу на податки за забруднення;
- зростання державних інвестицій в екологічну інфраструктуру (громадський транспорт, відновлювальні джерела енергії, будівництво енергоефективних будівель тощо) та природний капітал;
- цільова державна підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням та впровадженням екологічно чистих технологій;
- соціальні реформи, покликані забезпечити узгодженість між соціальною та економічною сферами суспільства; розв'язання проблеми бідності як основного соціального завдання;
- апроксимація природоохоронного законодавства – наближення національного рівня природогосподарювання відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС створення системи управління природними ресурсами відповідно до вимог законодавства Європейського союзу.

Моніторинг реалізації державної політики «зеленого» зростання повинен бути націлений на отримання достовірної інформації щодо результативності моделі «зеленої» економіки в питанні інтеграції екологічних цілей та задач у національній та секторальній політиці відповідно до європейських вимог та законодавства України.

Очікувані результати реалізації стратегії «зеленого» зростання в Україні:

- активізація процесу формування інституційного та нормативно-законодавчого підґрунтя щодо забезпечення реалізації курсу «зеленої» економіки в національному та регіональному вимірі;
- посилення економічної спроможності та рівня техногенної безпеки в межах України та її регіонів;
- визначення системи індикаторів та національного плану дій із забезпечення розвитку «зеленої» економіки;
- перехід до моделі «зеленої» економіки як нового вектора сталого розвитку України та її регіонів з урахуванням європейського досвіду та міжнародних вимог;
- посилення напрямів міжнародної взаємодії та участі України в формуванні глобальної «зеленої» політики.

Важливим підґрунтям забезпечення дієвості державної політики України сьогодні має бути відповідність європейським вимогам через стратегічні вектори «зеленого» зростання, в тому числі на рівні територіальних громад.

2.3. ІНСТИТУЦІЙНІ ВАЖЕЛІ ТА МЕХАНІЗМИ «ЗЕЛЕНОГО» ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Розглядаючи інституційний зріз проблеми, слід, перш за все, доцільно зосередитися на таких складових частинах, як:

- законодавчо-нормативна, яка охоплює площину правових інститутів:
- інфраструктурна (мережа інституційних структур, які полегшують перехід «коричневої» моделі економіки до «зеленої» (ресурсоефективної та низьковуглецевої);
- комунікаційна (інформаційно-методичне супроводження, яке сприяє результативності реформ та посиленню рівня інформованості).

Щодо законодавчо-нормативної складової частини, то можна констатувати, що Україна політично приєдналася до основних міжнародних конвенцій та декларацій (ДОДАТОК 2), на законодавчому рівні затверджено національні та загальнодержавні програми, серед яких: Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища «Стратегія сталого розвитку – Україна-2020» тощо.

Найбільш значущі управлінські рішення останнього часу – розроблення та затвердження планів імплементації кожної конкретної директиви та регламенту. Важливим елементом планів імплементації, поряд із коротким описом стану впровадження та метою і завданнями плану, є перелік нормотворчих, інституційних, організаційних та координаційних заходів. Наразі основна увага зосереджена на імплементації Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень), що має два основні компоненти – скорочення викидів від великих спалювальних установок та впровадження інтегрованого дозволу. У сфері зміни клімату важливою подією стала ратифікація Україною Паризької угоди та затвердження Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, метою якої є вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту територіальних громад.

Таким чином, формально питання частково закрите.

Проте є сенс взяти на озброєння сучасні підходи індустріально розвинених країн до інтегрованого вирішення економічних, соціальних та екологічних питань у стратегіях переходу до «зеленого» росту.

Наявні вже стратегічні документи та регламенти міждержавного рівня в напрямі поширення ідеології «зеленої» економіки: Стратегія «Європа – 2020», Хартія Землі, Глобальний зелений новий курс Екологічної програми ООН (ЮНЕП), рамкова Стратегія зеленого зростання Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), Інноваційна стратегія Світового банку та організації ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), «Майбутнє, якого ми хочемо» – підсумковий документ Конференції ООН Ріо+20 та інші спрямовані на забезпечення підтримки країн до переходу на ресурсоефективну та низьковуглецеву економіку, розвиток якої базується на інноваційній основі та впровадженні більш чистих технологій.

Однак є підозра, що їх практична реалізація може бути призупинена через політичні чинники, які гальмуватимуть процес формування цілісної національної системи екологічного управління. Необхідність у такій системі підтверджується станом екосистемного потенціалу України, який характеризується як антропогенно-виснажений унаслідок його непомірного та споживацького використання. Розбалансованість функцій використання природного капіталу та його відтворення призвела до широкомасштабних деструктивних процесів, які становлять реальну загрозу для здоров'я нації. Усе це потребує від державних інституцій, посадових осіб, усього суспільства особливого розуміння та дій щодо застосування екосистемного підходу в практиці державного планування й управління, національного розвитку та життєдіяльності.

Тому можна констатувати, що зміна ідеології у сфері державного екологічного управління викликана зростаючими потребами суспільства в екологічному та чистому навколишньому природному середовищі.

Сучасна інституційна та функціональна структура зорієнтована на максимальне делегування повноважень на регіональний і місцевий рівень управління. Головна функція центральних органів управління – планування і контроль за реалізацією національних екологічних політик та їх корегування. Відповідно до цього на центральному рівні підготовка й прийняття стратегічних рішень повинна включати:

- системи стратегічних екологічних оцінок;
- системи законодавчого і нормативного забезпечення механізмів реалізації національної екологічної політики;
- системи комплексного екологічного та економічного обліку;
- системи сприяння інтеграції цілей екологічної політики в соціальні та економічні політики;
- системи державного, громадського і бізнесового (корпоративного) управління на засадах координації та взаємодії;

Погодження екологічних, соціальних і економічних цілей сталого розвитку країни, інтеграція екологічної політики, координація системи державного управління на принципах сталого розвитку є визначальними функціями на сучасному етапі.

Крім того, постійне вдосконалення системи екологічного управління є однією з вимог міжнародної та європейської системи стандартизації екологічного управління. Для державної системи екологічного управління це означає її функціональне розширення й системно-методологічне поглиблення. Йдеться не тільки про охоронні функції, а й про освоєння функцій гармонізації. Отже, системно-методологічне поглиблення – це освоєння нових сучасних механізмів екологічного управління, їх підпорядкування природному механізмові біотичного регулювання навколишнього природного середовища і принципам збалансованого розвитку.

Основне завдання Мінприроди України – стати гарантом екологічної безпеки держави і кожного громадянина. Як складову частину національної безпеки одним із пріоритетів соціально-економічної політики держави визначено принцип удосконалення системи управління і контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Можна виділити два етапи розроблення й реалізації проблеми. Перший – програма першочергових заходів, другий – довгострокова програма переходу до системи раціонального природокористування та ресурсозбереження.

Першочергові заходи: створення системи контролю за якістю середовища, урахування заходів з охорони природи під час розроблення народногосподарських планів, заходів із формування екологічної культури населення.

Довгострокова програма – це програма переходу до більш високого ступеню розвитку. Сюди належать питання економічної оцінки природних ресурсів, питання створення систем управління ресурсами біосфери, виявлення напрямів і темпів природного і антропогенного розвитку природи в найближчому майбутньому і в перспективний період. Упродовж багатьох років адміністративно-інституційна інфраструктура державного екологічного управління залишалась переважно централізованою з дублюванням функцій на регіональному та місцевому рівнях. Це часто призводить до конфліктів і безвідповідальності. Тому під час формування громадянського суспільства й ринкової виробничої інфраструктури функції і відповідальність державного управління мають бути перерозподілені.

Інституційна і функціональна модернізація потребують значної професійної переорієнтації управлінського персоналу і керівників, які відповідають за ухвалення рішень. Необхідно створити інноваційну систему професійної підготовки й оцінки компетенції державних службовців.

Відповідно до законодавства України охорона навколишнього середовища і екологічна безпека полягають у здійсненні функцій планування, дослідження, спостереження, прогнозування, контролю, екологічної експертизи, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності, спрямованої на охорону, збереження, відтворення та раціональне використання природних ресурсів і забезпечення необхідної якості життєвого середовища для нормального функціонування природних та природно-антропогенних екосистем.

Інтеграція екологічної складової частини в секторальних політиках.

Одним із пріоритетних завдань «зеленого зростання України стає запровадження нових принципів та ефективних заходів, спрямованих на інтеграцію екологічної складової частини в усі галузі економіки. При цьому співпраця між Україною та ЄС у рамках Угоди про асоціацію відіграє визначальну роль для успіху реформи екологічного врядування, яка вимагає докорінних змін у підходах до планування політики, розроблення та прийняття законодавства, трансформації природоохоронних інститутів та способу управління, адекватних ресурсів та підтвердження політичних зобов'язань, щоб зробити питання охорони довкілля та зміни клімату пріоритетними в порядку денному країни.

Глава 6 Угоди «Навколишнє природне середовище» (Див. Додаток 1) окреслює основні напрями співпраці для змін у системі екологічного врядування (Ст. 360–363, 365, 366) і є ключовою для розуміння стратегічної суті екологічних реформ. Зокрема, ст. 361 (а) містить зобов'язання щодо розвитку «всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи задля забезпечення виконання і впровадження природоохоронного законодавства; розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та муніципальному рівнях; процедури прийняття рішень та їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізм їх перегляду». Наразі заплановані інституційні реформи поки що здійснюються фрагментарно. Зараз відбувається процес реформування Державної екологічної інспекції шляхом ліквідації останньої та створення нового органу – Державної природоохоронної служби України (Держекобезпека) – єдиного контролюючого органу у сфері довкілля (замість 7-ми) та передачу йому всіх контрольних функцій, урахування в його компетенції вимог Директиви 2010/75/ЄС про промислові викиди, а також здійснення функції екологічного моніторингу. (* Джерело: *Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.*)

Таким чином, питання розподілу повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях знаходиться у стані трансформації. Більшість сучасних екологічних проблем врядування – від нормативно-правового забезпечення до належної організації екологічного моніторингу – пов'язані з недосконалими управлінськими реформами останнього десятиріччя. Зокрема, це стосується ліквідації територіальних органів Мінприроди та передачі їх повноважень облдержадміністраціям, що призвело до розриву природоохоронних зв'язків центру і регіонів, послабивши вплив як Мінприроди на національному рівні, так і природоохоронців на місцях. На даному етапі реформування системи державного природоохоронного нагляду передбачає ліквідацію обласних управлінь екоінспекції і утворення 10-ти міжрегіональних округів. Як наслідок – новоутворені органи місцевого управління не володіють навичками екологічного планування та проектного менеджменту, а система координації з іншими рівнями системи охорони природи поки що відсутня. Що стосується процедури прийняття рішень та їх виконання для належного екологічного врядування, то на особливу увагу заслуговує проблема ефективного залучення громадськості, що потенційно є потужним механізмом інтеграції екологічної політики до галузевих політик та інструментом покращення якості державних рішень. Як зазначено в Доповіді Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС (Брюссель, 18 травня 2017 р.), такі діалоги поки що відбуваються несистемно і потребують кращого структурування та координації з боку Мінприроди. (* Джерело: *Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.*)

Що стосується процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави, то тут необхідні законодавчо закріплені зміни щодо стратегічного планування, оскільки наразі вимога інтеграції екологічної політики до галузевих політик не є обов'язковою для врахування. Останні документи планування не передбачають включення екологічної складової частини до розділів щодо здійснення політики в галузях транспорту, енергетики, сільського господарства, туризму, економічного розвитку та національної безпеки. Основні механізми забезпечення інтеграції екологічної політики проходять затвердження з великими перешкодами (наприклад, прийняття проекту закону про СЕО). Між тим інтегроване екологічне врядування – необхідна передумова для переходу до «зеленої» економіки, і тому повинна забезпечувати участь, прозорість, підзвітність та кращу інтеграцію екологічної політики. Адже виклики інтеграції екологічної політики в Україні, як і в інших країнах Східного Партнерства, залишаються незмінними.

При цьому доцільно взяти на озброєння сучасні підходи індустріально розвинених країн до інтегрованого вирішення економічних, соціальних та екологічних питань у стратегіях переходу до «зеленого» росту. Необхідність у такій системі підтверджується логікою сучасних реформ в Україні.

Усе це потребує від державних інституцій, посадових осіб, усього суспільства особливого розуміння та дій щодо застосування екосистемного підходу в практиці державного планування й управління, національного розвитку та життєдіяльності.

Резюмуючи вищезазначене, можна стверджувати, що українську модель «зеленої» економіки необхідно будувати з урахуванням не лише національних і регіональних особливостей, а й світового та європейського досвіду.

Сьогодні Україна повинна розробити чітку стратегію переходу до зеленого економічного зростання (доктрину), яка визначить основні принципи державної політики, стратегічні цілі та завдання розвитку економіки в напрямі збереження та ефективного використання ресурсів, зменшення деструктивного виробничого та антропогенного впливу на навколишнє середовище та збільшення обсягів фінансування наукових досліджень та екологічно-орієнтованих (зелених) технологій. Така постановка потребує чіткості у визначенні пріоритетів екологічної модернізації.

Сьогодні термін «модернізація» стає досить популярним, але й досі відсутнє цілісне бачення цього процесу як у змістовному, так і операційному плані. Суть модернізації – оновлення або створення нових інституцій, що створюють умови для перетворення міжлюдських стосунків у сфері політичних, правових, економічних, суспільних відносин на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціальної держави, усталених міжнародних норм співіснування країн.

Якщо предметно ж говорити про екологічну модернізацію, то перш за все мова йде про зміну суспільних інтересів у напрямі пошуку інноваційних шляхів екологоорієнтованого розвитку. Це не лише розвиток науки та її прикладних досліджень задля оновлення засобів виробництва на основі найсучасніших технологій, що супроводжується проникненням новітніх розробок науки та техніки у сферу комунікації (інформаційне суспільство) та інші сфери життя, а й наслідки проведення комплексних інституційних реформ та трансформація еколого-економічних відносин.

Водночас екологічну модернізацію не можна розглядати як просту сукупність певних програм у різних сферах політичного, економічного та суспільного життя країни. Перш за все – це певна ідеологія, навколо якої будуються конкретні реформи, що ведуть до масштабних якісних змін. Такий розвиток при-

зведе до скорочення відставання України від розвинутих країн світу та закладе підвалини до постійного оновлення екологічної інфраструктури.

Інструментом соціально-екологічної модернізації є здійснення цілої низки реформ, спрямованих на запровадження найбільш ефективних принципів, механізмів та форматів управління соціально-економічними процесами в країні. При цьому безумовним імперативом суспільства має стати практична реалізація моделі сталого розвитку та зеленої економіки, що забезпечує інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екобезпеки.

Відповідальність України, яка взяла на себе виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації принципів сталого розвитку, розповсюдження та впровадження в систему державного та регіонального управління напрямів та механізмів, які сприяють досягненню вимог «зеленої» економіки, зумовлює їх практичне втілення.

Що стосується інших двох складових частин інституційного забезпечення розвитку «зеленої» економіки – інфраструктурної та комунікаційної, то, безперечно, їх формування ще недостатнє, оскільки на сьогодні в Україні на державному рівні ще не в повній мірі реалізується ідеологія «зеленого» зростання, хоча законодавчо ці механізми дещо підкріплені за рахунок загальноєвропейських документів та наявної практики. На жаль, у країні недостатньо відповідних інституцій (Агенств, консалтингових центрів тощо), які б допомагали забезпечувати прогрес у цій площині. Однією з причин є те, що Україна не задекларувала своє бажання розробити власний Глобальний Зелений Курс.

Між тим значну допомогу у здійсненні екологічної реформи надають регіональні проекти технічної допомоги за фінансування ЄС та країн-членів: EAP GREEN, SEIS, CLIMA EAST, EUWI II, Emerald Network, які спрямовуються на 6 країн Східного Партнерства. Варто відзначити, що Мінприроди координує діяльність щодо цих проектів в Україні і займає активну позицію у плануванні та впровадженні «зелених» програм розвитку.

Уперше завдання у сфері екологічного управління щодо цілеспрямованої підтримки регіональних і національних ініціатив у вигляді граничних умов розвитку було поставлено у Плані дій Всесвітнього саміту в Йоганнесбурзі (1992). Передусім мається на увазі впровадження ідеології сталого виробництва і споживання для соціального й економічного розвитку з усуненням деградації довкілля, що спричинюється економічним зростанням.

Про динаміку цих процесів свідчить світова практика державного регулювання, в тому числі у країнах із розвинутою ринковою економікою.

Але можна констатувати, що в останні роки погіршення стану навколишнього природного середовища стало реально впливати на якість життя населення, лімітувати можливості соціального й економічного розвитку великих промислових регіонів і міст, що слугує каталізатором прискорення реалізації «зелених» реформ в Україні.

Зазначене вимагає переорієнтації наявних економіко-екологічних та соціально-політичних пріоритетів розвитку держави до постулатів «зеленої» економіки, визнаних світовою спільнотою.

Інституційні чинники активізації «зелених» реформ. Незважаючи на те, що подібні процеси реформування проявлялися в багатьох країнах, економіці України властива певна специфіка, яка зумовлена територіальними, історичними, демографічними й іншими особливостями, а також глобальністю процесів, що відбуваються у країні. Низькі темпи ринкових перетворень і незадовільний стан вирішення соціально-економічних проблем свідчать про відсутність виваженої державної регіональної політики, що негативно впливає на економічний розвиток регіонів, призводить до поглиблення диспропорцій у територіальній структурі національної економіки й у соціальній та екологічній її сферах. Усе це значною мірою є наслідком структурної кризи в Україні, яка знаходить, зокрема, свій прояв у надмірній централізації державної влади, відсутності належної матеріальної та фінансової основи й державної підтримки розвитку економіки, недосконалості розмежування повноважень між різними гілками влади на основі принципу субсидіарності. Окрім того, ще не створено ефективної нормативно-правової бази для забезпечення плідної співпраці та взаємодії центру й регіонів.

В Україні продовжується практика прийняття економічних, соціальних, технологічних та екологічних рішень без поєднання їх в єдину комплексну систему на основі перспективної та збалансованої стратегії розвитку держави. Особливо чітко ці тенденції проявляються стосовно активізації політики «зеленої» економіки, яка сьогодні повинна набути домінуючої ролі в стратегії трансформаційних зрушень та економічного зростання, зважаючи на те, що зелені технології та відновлювальна енергетика вже починають вбудовуватися в повсякденний бізнес і в Україні. Таким чином, практика показує: рано чи пізно Україні доведеться обирати, чи брати участь її у зелених реформах, чи й далі відпрацьовувати ідеологію ресурсної нескінченності.

Завдання економічного, соціального та екологічного розвитку мають бути взаємоузгодженими і повинні визначатися з урахуванням основних принципів сталого розвитку та якісно нової парадигми розвитку суспільства – «зеленої» економіки. **Стратегія національної екологічної політики**, міжнародні угоди та імідж України потребують трансформації економічної моделі розвитку сус-

пільства на користь «зеленого зростання» не лише на національному, а й регіональному та місцевому рівнях.

При цьому всі чинники інституційного середовища, які необхідно врахувати у формуванні стратегії «зеленого» зростання в Україні, можна об'єднати в такі групи: правові; економічні; зовнішньоекономічні; соціальні; політичні. Кожна із цих груп чинників істотно впливає на ефективність механізму державного регулювання ринкової економіки, а також на можливості держави впливати на характер і темпи економічного зростання.

Стратегія переходу до «зеленої» економіки має ґрунтуватися на аналізі диспропорцій, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах і на подальшому визначенні шляхів подолання цих дисбалансів у напрямі досягнення сталого розвитку.

Ідея формування конкурентоспроможного середовища та системи інституційних перетворень по впровадженню **інноваційної управлінської парадигми та організаційної моделі** сучасного розвитку економіки України на засадах сталості та з урахуванням загальноєвропейських підходів до забезпечення стандартів якості життя населення, а також ефективності використання та збереження природно-ресурсного потенціалу є дуже своєчасною, беручи до уваги наявні економіко-соціальні диспропорції та реалії.

Таким чином, критеріями розвитку «зеленої» економіки в Україні можна вважати:

- динаміку національних та регіональних трансформаційних зрушень у контексті з технологічним рівнем екологічної модернізації;
- сучасні реалії економічного зростання крізь призму моделі сталого виробництва та споживання;
- тенденції формування демократичних інститутів та ринкової економіки на тлі соціальних перетворень;
- рівень розвитку суспільного світогляду щодо інноваційних напрямів забезпечення «озеленення» економіки.

Наразі, беручи до уваги сучасний стан довкілля та економіко-соціальні диспропорції, на державному рівні необхідно забезпечити:

- розвиток інституційного підґрунтя «зеленої» економіки як нового вектора сталого розвитку України та її регіонів;
- розроблення концепції «зеленої» економіки крізь призму міжнародних вимог;
- визначення критеріальної бази та індикаторів «зеленої» економіки в загальнонаціональному та регіональному вимірі;

- реалізацію гео економічних переваг та регіональних особливостей розвитку України на засадах «зеленої» економіки;
- деталізацію ресурсних можливостей та напрямів забезпечення ефективної моделі «зеленого» зростання в різних сегментах господарювання;
- обґрунтування інноваційних напрямів реалізації «зеленої» політики;
- окреслення стратегії подальших еколого-економічних реформ та плану дій щодо їх впровадження у форматі розвитку «зеленої» економіки;
- підтримку «вектору» зелених трансформацій із боку громадянського суспільства шляхом посилення взаємодії та ефективного діалогу.

Отже, **є сенс визнати, що «зелена» економіка є одним із пріоритетних напрямків суспільного розвитку**, оскільки, як свідчить світовий досвід, взаємоузгодженість соціо-еколого-економічної політики крізь призму формування ідеології «зеленого» зростання є головними важелями забезпечення сталості держави та її регіонів.

2.4. ФОРМУВАННЯ ПЛАТФОРМИ «ЗЕЛеної» ЕКОНОМІКИ В МІСЦЕВОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Передумови формування платформи «зеленої» економіки. Необхідність розроблення та впровадження політики «зеленого» зростання в Україні та її регіонах викликана як міжнародними зобов'язаннями, так і внутрішніми соціально-економічними й екологічними реаліями.

В Україні сформовано засади державної політики в напрямі просування платформи «зеленої» економіки, визначено довгострокову стратегію розв'язання соціально-економічних та екологічних проблем, реалізовано низку заходів та прийнято нормативно-правові документи для підвищення ефективності екологічної політики через удосконалення законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та вимог.

Законодавче підґрунтя платформи «зеленої» економіки на місцевому рівні. Європейський досвід «зеленого» зростання з метою покращення стану довкілля територіальних громад використано в Дунайському регіоні України. Багато заходів зі збереження біорізноманіття та ландшафтів регіону включені до Спільної програми заходів Плану управління басейном річки Дунай, підготовленого під керівництвом Міжнародної комісії із захисту річки Дунай (МКЗД), Європейської стратегії розвитку Дунайського регіону, а також Плану дій щодо реалізації цієї стратегії. Нормативними документами у цьому форматі є Директиви ЄС, ключові документи ЄС: Глобальний Зелений Новий курс ЮНЕП,

Декларація зеленого зростання ЄС, Стратегія «Європа2020», Дорожня карта переходу до конкурентної низьковуглецевої економіки (НВЕ) до 2050 року, Європейський план енергоефективності до 2020 року, Дорожня карта розвитку енергетики до 2050 року, Дорожня карта переходу до ресурсно-ефективної Європи, План дій з екологічних технологій (Environmental Technologies Action Plan – ETAP), Програма конкурентоздатності та інновацій (Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP), Рамкові програми розвитку досліджень та технологій, програми інновацій та регіонального розвитку, Програма дій Європейського Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре, в межах можливостей нашої планети», Угода «Про партнерство між Україною та ЄС (ст. 360 Глави VI); низка Законів України, зокрема: «Про державно-приватне партнерство», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року тощо. Крім того, існує вже певна «дорожня карта» у вигляді Закону України «Про основи державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2012 № 2818-VI, що передбачає декларацію підготовки та запровадження до 2020 року керованого управління екологічним ризиком (включаючи випадки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру).

«Дорожня» карта імплементації платформи «зеленої» економіки на місцевому рівні. Досліджуючи доцільність розвитку «зеленої» економіки в межах Нижньодунайського регіону України, можна констатувати, що на сьогодні цей район має найбільш вагомі передумови для визначення його в якості пілотної площадки з розроблення стратегії зеленого зростання. Як свідчать експертні сценарії та оцінки, це зумовлено як екологічною вразливістю території, так і наявністю значних можливостей для розвитку зеленого бізнесу та підвищення інвестиційної привабливості на засадах державно-приватного партнерства.

Формування екологічного партнерства є запорукою формування платформи «зеленої» економіки. Велику роль у цьому процесі відіграє екологоорієнтований бізнес, оскільки може за рахунок більш економічних витрат природних ресурсів та переходу на більш екологічні технології і продукцію знизити екологічне навантаження на довкілля.

«Зелений», або екологічний бізнес являє собою багатогалузеву сферу підприємницької діяльності, що може забезпечувати не тільки екологічний, а й значний економічний ефект у ряді секторів: екологічно чисті технології, відновлювані джерела енергії, послуги водопостачання, «зелений» транспорт, управління відходами, «зелені» будівлі та стале сільське господарство й лісництво». На сьогодні екологічно орієнтований бізнес має лівову частку у фінансуванні екологічних проектів.

До того ж, угоди держави і підприємців можуть бути взаємовигідними. Заохочення внеску капіталу в екологічний бізнес дає можливість підприємцям шукати нові джерела ресурсів, розробляти ресурсозберігаючі технології, внаслідок чого підприємці можуть одержати конкурентну перевагу на ринку.

Основними факторами їх мотивацій для такої практики стають економія коштів та зменшення зовнішньої залежності, посилення конкурентоспроможності на міжнародних ринках, підвищення іміджу компаній та практики соціальної відповідальності бізнесу (СВБ).

«Зелена» індустрія, або «зелені» сектори економіки покликані матеріалізувати нові джерела зростання, пов'язані з ефективним використанням природних ресурсів та еко-ефективних технологій у екологічну продукцію та послуги, а, відповідно, в додану вартість та прибутки компаній, що займаються цією діяльністю. Сприяння їх розвитку та позелененню традиційних «коричневих» технологій і моделей ведення бізнесу становить центральне завдання державних та місцевих стратегій переходу до більш «зеленої» економіки.

При цьому згідно з визначенням **ЮНІДО «зелена» індустрія** – це нова концепція діяльності бізнесу з принципу «виробляти більше, використовуючи для цього менше ресурсів і створюючи менш негативний вплив (creating more value with less impact) шляхом більш ефективного використання природних ресурсів та впровадження чистих технологій».

Основою її є розвиток екологічного партнерства, яке передбачає реалізацію основних завдань та функцій державно-приватного партнерства, що визначені законодавством України.

Однією з визначальних чинників розвитку екологічного партнерства на місцевому рівні є участь не лише бізнесу, а й громадськості. Що стосується процедури прийняття рішень та їх виконання для належного екологічного врядування, на особливу увагу заслуговує проблема ефективного залучення громадськості, що потенційно є потужним механізмом і інструментом покращення якості державних рішень. Як зазначено в Доповіді Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС (Брюссель, 18 травня 2017 р.), такі діалоги поки що відбуваються несистемно і потребують кращого структурування та координації.

Якщо говорити про державну підтримку та заохочення громадських організацій та бізнес-сектору, то доцільно використовувати такий сценарій:

- створювати дискусійні групи на ранніх стадіях розроблення проектів екологічного партнерства;
- забезпечувати прозорість у співпраці з громадськістю та бізнесом під час розгляду і реалізації проектів екологічного партнерства;
- посилювати комунікації та підтримувати двосторонній зв'язок.

Саме ця платформа може стати основою створення Зеленого кластеру на місцевому рівні.

Ключові сегменти «Зеленого» кластеру:

– Органічне землеробство.

Головною спеціалізацією сільськогосподарського виробництва Нижньодунайського регіону є зернове господарство, виноградарство, виноробство і тваринництво. Органічне сільське господарство є важливим інструментом для сталого розвитку цієї території. Сприятливими чинниками, що впливають на розвиток органічного землеробства, є наявність значних площ, що не оброблялися тривалий час, широкі експертні можливості, зростаючий попит на органічну продукцію. Таким чином, органічне землеробство може стати одним із ключових сегментів зеленого зростання Нижньодунайського регіону.

– Збереження біорізноманіття та ландшафтів.

Відповідно до закону України про формування національної екологічної мережі на 2000–2015 рр. від 21 вересня 2000 р. № 1989-* Нижньодунайський природний регіон входить до складу прибережно-морського природного (екологічного) коридору та характеризується наявністю значних об'єктів природоохоронних територій. Один із них – Дунайський біосферний заповідник – місце існування значної кількості рідкісних рослин та тварин з Червоної книги України та міжнародних червоних списків. Крім нього, в регіоні велика кількість інших об'єктів природно-заповідного фонду. До найбільш значущих об'єктів ПЗФ лише в межах Ізмаїльського району належать:

- а) заповідна зона регіонального ландшафтного парку «Ізмаїльські острови», який був створений рішенням обласної ради від 01.10.1993 р. № 496 ХХІ, без вилучення із землекористування Ізмаїльського держлісгоспу. Режим використання природних ресурсів острова визначено Положенням про парк, затвердженим в установленому порядку;
- б) ландшафтний заказник місцевого значення «Лунг», який був створений рішенням обласної ради від 09.02.2001 р. № ХХІІІ без вилучення із землекористування аграрного рибогосподарського кооперативу «Придунайська нива» і збереження традиційної рибогосподарської діяльності. Положенням про заказник «Лунг» передбачається використання території в природоохоронних, наукових та інших цілях, у тому числі екологічного туризму. 27 жовтня 2010 р. відповідно до ст. 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» з метою впорядкування правоустановчої документації було затверджено Положення про Ландшафтний заказник місцевого значення «Лунг» у новій редакції, яка дещо посилювала його природоохоронний статус.

Сьогодні процес формування природно-заповідного фонду в Українському Придунав'ї триває, однак, за оцінками експертів, потребує створення спільної системи моніторингу довкілля з метою збереження унікальної природної спадщини та забезпечення сталого використання та розроблення тристоронніх планів управління річковими басейнами на засадах платформи зеленого зростання

Збереження біорізноманіття та природних екосистем Нижньодунайського регіону на засадах платформи «зеленої» економіки на подальше передбачає посилення їх природоохоронного статусу та реалізацію відповідних природоохоронних заходів, а також відображення їх у документах регіонального та державного рівнів.

– **«Зелена енергетика»**

Згідно з одним із розділів Плану дій щодо Європейської Стратегії розвитку Дунайського регіону територія Нижньодунайського регіону була вибрана як пілотна для впровадження альтернативних джерел енергії, перш за все на основі потенціалу біомаси (в основному за рахунок відходів сільськогосподарського господарства та енергетичних культур). Крім того, є певні резерви і в напрямі розвитку вітрової та сонячної енергетики, але це потребує додаткових досліджень.

– **Сортування та вторинне перероблення відходів**

Сьогодні проблема відходів є найбільш актуальною в межах Нижньодунайського регіону, оскільки існує значна кількість сміттєзвалищ, що потребує сортування та перероблення відходів. Це найбільш реальний сегмент для створення «зеленого» кластеру в Нижньодунайському регіоні.

«Зелений» туризм.

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Українське Придунав'я (перш за все Ізмаїльський та Кілійський райони, де розташована найцінніша приморська частина української дельти Дунаю – Дунайський біосферний заповідник) має надзвичайні природні можливості для розвитку різних видів туризму та надання різнопланових рекреаційних послуг не лише в Одеській області, а й за її межами. Особливість географічного положення, сприятливі природні і кліматичні умови, наявність пам'яток історії, різноманіття національностей і культури створюють сприятливі передумови для формування і розвитку в районі високорентабельної туристично-рекреаційної галузі. Район розглядається як територія пріоритетного розвитку «зеленого» сільського туризму зі створенням «зелених» робочих місць без шкоди для довкілля.

Інформаційне та науково-методичне забезпечення реалізації платформи «зеленого» зростання. Із метою виваженого та ефективного впровад-

ження моделі «зеленої» економіки на місцевому рівні, а також забезпечення сприяння донорського фінансування проектів екологічної та соціально-економічної спрямованості необхідно забезпечити постійне науково-методичне супроводження та аналітично-інформаційну підтримку з боку відповідних консультантів державного рівня. Із метою налагодження активного міжрегіонального та транскордонного суспільного діалогу та створення платформи для спілкування між усіма зацікавленими учасниками реалізації Дунайської стратегії важливим є щорічне обговорення спільних проблем та ініціювання проведення заходів під патронатом профільних міністерств за участю районних адміністрацій, бізнесу, наукових інститутів, громадськості, міжнародних структур країн ЄС, що входять до Дунайського регіону Міжнародного Інвестиційного Форуму «Стратегія розвитку «зеленої» економіки в Нижньодунайському регіоні України»: глобальні виклики та перспективи».

Фінансове забезпечення. Реалізація заходів у форматі впровадження «зеленої» економіки як ресурсощадної та невиснажливої моделі розвитку території можуть бути здійснені за рахунок коштів державного та регіонального бюджетів, коштів грантів міжнародних організацій, мотивованого бізнесу, а також інших джерел інвестування.

РОЗБУДОВА МІСЦЕВОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВИМОГ

3.1. ВІХИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Із прийняттям у 2001 р. нової редакції Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» в Україні відбувається перебудова законодавчої, інституціональної та нормативної бази. Нині одним із пріоритетних напрямів реалізації екологічної політики є вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління, міжвідомчої координації, обов'язкова інтеграція екологічної складової частини до програм розвитку секторів економіки. Для цього в Україні реалізовано низку заходів та прийнято нормативно-правові документи, реалізація яких у майбутньому створить умови для підвищення ефективності екологічної політики через вдосконалення законодавства та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та вимог.

Основними вимогами до такого законодавства є його відповідність Конституції, наближення до відповідних директив ЄС, забезпечення впровадження багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), стороною яких є Україна, соціальна прийнятність, реалістичність, економічна ефективність. Законодавство має сприяти гнучкому застосуванню відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій, розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні.

Аналіз екологічної політики України стосовно створення екологічних передумов «зеленого» курсу розвитку держави є складним завданням, оскільки потребує врахування багатьох факторів та проведення одночасного аналізу нормативно-правових та інституціональних засад втілення екологічної політики, з одного боку, й оцінки антропогенного навантаження за напрямками господарської діяльності та основними складовими частинами навколишнього середовища (атмосферного повітря, ґрунтів, водного середовища, біо- та ландшафтного різноманіття, лісів) – з іншого.

Нова державна екологічна політика України як частина реформ, що впроваджуються в процесі реалізації Угоди Україна-ЄС, визначається Законом України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» (ухвалено 21 грудня 2010 року) та Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища (НПД) на 2011–2015 роки (затверджено Розпорядженням КМУ 25 травня 2011 року), де визначено конкретні заходи поетапного досягнення стабілізації і поліпшення стану довкілля України, забезпечення безпечного та комфортного середовища для життя та здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Суть цієї реформи полягає в інтеграції екологічної політики до політики соціально-економічного розвитку національного, регіонального та місцевого рівнів, а також до політики розвитку секторів економіки з метою більш ефективного захисту навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів України згідно з міжнародними стандартами.

Відповідно до Стратегії державної екологічної політики на період до 2020 року метою національної екологічної політики є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем. Основними постулатами державної екологічної політики України передбачено:

- 1) розроблення та впровадження нормативно-правового забезпечення обов'язковості інтеграції екологічної політики до інших документів, що містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку до року;
- 2) розвиток партнерства між секторами суспільства для залучення до планування і реалізації природоохоронної політики всіх зацікавлених сторін;
- 3) упровадження систем екологічного управління та підготовка державних цільових програм з екологізації деяких галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- 4) розроблення і введення системи стимулів для суб'єктів господарювання, що впроваджують систему екологічного управління, принципи корпоративної соціальної відповідальності, застосовують екологічний аудит, сертифікацію виробництва продукції, її якості згідно з міжнародними природоохоронними стандартами, поліпшують екологічні характеристики продукції відповідно до встановлених міжнародних екологічних стандартів.

Основними принципами національної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів є:

- паритетність економічної, екологічної та соціальної складових частин сталого розвитку; врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень;
- запобігання негативних впливів на довкілля та стан здоров'я людини на основі комплексного аналізу та передбачення ризиків, що ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи та державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України,
- відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь;
- участь громадськості у формуванні та реалізації екологічної політики;
- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- пріоритетність принципів «забруднювач навколишнього природного середовища та користувач природних ресурсів платять повну ціну»;
- відповідальність органів виконавчої влади за доступність і достовірність офіційної екологічної інформації.

На Мінприроди покладено функції з методичного керівництва та координації реалізації Стратегії та НПД на загальнодержавному рівні, на рівні секторів (галузей) народного господарства, а також на місцевому рівні. При цьому взято курс на усталену практику країн ЄС та міжнародних організацій природоохоронного спрямування щодо перегляду (коригування) кожні п'ять – шість років стратегічних цілей екологічної політики за результатами аналізу ефективності їх впровадження.

До початку 2011 року функції стратегічного документа з питань екологічної політики виконували «Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (затверджені Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року 188/98-ВР). Поруч із очевидними перевагами щодо визначення пріоритетів розвитку державної політики України цей документ був розкритикований експертами ЄЕК ООН та ЄС за його декларативність, неконкретність, відсутність термінів реалізації, відповідальних виконавців та фінансування.

Необхідність розроблення та прийняття нового політичного документа була зумовлена складною екологічною ситуацією та відсутністю комплексного стратегічного документа, який би містив формулювання цілей і пріоритетних завдань

з охорони навколишнього природного середовища відповідно до вимог сучасного періоду розвитку країни, міжнародних зобов'язань України та європейських принципів екологічної політики. Сьогодні в Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській системній цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного управління. Нині ще домінує державна система управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, повноваження і функції якої визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Держава фактично «монополізувала» екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності природокористувачів – суб'єктів господарювання всіх рівнів. Є певні суперечності між масштабами зміни власності (приватизації) і збереженням, домінуванням адміністративної відповідальності за екологічну шкоду. Цей визначальний чинник стримує процес формування національної системи екологічного управління на європейських засадах. Тому було сформовано бачення стану довкілля, якого Україна має досягнути в 2030 році. Спираючись на висновки досяжності цілей та завдань чинної Стратегії, включаючи фінансову спроможність, було запропоновано подовжити термін дії Стратегії до 2030 року. Формулювання цілей та стратегічних завдань відбувалося таким чином, щоб вони були спрямовані на ліквідацію причин негативних явищ, а не їх наслідків.

Необхідність переорієнтації зусиль із формування на практичне проведення, вдосконалення і наближення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища до європейського, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності та створення ефективних інструментів екологічної політики декларується низкою стратегічних документів національного та регіонального рівнів¹⁵, які передбачають, зокрема:

- 1) розвиток національної системи управління навколишнім природним середовищем шляхом:
 - визначення солідарної відповідальності держави і суспільства за стан навколишнього природного середовища;
 - стимулювання виробників до зміни моделі ресурсоємного виробництва, впровадження стандартів системи управління навколишнім природним середовищем;
 - підвищення ролі еколого-економічних інструментів для регулювання охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

¹⁵ Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон від 21.12.2010 № 2818-VI. *Відомості Верховної Ради України* від 30.06.2011. 2011 р. № 26. С. 1284. Ст. 218.

- 2) укріплення інституціональної спроможності системи управління навколишнім природним середовищем шляхом:
 - удосконалення системи державного контролю, зокрема формування єдиної системи контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, виключення дублювання функцій контролю різними уповноваженими органами виконавчої влади;
 - посилення відповідальності забруднювачів, зокрема підвищення нормативів діючої системи збору за забруднення навколишнього природного середовища до рівня, що стимулює суб'єктів господарювання скорочувати обсяги забруднення; підвищення фінансової відповідальності порушників законодавства, розширення бази оподаткування, розроблення нових правил проведення оцінки збитку на основі фактичних витрат на відновлювальні заходи; реформування системи видачі дозволів, зокрема перехід до видачі комплексних дозволів для забруднювачів за принципом «єдиного вікна», спрощення процедури для малих і середніх підприємств, розроблення системи технологічних нормативів на викиди, скиди, розміщення відходів;
- 3) розвиток законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснюватиметься шляхом:
 - гармонізації національного екологічного законодавства про охорону навколишнього природного середовища з європейським та нормами міжнародного права;
 - розроблення проекту Екологічного кодексу України, забезпечення прийняття та дотримання його основних вимог.
- 4) удосконалення економічного та фінансового механізмів реалізації національної екологічної політики, визначення джерел фінансування шляхом:
 - визначення пріоритетності фактора бюджетного та податкового регулювання. Це зумовлює необхідність збільшення в дохідній частині бюджету частки природно-ресурсних платежів, розвиток системи регуляторів, спрямованих на стимулювання суб'єктів господарювання до виробництва екологічно безпечних видів продукції та надання послуг у цій сфері;
 - удосконалення та встановлення більш жорсткого контролю за здійсненням платежів за понаднормативне забруднення навколишнього природного середовища;
 - підвищення стимулюючої функції збору за забруднення навколишнього природного середовища з метою стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних технологій;

- удосконалення діючого економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкових відносин як головної складової частини системи екологічного управління;
 - здійснення видатків на охорону навколишнього природного середовища в обсязі, не меншому ніж надходження коштів до державного та місцевих бюджетів від збору за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, штрафних санкцій та відшкодування заподіяних збитків унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.
- 5) наукове забезпечення національної екологічної політики, що спрямовуватиметься на:
- здійснення переходу України на принципи сталого розвитку та «зеленої» економіки;
 - раціональне використання природно-ресурсного потенціалу держави;
 - поліпшення стану поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря; поведіння з відходами, зокрема впровадження систем рециклінгу;
 - розвиток чистих виробництв;
 - організацію і проведення державної екологічної експертизи та екологічного аудиту;
 - збереження біо- і ландшафтного різноманіття та розвиток заповідної справи;
 - моделювання та прогнозування можливої зміни клімату з метою пом'якшення її наслідків;
 - проведення стратегічної екологічної оцінки, оцінки ризиків та реабілітації територій.
 - розвиток міжнародного співробітництва, що спрямовуватиметься на:
 - безумовне виконання міжнародних зобов'язань відповідно до міжнародних договорів;
 - більш послідовне врахування рекомендацій всесвітніх самітів зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі;
 - активізацію співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища;
 - запобігання глобальній зміні клімату;
 - активізацію участі українських представників у роботі міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з контролем за антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище;

- підвищення продуктивності ресурсів шляхом упровадження екологічно ефективного виробництва та екосистемного підходу;
- стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження ресурсозберігаючих та енергоефективних технологій, більш широкого застосування еколого-економічних інструментів, екологічного управління, аудиту та сертифікації;
- запровадження проведення стратегічної екологічної оцінки планів і програм різних секторів економіки та регіональних планів і програм, урахування висновків екологічної оцінки під час підготовки заявок на видачу дозволів на використання природних ресурсів;
- оцінку екологічних ризиків шляхом аналізу та прогнозування екологічних ризиків із метою забезпечення принципу запобігання забрудненню навколишнього природного середовища;
- оптимізацію стандартів якості навколишнього природного середовища шляхом встановлення реалістичних стандартів на основі концепції управління ризиками і визнаних міжнародних норм;
- зміцнення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища шляхом посилення координації діяльності суб'єктів моніторингу та управління даними в рамках функціонування державної системи моніторингу навколишнього природного середовища як основи для прийняття управлінських рішень;
- поступовий перехід до нової системи природно-ресурсних платежів, що базуватиметься на принципах рентного доходу, поширення таких принципів на всі види природних ресурсів;
- формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу шляхом встановлення довгострокових зобов'язань суб'єктів господарювання сприяти економічному розвитку з одночасним підвищенням якості життя працівників, їх родин та суспільства в цілому, включаючи стан навколишнього природного середовища.

Однак слід визнати, що сьогодні в Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській системній цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного управління. Особливо важливою є наявність стратегічного бачення щодо реформування екологічної сфери в цілому та її секторів зокрема. Усвідомлюючи масштабність наявних проблем та пов'язаних із ними реформаторських завдань, можна визнати «точкові» реформи доцільними щодо подолання найгостріших проблем. Наглядним прикладом у цьому контексті, за умов належної імплементації, може стати сектор відходів, де спочатку розробляється стратегія поводження з

відходами, а вже наступним етапом буде розроблення та прийняття конкретних нормативно-правових актів, необхідних для імплементації директив ЄС розділу «Управління відходами і ресурсами». Водночас критичним залишається становище з головним документом екологічної політики – Стратегією державної екологічної політики України, яка зазнає перманентного перегляду з початку 2015 року, в результаті чого цілі та завдання чинної Стратегії не виконуються, а нові не приймаються. (* Джерело: *Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.*)

Тому, спираючись на висновки досяжності цілей та завдань чинної Стратегії, включаючи фінансову спроможність, було запропоновано подовжити термін дії Стратегії до 2030 року. 20 березня 2018 р. Верховна Рада України прийняла в першому читанні проект ЗУ України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року».

Формулювання цілей та стратегічних завдань відбувалося таким чином, щоб вони були спрямовані на ліквідацію причин негативних явищ, а не їх наслідків.

Згідно зі Стратегією державної екологічної політики на період до 2030 року мета державної екологічної політики дещо конкретизована – стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку України для створення екологічно безпечнішого природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем та забезпечення і захист конституційних екологічних прав громадян. Основними постулатами державної екологічної політики України передбачено:

- досягнення рівності та збалансованості складових частин розвитку (економічної, екологічної, соціальної), орієнтування на пріоритети сталого розвитку;
- врахування екологічних аспектів та оцінка наслідків під час прийняття управлінських рішень, під час розроблення документів, які містять політичні та/або програмні засади державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, а також комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища;

- забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, в тому числі на тимчасово окупованих територіях, які зазнають шкоди внаслідок збройних конфліктів, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження;
- невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- застосування принципів перестороги, превентивності (запобігання), пріоритетності усунення джерел шкоди довкіллю, «забруднювач платить»;
- відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації;
- стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище;
- упровадження стратегічних комунікацій та новітньої інформаційної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

При цьому передбачається, що досягнення цілей державної екологічної політики буде здійснюватися трьома етапами:

до 2020 року передбачається досягти уповільнення темпів погіршення екологічної ситуації шляхом реформування системи державного екологічного управління, що включатиме розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів, імплементації європейських екологічних норм і стандартів, удосконалення систем екологічного обліку та контролю, впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, впровадження механізмів стимулювання підприємств до енергоефективності, впровадження електронного урядування, поширення екологічних знань;

до 2025 року передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом закріплення змін у системі державного управління, які відбулися протягом першого етапу, а також підвищення екологічної свідомості суспільства, інформатизація сфери охорони навколишнього природного середовища та природокористування всіх рівнів;

до 2030 року передбачається досягнення істотних зрушень щодо покращення стану навколишнього природного середовища шляхом збалансованості між соціально-економічними потребами та завданнями у сфері збереження навколишнього природного середовища, забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою господарю-

вання та громадськістю; сталого низьковуглецевого розвитку, який стане додатковим стимулом соціально-економічного розвитку України.

На Мінприроди покладено функції з методичного керівництва та координації реалізації Стратегії та НПД на загальнодержавному рівні, на рівні секторів (галузей) народного господарства, а також на місцевому рівні. При цьому взято курс на усталену практику країн ЄС та міжнародних організацій природоохоронного спрямування щодо перегляду (коригування) кожні п'ять-шість років стратегічних цілей екологічних політик за результатами аналізу ефективності їх впровадження.

Однак у Стратегії до 2030 р. виникає деяка розбіжність щодо формулювання саме стратегічних цілей відповідно до наявних пріоритетів ЄС. Так, Державна екологічна політика спрямована на досягнення стратегічних цілей.

Мета 1. Формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва.

Мета 2. Забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України.

Мета 3. Забезпечення інтеграції екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України.

Мета 4. Зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийнятного рівня.

Мета 5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління.

Ці стратегічні цілі та завдання не зовсім тотожні європейським, що задекларовані Європейською Комісією в Програмі дій Союзу з охорони навколишнього середовища до 2020 року «Жити добре, в межах можливостей нашої планети» і яка спрямована на підвищення екологічної сталості в Європі та перетворення ЄС в інклюзивну і сталу «зелену» економіку. Загалом Програма ЄС включає в себе такі тематичні пріоритети:

- Пріоритетна мета 1: захист, збереження та розвиток природного капіталу ЄС.
- Пріоритетна мета 2: перетворення ЄС на ресурсозберігаючу, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку.
- Пріоритетна мета 3: захист громадян ЄС від екологічних тисків та ризиків для здоров'я і благополуччя.
- Пріоритетна мета 4: максимілізація переваг екологічного права ЄС.
- Пріоритетна мета 5: поліпшення доказової бази екологічної політики.
- Пріоритетна мета 6: забезпечення інвестицій в екологічну та кліматичну політику та досягнення відповідної вартості інвестицій.

- Пріоритетна мета 7: поліпшення екологічної інтеграції та узгодженості політики.
- Пріоритетна мета 8: підвищення сталості міст ЄС.
- Пріоритетна мета 9: підвищення ефективності діяльності ЄС щодо реагування на регіональні та глобальні екологічні та кліматичні виклики.

На жаль, у затвердженій Стратегії до 2030 р. повністю відсутня «зелена» ідеологія розвитку економіки та суспільства, що суперечить європейським принципам та угодам, перш за все Угоді про партнерство між Україною та ЄС, де чітко прописані вимоги щодо співробітництва на засадах платформи «зеленої» економіки.

Згідно із чинним законодавством України державне управління зорієнтовано на охорону навколишнього природного середовища. Панівна концепція екологічного управління центральних органів – запобігання забрудненню екосистем, гармонізація взаємодії суспільства і природи, відтворення екологічної рівноваги, екологічне оздоровлення та екологічна безпека. Тобто акцент робиться не на природоохоронну, а запобіжну природо відтворювальну концепцію. У більшості країн ЄС це прерогатива місцевих органів влади.

У зв'язку з вищезазначеним, на думку експертів, на сьогодні доцільно:

- здійснити комплексний екологічний аудит чинної правової, нормативної і програмної бази національної екологічної політики з метою узгодження її з європейськими орієнтирами, принципами сталого розвитку й екологічними вимогами ЄС;
- розробити за європейськими стандартами та задіяти економічні механізми реалізації національних і загальнодержавних екологічних програм.

Політика європейської інтеграції і вступу до ЄС – це, по суті, стратегічна можливість формування і реалізації збалансованої політики переходу України до сталого розвитку. Тому членство в Європейському Союзі (далі – ЄС) і сталий розвиток – взаємозумовлені і взаємопов'язані складові частини цілісної національної політики України.

Екологічні вимоги ЄС та інструменти їх реалізації здебільшого пов'язані з політикою, що ґрунтується на життєвому циклі сукупного продукту з метою скорочення його негативного екологічного впливу (тиску, навантаження) на навколишнє середовище і здоров'я людей – від видобування сировини до утилізації відходів. Це і є основа політики сталого розвитку та «зеленої» економіки, орієнтована на зміну нестійких моделей виробництва і споживання на екологічно чисті моделі суспільного розвитку.

Отже, проголошуючи рішення щодо євроінтеграції і вступу до ЄС, Україна має узгодити свою національну стратегію розвитку з європейськими вимогами і міжнародними зобов'язаннями зі сталого розвитку загалом та екологічними зокрема (щодо зміни клімату, збереження біорізноманіття, боротьби з опустелюванням, зміни нестійких моделей виробництва і споживання, екологічного оздоровлення і відтворення екосистем, басейнів річок тощо).

Стратегічні загальнодержавні рішення мають бути реалізовані в національній стратегії сталого розвитку та національній екологічній політиці. При цьому доцільно враховувати наявний міжнародний досвід, порівнювати нормотворчі процедури ЄС, які визначені Договором про функціонування Європейського Союзу та України.

Так, в ЄС для виконання компетенції Союзу приймають регламенти, директиви, рішення, рекомендації та висновки:

- Регламенти мають загальне застосування. Вони є обов'язковими в усіх своїх елементах і мають пряму дію в усіх державах-членах.
- Директива є обов'язковою для кожної держави-члена, якій вона наставляється, щодо результатів, які мають бути досягнуті, залишаючи при цьому право вибору форм і методів національним владним органам.
- Рішення є обов'язковим в усіх своїх частинах для тих, кому воно адресоване.
- Рекомендації та висновки не мають обов'язкової сили.

Загальна схема такої системи, яка застосовується як на рівні ЄС, так і на рівні окремих держав-членів, представлена в таблиці 4.1.

Таким чином, розроблення політики в ЄС відбувається відповідно до логічної послідовності кроків:

1. Політичний документ.
2. Стратегічний документ.
3. Правовий акт.
4. Принципи застосування.

Крім громадського обговорення та консультацій із групами експертів, кожен проект політичного документу або проект правового акту підлягає оцінці впливу. Європейська Комісія оцінює потенційні економічні, соціальні та екологічні наслідки, які вони можуть мати. Оцінка впливу складається з послідовності логічних кроків, які допомагають Комісії виконати її.

У деяких випадках підготовчі документи можуть передувати розробленню програмних документів (програм дій):

«Зелені книги»: документи, опубліковані Європейською Комісією з метою стимулювання обговорення відповідних тем на європейському рівні. Вони

Таблиця 4.1

Оцінка якості навколишнього середовища та системи управління в ЄС

МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ	
Політичний рівень	Політика ЄС
Законодавчий рівень	Право ЄС (директиви, регламенти, рішення) Багатосторонні і двосторонні конвенції, протоколи та угоди
Інституційний рівень	Європейська комісія Європейське агентство охорони навколишнього середовища
Інструментальний рівень	Схема торгівлі викидами ЄС (СТВ)
	Фонди ЄС
	EMAS (Екологічний менеджмент та аудит) екомаркування ЄС
	EIONET (Європейська мережа інформації та спостереження за навколишнім середовищем)
Функціональний рівень (реалізація)	IMPELL (Мережа Європейського Союзу з імплементації та застосування екологічного права)
НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ (Держави-члени)	
Політичний рівень	
Національна політика, стратегії, плани	
Законодавчий рівень	
Національні правові акти (транспоновані директиви та національні положення)	
Документи впровадження, методології, керівні принципи	
Інституційний рівень	
Компетентні органи (міністерства, регіональні та місцеві органи влади)	
Допоміжні установи (інспекції, агентства, інститути)	
Інструментальний рівень	
Командно-контрольні інструменти (заборони, вимоги, стандарти, граничні значення, дозволи, погодження, ліцензії)	
Економічні та ринкові інструменти (податки, збори, штрафи, дозволи з правом продажу)	
Фінансові інструменти (пільги, субсидії)	
Інформаційні інструменти (моніторинг, оцінка, звітність, освіта, підвищення обізнаності громадськості, дослідження)	
Інструменти участі (участь у громадськості/заінтересованих сторін у прийнятті рішень, ОВНС – оцінка впливу на навколишнє середовище, СЕО – стратегічна екологічна оцінка)	
Добровільні інструменти (ISO 14000/EMAS, екологічне маркування, добровільні угоди, кодекси поведінки)	
Функціональний рівень, реалізація	
Дозволи	
Правозастосування (інспекція, коригувальні заходи, санкції)	

запрошують зацікавлені сторони (органи або приватних осіб) до участі в процесі консультацій та обговорень на основі висунутих пропозицій.

«Білі книги»: «Білі книги» Комісії є документами, що містять пропозиції щодо дій ЄС у конкретних областях. У деяких випадках вони публікуються після «Зелених книг» для того, щоб розпочати процес консультацій на європейському рівні. Якщо «Біла книга» прихильно приймається Радою, це може призвести до розроблення програми дій для Союзу у відповідній галузі (наприклад, «Біла книга» 2009 р. з адаптації до зміни клімату: на шляху до європейської рамкової програми дій).

Належне управління у сфері охорони навколишнього середовища враховує роль усіх суб'єктів, які мають вплив на навколишнє середовище.

Управління у сфері охорони навколишнього середовища на рівні ЄС та на рівні держав-членів ЄС включає в себе правила, практики, політику та інститути, які формують процес людської взаємодії з навколишнім середовищем.

Більшість правових актів ЄС у сфері охорони навколишнього середовища докладно регламентують моніторинг, оцінку та звітність. Дані моніторингу, а також інформація, яка ґрунтується на їх оцінці, регулярно подаються до Європейської Комісії. Усі дані та інформація про навколишнє середовище в ЄС збираються Європейським агентством охорони навколишнього середовища та Евростатом. Разом із ЕЕА була створена EIONET (Європейська мережа інформації та спостереження за навколишнім середовищем), яка складається з ЕЕА, шести європейських тематичних центрів (ЕТЦ) та мережі близько 1000 фахівців з 39 країн із більш ніж 350 національних агентств охорони навколишнього середовища та інших органів, які займаються екологічною інформацією. Ними є національні координаційні центри (НКІД) та національні довідкові центри (НДЦ). EIONET покликана забезпечувати своєчасні та якісні дані, інформацію та досвід для оцінки стану навколишнього середовища в Європі та впливів на нього. Це дозволяє політикам приймати рішення про належні заходи охорони навколишнього середовища на національному та європейському рівні, а також здійснювати моніторинг ефективності впроваджуваної політики та заходів. EIONET веде Центральний банк даних (ЦБД), де можна знайти екологічні дані (надані установам ЄС та в рамках багатосторонніх природоохоронних угод) не лише щодо держав-членів ЄС, але, певною мірою, і щодо багатьох інших європейських держав, включаючи Україну. На підставі представлених результатів моніторингу та оцінки ЕЕА регулярно публікує Європейські звіти про стан довкілля, а також багато звітів про оцінку, присвячених конкретним екологічним темам.

Згідно з фактичними тенденціями ЕЕА розробило широкий перелік із 225 екологічних показників із 12 екологічних тем, при цьому 37 показників входять до ОПП – основного переліку показників.

Останнім часом діяльність була спрямована на створення спільної системи екологічної інформації (SEIS), яка є спільною ініціативою Європейської Комісії та ЕЕА, що має на меті заснування спільно з державами-членами загальної інтегрованої загальноєвропейської системи екологічної інформації. Ця система краще поєднає наявний збір даних та всі інформаційні потоки, пов'язані з екологічною політикою та правом ЄС. Проект ENPI-SEIS спрямований на поліпшення екологічного моніторингу та обміну даними та інформацією завдяки поступовому поширенню принципів SEIS у рамках європейського сусідства.

Інтеграція екологічних питань у секторальні політики є однією з найважливіших концепцій екологічної політики ЄС.

Концепція «Інтеграції екологічної політики» (ІЕП) виникла в Західній Європі наприкінці 80-х років ХХ-го століття в умовах глибокої екологічної кризи, коли стало зрозуміло, що традиційна відокремлена екологічна політика в більшості випадків неспроможна запобігти тиску, який спричиняє суспільство на довкілля. ІЕП є постійним ітеративним процесом, який забезпечує, щоб екологічні питання були враховані в усіх сферах творення інших політик. Така парадигма вимагає змін у системі управління та процедурах таким чином, щоб екологічні вимоги почали розглядатися на якомога ранній стадії планування і продовжували враховуватися належним чином під час їх впровадження. Позитивні зміни, до яких має призвести така інтеграція, визначаються в 4-х основних програмних напрямках, а саме:

- більш інтегрований процес прийняття урядових рішень;
- удосконалення основних умов, тобто ефективного впровадження та контролю;
- специфічні результати інтегрованої екологічної політики у вигляді інструментів, які покращують водночас і економічну ефективність, і екологічну якість;
- удосконалення якості даних та аналітичної інформації для формування політики у формі інтегрованого екологічного обліку та ін.

Треба зазначити, що різні країни-члени ЄС розробляли власні підходи для втілення екологічної інтеграції. Серед країн, що досягли найбільших успіхів, Швеція займає провідні позиції. 1996 рік став початком екологічної модернізації Швеції. Уряд проголосив, що Швеція повинна стати рушійною силою і моделлю екологічної сталості. Традиційна для Швеції мета побудови «держави добробуту» трансформувалася в побудову «держави зеленого добробуту», яка мала бути реалізованою в трьох головних завданнях:

- (1) більш ефективного використання енергії та сировини;
- (2) використання відновлюваних матеріалів та рециклінг;

(3) вдосконалення управління такими природними ресурсами, як земля, вода та біологічне різноманіття.

Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління Стратегії та НПД передбачає інституційну розбудову і посилення ефективності державного управління в природоохоронній галузі.

Як вважають експерти, особливо важливою є наявність стратегічного бачення щодо реформування екологічної сфери в цілому та її секторів зокрема. Усвідомлюючи масштабність наявних проблем та пов'язаних із ними реформаторських завдань, можна визнати «точкові» реформи доцільними щодо подолання найгостріших проблем. Гарним прикладом у цьому контексті, за умов належної імплементації, може стати сектор відходів, де спочатку розроблялася стратегія поводження з відходами, а вже наступним етапом були розроблення та прийняття конкретних нормативно-правових актів, необхідних для імплементації директив ЄС розділу «Управління відходами і ресурсами».

Що стосується процесу європейської інтеграції, включаючи виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (УА), то він повинен бути узгоджений із іншими реформами, які відбуваються в країні в тій чи іншій сфері. Тобто імплементація положень Угоди повинна сприяти здійсненню прогресивних проєвропейських реформ, у тому числі в напрямі «зеленої» економіки, та відповідати найкращим європейським практикам. Важливе місце в цьому процесі займає формування громадянського суспільства та його участь у розбудові належного врядування, яке вимагає перетворення структури управління охороною довкілля у високоінтегровану та інклюзивну систему із залученням усіх зацікавлених сторін. Реформи ж, у свою чергу, повинні базуватися на використанні європейських норм і стандартів, зокрема щодо імплементації всіх екологічних положень УА, а не лише апроксимації законодавства. Статті Глави 6 є надзвичайно важливими з огляду реформування екологічного сектору, а питання довкілля, що включені до сфери зони вільної торгівлі, мають значення з огляду на необхідність упровадження певних екологічних стандартів та оцінки впливу торгівлі на сталий розвиток в Україні*. (*Джерело: *Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с. (ДОДАТОК 1).*)

Слід урахувати і об'єктивні межі імплементації, тобто такі особливі умови, що ускладнюють впровадження норм і стандартів ЄС в Україні, оскільки Україна не є членом Європейського Союзу та наразі не має статусу кандидата на вступ до ЄС.

Однак слід констатувати, що визначальним сценарієм є розроблення національних документів, спрямованих на інституційне, організаційне, змістовне

виконання УА та забезпечення імплементації європейських директив (ДОДАТОК 2), які аналізують ситуацію з рівнем упровадження тих чи інших положень, а також містять перелік нормотворчих, інституційних, організаційних та інших процедур. Основним відповідальним органом за імплементацію екологічної складової Угоди є Мінприроди, яке є головним виконавцем більшості планів імплементації директив та регламентів в екологічній сфері, хоча його ресурсна база полишається недостатньою. Тому необхідне зміцнення інституційного потенціалу та ефективна взаємодія Мінприроди з іншими органами центральної влади, які зазначені як співвиконавці тої чи іншої директиви.

Наразі на сучасному етапі й надалі передбачається вдосконалення екологічного законодавства в частині застосування Стратегічної екологічної оцінки (СЕО) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики не лише на національному, регіональному, а й місцевому рівнях, що робить СЕО важливим інструментом оцінки впливу на навколишнє природне середовище, зокрема у транскордонному контексті.

Важливе місце в реалізації цих завдань займає імплементація директив та регламентів Угоди у сфері довкілля «Україна-ЄС» (ДОДАТОК 1). На сьогодні не має нормативно-законодавчого підґрунтя, яке б повністю відповідало вторинному законодавству ЄС у галузі охорони довкілля, особливо:

– *в напрямі свободи доступу до екологічної інформації:*

Директива Європарламенту та Ради 2003/4/ЄС щодо свободи доступу до інформації відносно стану навколишнього середовища, що замінює Директиву Ради 90/313/ЄЕС.

Директива 90/313/ЄЕС від 7 червня 1990 року про доступ до екологічної інформації, спрямованої на забезпечення більшої прозорості для окремих громадян та добровільних екологічних програм.

– *у напрямі оцінки впливу на довкілля:*

Регламент Ради (ЄЕС) 793/93 щодо оцінки й контролю ризику, який може виникнути внаслідок дії небезпечних речовин.

Регламент Комісії (ЄС) 2592/2001 від 28 грудня 2001 року щодо введення в дію положень щодо надання інформації та необхідних перевірок із метою надання дозволу на виробництво та імпорт деяких небезпечних речовин

Регламент Комісії 1488/94/ЄС від 28 червня 1994 року щодо принципів оцінки ризиків впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище наявних небезпечних речовин.

Директива 2001/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо оцінки деяких планів та програм на довкілля.

Директива Ради 85/337/ЄЕС від 3 березня 1997 року стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище.

Директива Ради 97/11/ЄС, що доповнює Директиву 85/337/ЄЕС стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище.

Упродовж останніх років основна увага була зосереджена на сфері управління довкіллям та інтеграції екологічної політики в інші галузеві політики, зокрема щодо впровадження в Україні інструментів СЕО (стратегічної екологічної оцінки) та ОВД (оцінки впливу на довкілля) – ДОДАТКИ 3, 4. Безперечно, що на місцевому рівні реалізація цих завдань потребує певної консультативної підтримки.

За оцінками фахівців, найбільш успішними в цьому руслі є прийняття законодавчих змін щодо інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом та реформування сфери відходів на основі розроблення Національної стратегії поводження з відходами.

При цьому всі реформи, які спрямовані на наближення законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля, враховуючи процес децентралізації, носять регіональний або місцевий характер. Це передбачає широке залучення місцевих органів влади до вироблення політики та законодавства з тих питань, щодо яких у них є повноваження. При цьому імплементація екологічної складової частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС має бути підпорядкована досягненню цілей реформування екологічного врядування з метою покращання стану та підвищення ступеню захисту довкілля України та її регіонів.

Ключові пріоритети «зеленої» політики. Із метою реалізації цілей виваженої екологічної політики необхідно забезпечити трансформацію природоохоронних функцій держави з адміністративно-командних на стимулюючі, у зв'язку із чим доцільно озброїти підприємства і органи державного управління екологічно усвідомленою методологією управління, заснованою на принципах сталого розвитку та «зеленої» економіки.

Формування дієвої системи екологічного управління в умовах подолання фінансової нестабільності шляхом проведення інституціональних та структурних зрушень в Україні перетворюється в реальну необхідність.

При цьому визначення та активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку **України в «зеленому» форматі** мають сприяти зміцненню на світовому та європейському рівнях іміджу України як держави зі значним науковим і освітнім потенціалом, здатної створювати високотехнологічну продукцію. Успіх інноваційної політики України на глобальному ринку повинен визначатись обсягами інвестицій, які вона отримує не лише зовні, а й із внутрішніх джерел, для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва, динамікою зростання частки експорту, підвищенням зацікавленості зарубіжних компаній та висококваліфікованих спеціалістів співпрацювати з українськими підприємствами.

Тому Україна повинна якомога щільніше наблизитись до європейського формату та розробити власну Стратегію Зеленого (низьковуглецевого) розвитку, в тому числі на регіональному (місцевому) рівні.

3.2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕЛЕНИХ ПРОГРАМ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Визначення та активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку України в «зеленому» форматі мають сприяти зміцненню на світовому та європейському рівнях іміджу України як держави зі значним науковим і освітнім потенціалом, здатної створювати високотехнологічну продукцію. Успіх інноваційної політики України на глобальному ринку повинен визначатись обсягами інвестицій, які вона отримує не лише зовні, а й з внутрішніх джерел, для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва, динамікою зростання частки експорту, підвищенням зацікавленості зарубіжних компаній та висококваліфікованих спеціалістів співпрацювати з українськими підприємствами.

Наразі надмірне експортування сировини і продукції, враховуючи низький рівень доданої вартості, викликають негативні економічні та екологічні наслідки: забруднення довкілля, зростання техногенних загроз, деградацію природно-ресурсного потенціалу. Попри те, що Україна є однією з найбагатших країн світу на природні ресурси, рівень їх використання в національній економіці є вкрай незадовільним.

Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ на одиницю ВВП. Так, на одиницю ВВП витрачається майже тонна природних ресурсів, тоді як у США – 3 кг. Загальне енергоспоживання на одиницю ВВП в Україні в 1,8 разу більше, ніж у РФ, у 3,5 рази більше, ніж у Польщі, у 8,3 разу вище, ніж у країнах Європи; за останні 20 років енергоємність одиниці ВВП України збільшилась майже вдвічі.

У зв'язку із зазначеним необхідно забезпечити реалізацію гео економічних переваг України, серед яких основною є наявність унікального природно-ресурсного потенціалу. Лише за рахунок раціонального його використання варто очіку-

вати істотне збільшення ВВП. Цьому сприяють значні резерви: обсяг ресурсних надходжень, що використовуються, досить мізерний – він складає менше, ніж 0,3% ВВП України. Між тим, як свідчать прогнози, нарешті повинна настати ера його «озеленення». Із точки зору національних фінансових зусиль Україна витрачає на екологічні потреби досить незначну частку національного доходу порівняно з іншими центральноєвропейськими країнами. Інша проблема полягає в тому, що лівова частка екологічних інвестицій витрачається на фінансування комунальної інфраструктури (переважно на водопостачання і водовідведення).

Україна, яка займає всього 0,4% земної суші і де проживає 0,8% населення планети, має у своїх надрах 5% мінерально-сировинного потенціалу світу.

Структурну перебудову та екологізацію економіки в цілому на державному і, відповідно, регіональних та місцевих рівнях слід реалізовувати через економічну політику й будувати її на соціально-екологічних принципах.

Це означає, що розвиток ринкових відносин має орієнтуватися на постійне підтримання балансу між техногенним навантаженням на довкілля і здатністю середовища до самовідновлення, а держава має створити умови для реалізації таких стратегій. Основним вектором «зеленого зростання» мають стати конкретні заходи для розв'язання економічних та екологічних проблем і задіяння нових джерел зростання шляхом:

- розроблення та реалізації стимулів підвищення ефективності використання ресурсів та природних активів (підвищення продуктивності, скорочення відходів і енергоспоживання і максимально ефективного використання ресурсів);
- активізації впровадження інновацій та створення політичних і рамкових умов, які сприяють інноваційній діяльності всіх суб'єктів інноваційної системи та що дозволяють по-новому підходити до вирішення екологічних проблем.
- сприяння розвитку нових ринків шляхом стимулювання попиту на «зелені» технології, товари та послуги зі створенням при цьому нових можливостей зайнятості.

Розроблення теоретичного підґрунтя розвитку «зеленої» економіки повинно слугувати основою для розроблення її організаційно-економічної моделі в просторовому вимірі. При цьому необхідно орієнтуватися на вже відпрацьовані

постулати забезпечення «зеленого» зростання, але враховувати національні та регіональні (місцеві) особливості даного процесу.

Сьогодні на міжнародному рівні проголошено, що збалансована ресурсна політика є одним із головних пріоритетів розвитку «зеленої» економіки. Підвищення глобального попиту збільшуватиме ціну ресурсів та ризик обмеженого доступу до них. Тому ресурсна ефективність є потужним економічним аргументом із суттєвим потенціалом для зменшення витрат, що водночас призводять до двох найбільших наслідків: поліпшення конкурентоспроможності та створення робочих місць. Таким чином, продуктивність ресурсів повинна стати ключовим елементом Зеленого Нового курсу, який може забезпечити не лише короткострокові результати, але й міцнішу економіку загалом.

Офіційні цифри Євростату відкривають великі відмінності серед показників ресурсної ефективності країн-членів ЄС, що можуть досягати 17 разів. ЄС може реалізувати суттєві екологічні та конкурентні переваги, якщо систематично займатиметься зменшенням внутрішніх відмінностей щодо ресурсної ефективності. Це тягнучиме за собою підтримку наявної ресурсної політики передових країн та створення стрибкових стратегій для тих, що відстають.

В умовах, коли попит на ресурси зростає, а їх кількість неухильно зменшується, ефективність функціонування виробничих систем можливо забезпечити лише завдяки раціональному використанню ресурсів та їх економії.

Економіка України використовує в 4-6 разів більше води на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту (ВВП)¹⁶, ніж інші європейські країни.

Україна – найбільш розорювана держава Європи (55% території країни).

Своєрідність географічного положення України, її природних умов, ресурсного та наукового потенціалу, стану економіки і трансформаційних процесів у суспільстві, пов'язаних зі зміною орієнтирів соціального розвитку, породжує чимало проблем на шляху економічного зростання.

Таким чином, на сучасному етапі необхідне розроблення відповідних ініціатив у напрямі реалізації ефективного рівня використання природно-ресурсного

¹⁶ Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. Документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Оцінка національного потенціалу у сфері глобального екологічного управління в Україні», 2008 р. URL : <http://www.un.org.ua/>.

потенціалу з урахуванням певних обмежень, що існують у територіальному розрізі. До них належить, зокрема:

- законодавчо задекларований статус території (як-то рекреаційний, природно-заповідний тощо);
- своєрідність та унікальність природно-ресурсного потенціалу;
- обмеженість майнових прав;
- рівень розвитку екологічної інфраструктури;
- дієвість інструментів екологічного управління на місцевому рівні;
- рівень екологічної свідомості та менталітету місцевої громади.

Передумовами розвитку ресурсного менеджменту можна вважати:

- загрозливий стан використання та деградацію природних ресурсів; – недієвість судової системи стосовно захисту від надмірної експлуатації природно-ресурсного потенціалу, в тому числі на регіональному рівні;
- недостатню розвиненість законодавчо-нормативного базису щодо регламентації та моделей раціонального природокористування на державному рівні;
- відсутність відповідних державних інституцій, які забезпечують розвиток інновацій та трансфер екологобезпечних технологій;
- підвищення ролі суспільних інститутів та екологічної освіти.

Ураховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що необхідно більш чітко сформулювати ідеологічну платформу природно-ресурсного менеджменту в просторовому контексті.

Аналізуючи ефективність реалізації державної екологічної політики, слід відзначити, що природно-ресурсна складова частина ще не стала обов'язковою частиною розроблених державних цільових програм, Стратегій та Національних планів дій із охорони навколишнього природного середовища тощо. Соціально-економічні реформи в країні також відбуваються без достатнього врахування ресурсного чинника, що призводить до подальшого послаблення екологічної політики та інституцій, сповільнення необхідних змін у законодавстві, нівелювання дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог та відповідальності у сфері ресурсокористування. Усі ці фактори зумовлюють істотне зниження ефективності управління в галузі охорони довкілля на державному та регіональному рівнях.

Між тим відповідно до наявних міжнародних підходів природно-ресурсна складова частина визнана одним із найбільш вагомих сегментів «зеленого» зростання як у глобальному, так і в національному масштабі. На жаль, можна констатувати, що ресурсна домінанта в контексті як державного, так і регіонального розвитку крізь призму першочергових задач в Україні поки що відсутня,

хоча вже знайшла належне відображення в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів різних наукових шкіл. Однак при цьому і сьогодні залишається невирішеною проблема різновекторного трактування окремих понять, зокрема такої категорії, як «природно-ресурсний менеджмент», та суміжних з ним термінів.

Нині ні в законодавчо-нормативній площині, ні у сфері наукових досліджень дефініція «природно-ресурсний менеджмент» певним чином не опрацьована. Тому пропонується її розгляд у повній взаємозалежності з наявною ідеологією та хронологією розвитку сучасної моделі екологічного управління. У зв'язку з цим набуває актуальності розвиток систем екологічного управління і досягнення ними такого рівня досконалості, який забезпечував би гармонійний розвиток виробничого та природно-ресурсного потенціалу, давав би змогу узгоджувати «цілі» господарювання людини із «цілями» саморегуляції природних екосистем і при цьому уникати деградації навколишнього природного середовища.

Однак, на жаль, аналіз сучасних тенденцій природокористування свідчить, що природно-ресурсний менеджмент як стратегічний вектор та складова частина сучасного екологічного управління залишився без будь-яких сутнісних наповнень. Так, на державному рівні недостатньо уваги приділяється таким чинникам, як:

- інституційні механізми забезпечення збалансованого використання природних ресурсів;
- посилення важелів відповідальності за нераціональне використання та відображення економічних механізмів їх стимулювання в законах прямої дії;
- розроблення організаційно-економічних заходів щодо стимулювання процесу ресурсозбереження на різних ієрархічних рівнях;
- розмежування функцій із регулювання процесу ефективного використання природних ресурсів із відповідним фінансовим наповненням бюджетів усіх рівнів;
- законодавчо-нормативна основа формування та стягування природно-ресурсної ренти та її розподілу між різними гілками влади.

Таким чином, можна констатувати, що поки що аспекти природно-ресурсного менеджменту залишаються чітко не визначеними в системі екологічного управління, тоді як існує вже нагальна необхідність виокремити дані питання в самостійний формат.

Оскільки сьогодні відсутнє єдине бачення щодо забезпечення екологобезпечної моделі природокористування, в тому числі на регіональному рівні, то природно-ресурсний менеджмент слід розглядати як домінуючу парадигму розвитку екологічного управління в просторовому контексті (рис. 2.1).

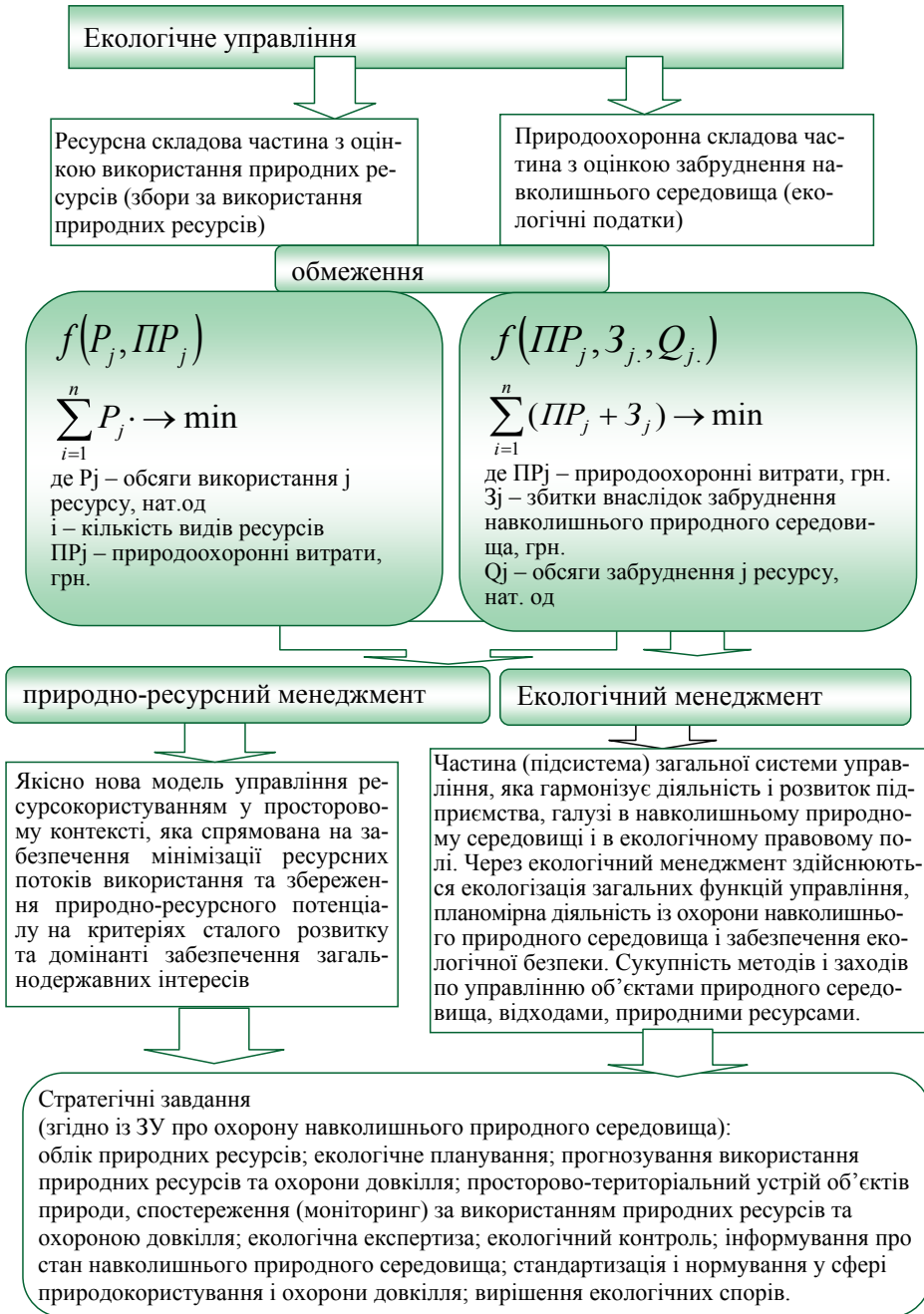

Рис. 2.1. Природно-ресурсний менеджмент у системі екологічного управління

Результатом упровадження природно-ресурсного менеджменту в систему еколого-економічного управління стане більш раціональний перерозподіл ресурсних потоків, що каталізуватиме збалансовані інвестиційні показники та розвиток економічного інструментарію щодо забезпечення вирішення екологічних проблем регіонів.

У зв'язку із зазначеним декларується ідея щодо розроблення відповідних ініціатив у напрямі забезпечення ефективного рівня використання природно-ресурсного потенціалу з урахуванням певних обмежень, що існують у територіальному розрізі.

Можна констатувати, що передумови розвитку природно-ресурсного менеджменту зумовлені:

- поглиблюючою деградацією природних ресурсів та зростаючими обсягами їх використання;
- недовістю регуляторних механізмів щодо забезпечення захисту від надмірної експлуатації природно-ресурсного потенціалу, в тому числі на регіональному рівні;
- неефективністю законодавчо-нормативного базису щодо регламентації раціонального природокористування на державному рівні;
- недосконалістю відповідних державних інституцій, які забезпечують розвиток інновацій та трансфер ресурсозберігаючих технологій;
- недостатньою розвиненістю суспільних інститутів та екологічної освіти.

Ураховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що необхідно більш чітко сформулювати ідеологічну платформу природно-ресурсного менеджменту в просторовому контексті.

Для цього запропоновано визначати природно-ресурсний менеджмент як якісно нову модель екологічного управління ресурсокористуванням у сучасних умовах, яка спрямована на забезпечення раціонального використання та збереження природно-ресурсного потенціалу згідно з критеріями сталого розвитку, а також домінуюче забезпечення загальнодержавних інтересів. У роботі доведено, що необхідність якнайшвидшого подолання гострої ресурсо-екологічної кризи, всебічного оздоровлення навколишнього природного середовища, усунення причин екологічних загроз потребує кардинального вдосконалення системи ресурсного забезпечення, економічного витрачання природних ресурсів в усіх галузях і сферах виробництва.

Від цього значною мірою залежать ефективність суспільного виробництва загалом, темпи економічного поступу і зростання життєвого рівня нації, а також обсяги надходжень фінансових ресурсів у бюджети різних рівнів для розв'язання соціально-економічних та екологічних завдань.

Результати аналітичних досліджень свідчать, що нині спостерігається зменшення ресурсних можливостей як у загальнонаціональному, так і в регіональному масштабі. Так, із року в рік зменшуються ресурси питної води, чорноземів, лісу, надр тощо. Крім того, відбувається різке погіршення стану природно-ресурсного потенціалу, зокрема якості земель, основних джерел питного водопостачання, рекреаційних ресурсів тощо.

Вагомим аргументом існування такої ситуації є постійне недовикористання природно-ресурсних витрат як у масштабі України, так і в масштабі її адміністративних одиниць (табл. 2.1).

Про це свідчить коефіцієнт повноти використання природно-ресурсних надходжень, який пропонується розраховувати за формулою:

$$K_{pH} = \frac{B}{PH}, \quad (2.1)$$

де K_{pH} – коефіцієнт повноти використання природно-ресурсних надходжень; B – видатки на природоохоронні заходи з різних рівнів бюджету, млн грн; PH – ресурсні надходження до різних рівнів бюджету, млн грн.

Для того щоб визнати ефективність природно-ресурсних надходжень, доцільно дотримуватись такого співвідношення:

$$K_{pH} = \frac{B}{PH} \geq 1. \quad (2.2)$$

Доведено, що приріст природно-ресурсних надходжень (ΔPH) до місцевих бюджетів (без залучення додаткових обсягів ресурсів) може скласти щорічно:

$$\Delta PH = P + \Delta D, \quad (2.3)$$

де P – рентні надходження від використання ресурсів місцевого значення за рахунок їх якості та місцезнаходження, грн; ΔD – приріст обсягів доходної частини місцевого бюджету за рахунок вирівнювання диспропорції між природно-ресурсними надходженнями та витратами на природоохоронні цілі (забезпечення раціонального використання природних ресурсів), грн.

Таким чином, прослідковується чітка диспропорція в цільовому використанні природно-ресурсних надходжень.

Слід констатувати, що в Україні протягом багатьох років превалює нецільове використання коштів, отриманих від зборів за спеціальне використання природних ресурсів, що дискредитує головну мету справляння цих зборів та зменшує дієвість упровадження основних важелів економічного механізму природокористування.

Як свідчать розрахунки, що базуються на даних офіційної статистики, впродовж останнього десятиріччя відмічаються значні коливання $K_{рн}$, особливо на місцевому рівні. Це свідчить про недофінансування екологічної сфери, що призводить до погіршення можливостей відтворення та збереження природних ресурсів.

Крім того, про занепад екологічного інвестування свідчить і тенденція зниження питомої ваги природно-ресурсних платежів у структурі зведеного бюджету, яка з року в рік посилюється.

За розрахунками, частка природно-ресурсних платежів у доходах зведеного бюджету України становить менш ніж 1%.

Разом зі зниженням частки зборів за спеціальне використання природних ресурсів у доходах зведеного бюджету України за останнє десятиріччя постійно превалює тенденція до поглиблення розриву між сумою надходжень коштів від зборів за спеціальне використання природних ресурсів до Державного та місцевих бюджетів та витратами на їх охорону.

Основні недоліки вітчизняного природно-ресурсного менеджменту полягають у тому, що він, по-перше, не набув необхідного розвитку; по-друге, законодавчо чітко не визначений, а тому не спроможний зацікавити суб'єктів господарювання у проведенні ресурсозберігаючих заходів; по-третє, не узгоджений з інституційними та економічними важелями екологічного управління; по-четверте, недостатньо оперативної й ефективно реагує на динаміку економічних і екологічних процесів, що відбуваються в державі. Така ситуація пояснюється, зокрема, недосконалістю законодавчо-правового середовища, яке чітко не регламентує цільове призначення бюджетних ресурсних потоків.

Можна констатувати, що сьогодні суто фіскальна спрямованість механізму збирання коштів від природокористування ігнорує регулюючу, обмежувальну і стимулюючу функції природно-ресурсного менеджменту.

Основою стратегії сталого розвитку України має бути екологічна реструктуризація економіки в напрямі її «озеленення» згідно з міжнародними підходами, з першочерговим усуненням надмірних техногенних навантажень на земельні, водні, мінерально-сировинні та рекреаційні ресурси та збереженням досягнутих темпів їх використання, що дозволить попередити погіршення екологічних умов життєдіяльності та зростання ризику надзвичайних екологічних ситуацій.

У зв'язку з вищезазначеним пропонується доповнити законодавчі регламенти, що існують, якісно новими постулатами стосовно налагодження системи ефективного природно-ресурсного менеджменту та розглянути питання доцільності запровадження більш виваженого планування в цій сфері, яке, по-перше, повинно знищити наявний дисбаланс між ресурсними надходжен-

нями до бюджетів та витратами з них на природоохоронні цілі, по-друге – налагодити постійний контроль за цим процесом.

Крім того, необхідно більш якісно формувати стратегію природно-ресурсного менеджменту регіону, використовуючи потенційні можливості рентного наповнення бюджетів усіх рівнів.

При цьому обґрунтовано, що основна відмінність вітчизняної системи ресурсного оподаткування від європейської полягає в тому, що механізми її реалізації залишаються незавершеними щодо розв'язання проблем навколишнього природного середовища і не створюють вагомих стимулів у економічних агентів до природозберігаючих дій. Особливо необхідно фокусувати увагу на такому стратегічно важливому ресурсі, як земля. Сьогодні плата за землю є одним із загальнодержавних податків (п. 9.1.10 Податкового кодексу), тоді як згідно зі ст. 39 основного природоохоронного закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» земля не входить до переліку ресурсів ні загальнодержавного, ні місцевого значення.

Таке протиріччя слугує підґрунтям, що не дає змогу визначити питому вагу ресурсних надходжень за землю у структурі Державного бюджету, і тим самим нівелюється можливість постійного контролю за ефективним та повноцінним цільовим використанням видаткової частини бюджету стосовно землеохоронних заходів.

Крім того, потребує вдосконалення система показників офіційної статистики, які визначають повноту використання природно-ресурсних надходжень до бюджетів («зелена» звітність).

Посилення фінансового складника природокористування є нагальною частиною реалізації плану дій із забезпечення належної віддачі від природного капіталу. Оскільки економічний розвиток відбувається переважно не через розширення високотехнологічних галузей економіки, а за рахунок сировинних і низькотехнологічних галузей промисловості, що супроводжується активізацією споживання дефіцитних природних ресурсів та низькою енергоефективністю виробництва, домінантою економічного зростання необхідно визнати подальший курс на ресурсозбереження та скорочення ресурсоємності виробництва. У цьому напрямі доцільно визначити організаційно-економічний сценарій формування природно-ресурсного менеджменту на різних етапах його становлення (рис. 2.2).

Сьогодні світовою спільнотою вже визначені вектори розвитку природно-ресурсного менеджменту як одного з ключових сегментів «зеленої» економіки.

При цьому природно-ресурсний менеджмент має виступати інструментом активізації наявних підходів до розвитку «зеленої» економіки за рахунок нівелювання неефективної практики надання природно-ресурсних субсидій.

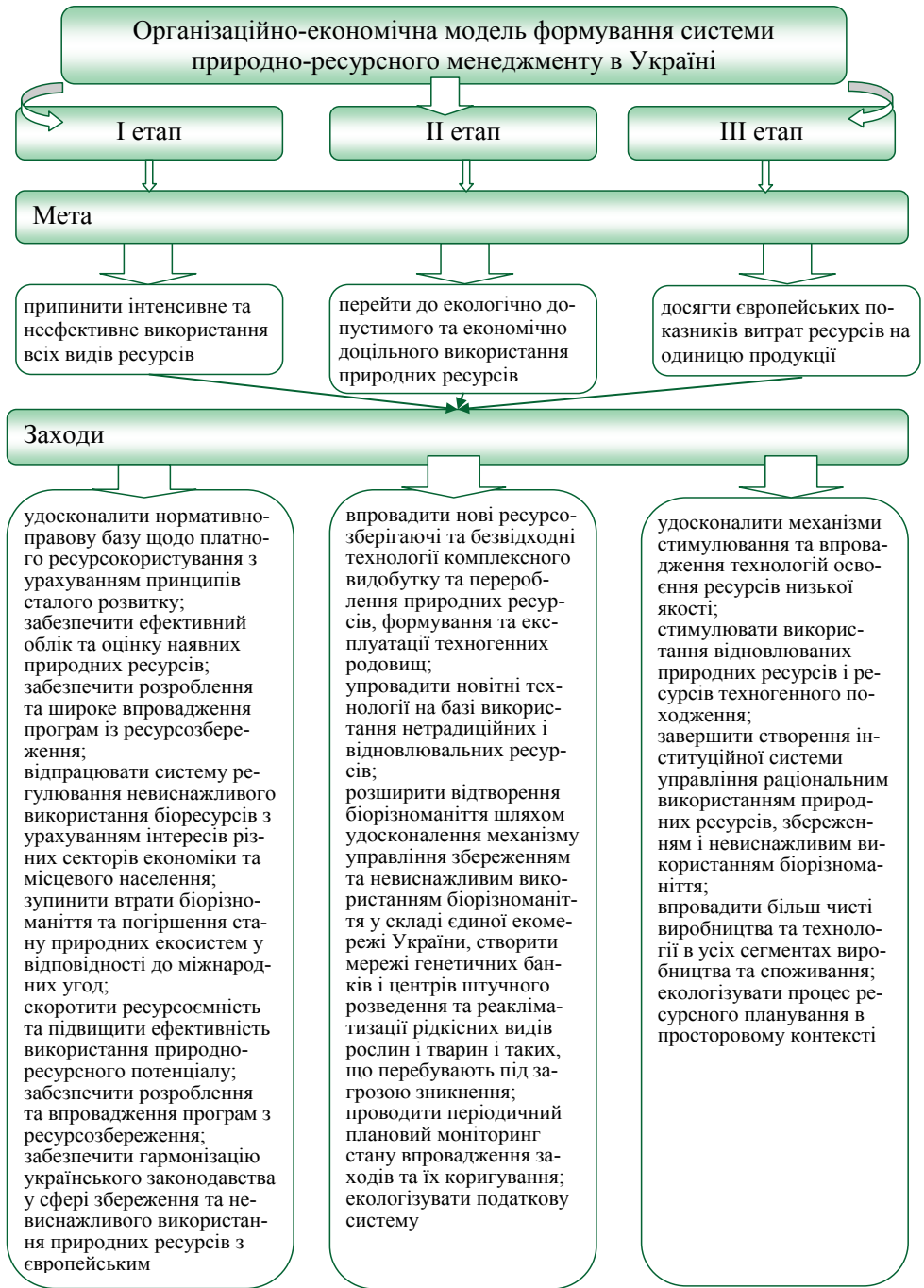

Рис. 2.2 Сутність організаційно-економічних заходів у сфері природно-ресурсного менеджменту на рівні територіальних громад

Розвиток природно-ресурсного менеджменту визначається можливостями вирішення завдань, з одного боку, щодо стану та обсягів фінансування в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і гарантування екологічної безпеки, а з іншого – щодо дієвості функціонування механізму фінансування превентивних заходів.

У зв'язку з вищезазначеним є необхідність розбудови більш дієвої, ефективної системи економічного регулювання та фінансування у сфері збереження природно-ресурсного потенціалу, особливо на місцевому та регіональному рівнях.

Сьогодні недостатня реалізація фінансових можливостей здійснення природоохоронної діяльності та досить низька дієвість наявного механізму фінансування превентивних заходів пояснюється вкрай мізерною концентрацією коштів на пріоритетних напрямках, а також розпорошенням їх по багатьох фондах, що не сприяє вирішенню суттєвих екологічних проблем, а, навпаки, свідчить про слабкий зв'язок між виділенням коштів та отриманням екологічного ефекту, обмеженістю фінансових ресурсів та незначними обсягами фінансування природоохоронних заходів.

Як показують дослідження, обсяги акумульованих фінансових ресурсів від зборів за спеціальне використання природних ресурсів у бюджетах різного рівня, демонструючи зростання абсолютних величин, свідчать, по-перше, про зниження їх питомої ваги в загальній сумі бюджетів за роками, по-друге – про постійний дисбаланс між доходною та витратною частинами, що знижує дієвість екологічного інвестування.

Формування системи природно-ресурсного менеджменту як складової частини екологічного управління є надійним важелем фінансового наповнення місцевих бюджетів та забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу в просторовому контексті за умови обов'язкового дотримання цільового використання бюджетних коштів.

Стратегія формування природно-ресурсного менеджменту повинна включати визначення основних напрямів забезпечення цього процесу, етапності, очікуваних результатів та механізму реалізації. При цьому ключовими векторами є: вдосконалення механізму регулювання цільовим використанням природно-ресурсних потоків, посилення регіональних функцій щодо прийняття ресурсозберігаючих рішень та вдосконалення механізму екологічної відповідальності за неефективне використання природних ресурсів.

Реалізація запропонованих рекомендацій стосовно формування системи природно-ресурсного менеджменту може бути відображена в програмних документах як національного, так і регіонального рівнів, та увійти складовою частиною до формату плану дій із забезпечення моделі «зеленого» зростання в масштабах країни.

3.3. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ (МІСЦЕВОЇ) ПОЛІТИКИ НА ЗАСАДАХ МОДЕЛІ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ*

Державна регіональна політика є частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку України і реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів із забезпечення комплексного управління економічним та соціальним розвитком, а також використання природно-ресурсного капіталу України і її регіонів. Головною метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення рівня життя екологічної безпеки населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Регіональна політика — це система різноманітних методів, форм, механізмів та заходів, спрямованих на підвищення розвитку регіонів, соціально-економічну та екологічну його збалансованість, створення в регіонах сприятливих умов для господарювання та якісного життя населення.

Забезпечення сталого «зеленого» зростання вимагає переорієнтації центра ваги економічної політики із зовнішніх джерел на внутрішні джерела розвитку, необхідності здійснити перехід до регіонально орієнтованого розвитку. Це означає, що одним із пріоритетів економічної політики держави має бути пошук шляхів і методів розв'язання актуальних проблем розвитку регіонів на пріоритетах «зеленого» зростання. Особливо дискусійного характеру набуває питання про визначення цілей, завдань і методів реалізації державної регіональної політики, ролі держави, тих чи інших інститутів у вирішенні соціальних та економічних проблем, що з'явилися в регіонах під час переходу до ринкових умов господарювання. (*Джерело: *Ігеологія «зеленого» зростання в системі національної економіки (теорія, інституційний базис, інструменти)* : колект. монографія / Т.П. Галушкіна та ін. Одеса : Грінь Д.С., 2014. 379 с.)

Сучасний стан розвитку регіональних господарських комплексів продемонстрував неспроможність обраного напрямку реформування, заснованого на принципах неокласичної парадигми. Цей підхід загострив внутрішні суперечки регіонального розвитку, посилив процес його поляризації та стагнації. У результаті в Україні не повною мірою сформовані інституціональні основи регіонального розвитку крізь призму «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки та системи уявлень, які об'єктивно відображають тенденції та результати трансформацій, що відбуваються (рис. 3.2.). (*Джерело: *Ідеологія «зеленого» зростання в системі національної економіки (теорія, інституційний базис, інструменти)* : колект. монографія / Т.П. Галушкіна та ін., Одеса : Грінь Д.С., 2014. 379 с.)

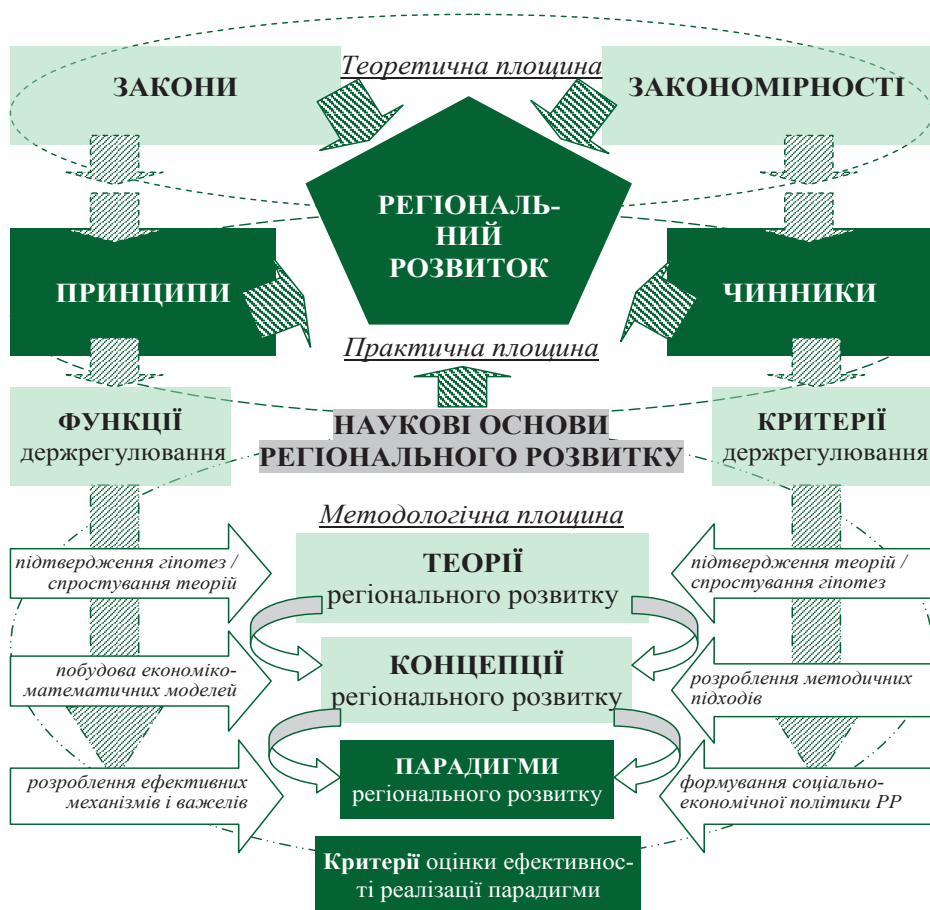

Рис. 3.2. Теоретико-методологічні засади регіонального розвитку

Однією із стратегічних цілей «зеленого» зростання в Україні є вдосконалення регіональної та місцевої екологічної політики, зокрема розроблення методології та підготовка місцевих планів дій із охорони навколишнього природного середовища, розроблення або перегляд і схвалення регіональних природоохоронних програм, упровадження екологічної складової частини в стратегічні документи розвитку міст та регіонів, розроблення відповідної нормативної бази тощо.

Для підвищення ефективності регіональної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища місцеві органи самоврядування та місцеві органи виконавчої влади мають вживати заходів щодо виконання в повному обсязі завдань, передбачених національними планами дій (НПД), та приведення у відповідність діючих місцевих планів із охорони навколишнього середовища та програм соціально-економічного розвитку до положень Стратегії та НПД.

Однак сьогодні в Україні законодавчо визнано лише поняття регіонального розвитку. Між тим, як вважають експерти, поняття «регіональний» (РЕР) та «місцевий» економічний розвиток (МЕР) не є тотожними. (* Джерело: *Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів (посібник USAID), Київ, 2012 р. 188 с.)*

МЕР – це функціональне стратегічне партнерство місцевої влади, бізнесу та громади для заохочення інвестицій, залучення ресурсів, створення нових робочих місць.

МЕР – це спільна скоординована місцевою владою із залученням бізнесу діяльність громад, орієнтованих на зростання добробуту, спрямована на реалізацію перспективних проєктів, здійснення яких дозволяє громаді підвищити конкурентоздатність, поліпшити економіку свого середовища і, як наслідок, покращити якість життя мешканців.

МЕР – це широко змістовна концепція, що спрямована на найефективнішу реалізацію можливостей локального співтовариства, що проживає на даній території (громади); процес, за допомогою якого певна кількість інститутів та / або людей із місцевої громади мобілізується на даній території для розроблення, активізації або стабілізації діяльності, спрямованої на використання ресурсів території найкращим чином.

МЕР – це діяльність, метою якої є формування економічного потенціалу населеної місцевості для покращення економічного майбутнього і підвищення рівня життя населення. Це процес, в якому державні, приватні і неурядові (громадські) організації працюють разом для створення кращих умов для економічного зростання і створення необхідної додаткової кількості робочих місць.

На їх думку, є три обов'язкові умови МЕР. По-перше, це законодавчо закріплені повноваження місцевих влад впливати на економічні процеси. По-друге, це наявність дієвих структур громадянського суспільства. По-третє, налагодження партнерських відносин із соціально-відповідальним бізнесом (СВБ).

Соціально-відповідальний бізнес (СВБ) – це «відповідальність організації, компанії за вплив рішень і дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки.

**Джерело: Вікіпедія.*

В умовах децентралізації та деконцентрації управління, яке зараз впроваджується в Україні, ці умови стають реальними, хоча й існують певні перешкоди для впровадження МЕР: законодавчі, (зокрема, в сфері фінансово-бюджетного законодавства), інформаційні та ментальні.

Але попри всі ці проблеми, в Україні існує певна динаміка щодо впровадження кращих практик місцевого розвитку, що дає змогу тиражувати цей досвід. Однак слід констатувати, що наявне законодавство з регіонального та місцевого розвитку лише в загальному вигляді декларує засади інтегрованого екологічного управління на рівні територіальних громад. Унаслідок цього регіональні програми та стратегії соціально-економічного розвитку не мають потужної екологічної складової частини. Водночас аналіз ситуації в галузі виконання положень Ковенцій Ріо показує наявність слабого партнерства між державними органами, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, відсутність чіткого розмежування відповідальності, що перешкоджає своєчасній і повноцінній їх взаємодії під час прийняття екологічно значимих рішень.

Загально визнано, що імплементація питань охорони довкілля до програм та стратегій соціально-економічного розвитку відбувається шляхом підготовки окремого, незначного за обсягом розділу без загальної прив'язки до інших та без достатнього обґрунтування альтернативних (екологічнобезпечних) сценаріїв регіонального (місцевого) розвитку.

В умовах сучасних ринкових трансформацій особливої уваги потребує вдосконалення теорії екологізації місцевого розвитку з урахуванням кращого європейського досвіду та наявних реалій входження України до європейського простору. Адже реформи, які проводяться з метою імплементації екологічної складової Угоди про асоціацію, мають регіональний (субнаціональний) контекст. Після розроблення і прийняття відповідних актів у тій чи іншій сфері місцева влада матиме повноваження, визначені нормативно-правовими чи підзаконними актами, які впливатимуть на реалізацію УА. Ураховуючи, що Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС, необхідно забезпечити спроможність системи державного управління належно виконувати функції та здійснювати повноваження у сфері захисту довкілля як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

Ще один важливий аспект процесу імплементації – низький рівень поінформованості місцевої влади щодо переваг імплементації екологічної складової частини Угоди Україна-ЄС, що може мати негативні наслідки на етапі практичної реалізації прийнятих норм та стандартів відповідно до європейської практики (* Джерело: *Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС // Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.*)

Із прийняттям Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» повноваження та функції органів місцевого самоврядування значно розширяться. Як замовники ОВД, вони зобов'язані інформувати про планову діяльність, фінансувати підготовку звіту з ОВД, його обговорення з громадськістю та забезпечити зворотний зв'язок.

При цьому необхідно орієнтуватися на глобальні та європейські принципи регіональної екологічної політики, що ґрунтуються на екосистемному підході і полягають у:

- розробленні та реалізації регіональних стратегій із залученням цільових індикаторів збереження екосистем із метою подолання сучасних тенденцій щодо їх деградації;
- забезпеченні сталого збалансованого землекористування з використанням екологічно-раціонального територіального планування та управління земельними ресурсами;

- створенні комплексної регіональної інфраструктури охорони, оздоровлення і відтворення навколишнього природного середовища та його екосистем (водокористування, землекористування, санітарно-гігієнічна структура, системи поводження з відходами тощо);
- розвитку чистого виробництва, стимулюванні екологічного підприємництва, доступності екологічної інформації;
- розробленні регіональних стратегій, покликаних стимулювати зміну нерациональних регіональних структур споживання з урахуванням місцевих культурних традицій.

Як свідчить досвід, в ЄС у процесі децентралізації влади національні уряди багатьох країн передали широке коло повноважень з охорони навколишнього природного середовища органам місцевого самоврядування. На даний час на регіональному рівні, за умови відсутності єдиної вертикалі реалізації галузевої політики, реалізація державної екологічної політики також покладена на місцеві державні адміністрації. Однак як на державному, так і на регіональному рівні ще немає належного розуміння екологічної інтеграції між сферами довкілля, економічного розвитку, інфраструктури, соціальною сферою та ін.

Наразі й в Україні, як свідчать експертні оцінки, необхідна чітка координація різних державних та регіональних інститутів стосовно регулювання регіонального розвитку на базі конкретно визначених довгострокових і короткострокових цілей за соціо-еколого-економічними параметрами. Нівелювання міжрегіональних розбіжностей є головною метою екологізації регіонального розвитку, а тому є безперечний сенс формувати:

- регіональні програми з включенням «зеленої складової частини» їх розвитку;
- плани дій із охорони довкілля із зазначенням напрямів регіонального фінансування та обсягами необхідних інвестицій не лише на покращання довкілля, а й довгострокове забезпечення трансферу інноваційних виробництв (технологій) та ефективного впровадження їх у регіональному вимірі;
- напрями бюджетних витрат на пріоритетні заходи, що забезпечують екологізацію регіонального розвитку з одночасним посиленням важелів державно-приватного партнерства в реалізації стратегічних завдань регіональної політики.

Екологічний стан регіонів. Основними причинами виникнення складної ситуації у сфері охорони навколишнього природного середовища регіонів є:

- забруднення атмосферного повітря через низькі темпи впровадження сучасних технологій (особливо це стосується промислово розвинутих регіонів), низькі темпи оновлення автотранспортного парку;

- забруднення водних ресурсів через технологічні скиди промислових підприємств;
- забруднення навколишнього природного середовища відходами та низькі темпи впровадження сучасних технологій утилізації або вторинного використання твердих побутових відходів;
- недосконалість правової та інституційної бази, недостатність фінансового і кадрового забезпечення;
- недостатня обізнаність щодо доцільності і необхідності здійснення заходів щодо запобігання зміні клімату та адаптації до цих змін.

Особливу небезпеку викликає екологічна ситуація, що зумовлена високим рівнем концентрації промислових підприємств та недосконалими технологіями виробництва. Це призводить до зростання рівня захворюваності екологічними хворобами та рівня смертності населення України, яке, на жаль, безупинно зменшується.

Фактично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення

**Джерело: ЗУ «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.», 2019 р.*

Як і раніше, залишається високою смертність чоловіків працездатного віку, яка майже вчетверо перевищує смертність жінок відповідного віку. Різниця між тривалістю життя чоловіків і жінок досягла 10 років, що перевищує біологічну розбіжність і свідчить про надсмертність серед чоловіків. Нині середня тривалість життя у чоловіків на 8-9 років, а в жінок – на 4-6 коротша, ніж у розвинутих країнах. Сумарний коефіцієнт фертильності жінок (кількість дітей, що народжує жінка протягом життя) становить менше одиниці, тоді як для звичайного відтворення населення потрібно, щоб його значення сягали 2,2-2,4¹⁷.

¹⁷ Держкомстат України – www.ukrstat.gov.ua; М. Свенціцькі, Л. Ткаченко, І. Чапко. ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ПРОГНОЗ – 2050. Київ : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. URL : http://www.undp.org.ua/files/ua_60467Demography_Pension_UKR.pdf.

Преважною причиною смертності населення нашої держави та її регіонів є мультифакторіальні хвороби (серцево-судинні, онкологічні, ендокринні, психічні тощо), які формуються внаслідок взаємодії спадковості, соціуму і впливу чинників довкілля. Поширеність захворювань серед малозабезпеченого населення на 45,7% перевищує аналогічний показник серед забезпечених людей. (*Джерело: *Ігеологія «зеленого» зростання в системі національної економіки (теорія, інституційний базис, інструменти)* : колект. монографія / Т.П. Галушкіна та ін. Одеса : Грінь Д.С., 2014. 379 с.)

На тлі зростання захворюваності за основними класами хвороб найбільше хвилює захворюваність дитячого населення України, яка має стійку тенденцію до зростання. Важливу роль у цьому процесі відіграє стан довкілля в територіальному розрізі.

Як свідчать дані про стан поводження з відходами виробництва, на кінець 2013 року в країні накопичено 15,2 млрд тонн відходів I–IV класу небезпеки, що становить 24,7 тис. тонн у розрахунку на 1 кв. кілометр її території, причому в трьох областях сконцентровано 93,1 відсотка всіх промислових відходів (у Дніпропетровській області – 64 відсотки, Донецькій – 19,3 відсотка, Луганській – 9,8 відсотка). У цих же регіонах відзначена і найвища щільність наявних відходів. Частка відходів, зосереджених у Кіровоградській, Львівській та Запорізькій областях, становить 1,81, 1,27 та 1,03 відсотка відповідно. У решті регіонів питома вага наявних відходів не перевищує 0,3 відсотка загальноукраїнського показника.

**Джерело Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року.*

На сучасному етапі постає завдання подальшого реформування системи територіального соціо-економіко-екологічного управління крізь призму впровадження ідеології «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки та наукових уявлень, які об'єктивно відображають тенденції та результати сучасних інноваційних процесів, що відбуваються на регіональному рівні. При цьому фундаментом розвитку територіальних громад повинна стати самостійність регіонів у визначенні перспективних цілей і можливостей фінансування заходів щодо їхньої реалізації, насамперед, за рахунок власних фінансових джерел.

Особливістю України є наявність значної кількості депресивних регіональних територій із значною екологічною деградацією.

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники в розвинених країнах світу і продовжує зростати. За ступенем забруднення і деградації навколишнього природного середовища Україна займає одне з перших місць у країнах СНД. Близько 15% території України з населенням більше 10 млн. чоловік перебуває в критичному екологічному стані.

Це радіаційно забруднені території Київської, Кіровоградської та інших областей, підтоплені території, території зсувів, повеней тощо. Така особливість не завжди враховується як пріоритетна в регіональній екологічній політиці. Екологічне оздоровлення й екосистемне відтворення депресивних територій має стати головним пріоритетом місцевої екологічної політики та управління.

Між тим серед основних принципів національної екологічної політики, викладених у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», вказані і такі як:

- посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових частин розвитку (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку;
- урахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень під час розроблення документів, які містять політичні та/або програмні заходи державного, галузевого (секторального), регіонального та місцевого розвитку;
- міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін;
- державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

¹⁸ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 році.
URL : http://www.menr.gov.ua/ND_2010.pdf.

На першому етапі розроблення та виконання середньострокових регіональних планів дій із охорони навколишнього природного середовища як основного інструменту реалізації національної екологічної політики на регіональному рівні планується:

- включення положень Стратегії та НПД до програм розвитку регіонів;
- розроблення методології та підготовка місцевих планів дій із охорони навколишнього природного середовища;
- законодавче забезпечення переходу від соціально-економічного планування до еколого-соціально-економічного планування розвитку регіонів і міст;
- розроблення комплексних регіональних і місцевих програм, спрямованих на вирішення актуальних екологічних проблем.

Стратегія екологізації регіонального та місцевого розвитку. Слід констатувати, що сьогодні в українському законодавстві нівелюється екологічне підґрунтя регіонального розвитку, особливо стосовно практики об'єднаних територіальних громад. Необхідність розроблення та прийняття відповідного формату документа зумовлена складною екологічною ситуацією та відсутністю комплексного підходу стосовно інтеграції міжнародних вимог щодо імплементації європейської практики на територіальному рівні з метою більш ефективного захисту довкілля та раціонального використання природного капіталу.

Ураховуючи вищезазначене, концепція розвитку «зеленої» економіки як на регіональному, так і місцевому рівнях повинна визначати:

- економічну складову частину, яка цементує зростання економічного потенціалу в секторальному розрізі;
- соціальну складову частину, яка слугує підґрунтям покращення системи життєзабезпечення населення конкретної територіальної громади;
- екологічну складову частину, яка формує базис для реалізації екологобезпечної політики на всіх рівнях територіального розвитку.

Зазначене підтверджує актуальність та важливість формування стратегічного плану дій на регіональному рівні, що базується на основних законодавчих регламентах державної екологічної політики та міжнародних тенденціях екологізації суспільного розвитку на засадах «зеленої» економіки.

У цьому контексті необхідно відмітити, що на сучасному етапі державотворення важливо забезпечити максимально повну реалізацію економічного потенціалу регіонів у стратегії формування єдиної високопродуктивної економічної системи.

Одночасно в низці нагальних державних завдань повинно стати вдосконалення та трансформація наявного екологічного законодавства відповідно до сучасних викликів, підґрунтям якого повинні стати принципи та критерії екологізації регіонального та місцевого розвитку.

Наявні тенденції розвитку регіональної політики в умовах сучасних інноваційних зрушень свідчать про недостатню увагу щодо контексту забезпечення екологізації регіональної політики, якісного відтворення ресурсно-екологічного потенціалу регіонів, гармонізації геопросторових відносин у міждержавному та регіональному вимірах, що потребує суттєвих змін як у контексті реформування регіональної політики, так і в системі державотворення.

Основними стратегічними орієнтирами забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин як на регіональному, так і на місцевому рівні повинні стати:

- посилення ролі та відповідальності місцевих органів самоуправління у вирішенні екологічних проблем;
- постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами, вдосконалення екологічно чистих технологій, поширення стандартів екологічного менеджменту тощо;
- забезпечення чіткого розмежування повноважень між центральними та регіональними (місцевими) гілками влади та відомствами з одночасним посиленням їх відповідальності щодо підвищення рівня інновативності в еколого-економічній сфері та дієвості еколого-економічних реформ.

Парадигма екологізації регіонального (місцевого) розвитку. Незважаючи на органічну єдність територіальних економіко-екологічних систем, на практиці до цього часу дається взнаки поляризація у вирішенні регіональних (місцевих) економічних, соціальних та екологічних проблем. Однією з причин цього явища є брак уваги до екологічної складової частини розвитку економіки з боку органів державної влади. Так, на жаль, екологічний складник, як свідчить аналіз тенденцій соціально-економічної політики регіонів, досі ще не має місця серед першочергових пріоритетів їх розвитку. Згідно з наявними стратегічними регламентами можна стверджувати, що екологічна домінанта розвитку територіальних громад ще не є ключовою та законодавчо визначеною. Це істотно впливає на результативність державної політики в цілому.

Парадигма екологізації регіонального (місцевого) розвитку пов'язана, передусім, із генезисом теоретичних поглядів та тлумаченням сутнісних характеристик цього складного явища. Суть екологізації територіального розвитку можна трактувати як безперервний процес поширення ідеології «зеленої» економіки в суспільно-територіальному системоутворенні на основі певних закономірнос-

тей та регіональних особливостей. Іншими словами, екологізація регіонального (місцевого) розвитку розглядається як суспільне явище в напрямі забезпечення інноваційного зростання регіону із залученням новітніх інструментів державного управління за умови збереження та раціонального використання природного капіталу.

При цьому сучасна регіональна система управління (рис. 3.3.) повинна бути орієнтована на: реорганізацію і подальшу інтеграцію функцій екологічного управління в єдину функціональну систему управління регіону; розширення прав і можливостей органів місцевого та регіонального управління в системі контролю за охороною навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів регіону; зміщення акценту в здійсненні державного контролю за дотриманням та посиленням екологічного законодавства в напрямі поступової переорієнтації на економічні важелі стимулювання екологічнобезпечної господарської діяльності на засадах «зеленої» економіки в регіональному вимірі; посилення соціальної відповідальності бізнесу за дотримання вимог природоохоронного законодавства, здійснення екологічної політики, захист екологічних прав населення регіону. (* Джерело: Зелена стратегія регіону / Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. та ін. ; за наук. ред. Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. С. 173–185.)

Процес забезпечення екологізації регіонального розвитку має включати такі етапи:

- визначення ємності природно-ресурсного потенціалу регіону та стану екологічної інфраструктури регіону як одного з головних критеріїв досягнення «зеленого» зростання;
- зосередження фокусу регіональної політики на чинниках та процесах, що впливають на подальшу екологізацію регіонального розвитку;
- прогнозування економічних та соціальних наслідків «зеленого» зростання з урахуванням екологічних критеріїв та ресурсних можливостей регіонального розвитку;
- розроблення конкретних пропозицій щодо вдосконалення системи регіонального управління як дієвого механізму підвищення ефективності державної політики.

Інституційна і функціональна модернізація системи державного управління на засадах екологізації потребують значної переорієнтації управлінської парадигми в економіці територіально-просторових утворень крізь призму вдосконалень в інституціональній, техніко-технологічній і соціально-економічній структурі регіональних господарських систем, що проявляється у привнесенні до неї нових

елементів та характерних рис. Такий підхід забезпечить не лише прозорість та ефективність управлінських рішень, а й динаміку подальших інноваційних зрушень. (* Джерело: Зелена стратегія регіону / Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. та ін. ; за наук. ред. Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. С. 173–185.)

Рис. 6.1. Парадигма екологізації регіонального розвитку

Хоча сьогодні вже існує достатня законодавча база із цих питань, але відсутні регуляторні механізми її активізації на регіональному рівні, що потребує певного вдосконалення в площині інтересів державної політики. Перш за все, мається на увазі впровадження систем екологічного управління та підготовка державних цільових програм з екологізації окремих галузей національної економіки, що передбачають технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і

ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів.

Найважливішою інституціональною передумовою екологізації регіонального розвитку виступає саме існування та реалізація державної економічної політики – сукупності заходів в області виробництва, розподілу, обміну, споживання та реалізації внутрішнього регіонального продукту. Крім того, серед ключових інститутів регіонального розвитку доцільно виділити: правову систему, що має нормативно-уніфікований вплив, визначає систему повноважень всіх інститутів у ринковій економіці та передумови економічних реформ, які визначають рівень соціалізації економічних процесів реформування економіки регіонів.

Розроблення стратегії управління розвитком регіону базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує суттєвої адаптації наявних національних норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Це вимагає поєднання всього позитивного, що набуто вітчизняною і світовою спільнотою в контексті екологобезпечного просторового розвитку та висунення якісно нових вимог щодо стратегічного управління еколого-економічною системою на регіональному рівні.

Резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що подальше економічне зростання в регіональному розрізі та вихід із еколого-економічної кризи можливі лише за умов:

- усунення наявних диспропорцій у розвитку господарсько-виробничого комплексу регіону;
- раціонального використання природно-ресурсного потенціалу як складової частини регіональної моделі екологозбалансованого природокористування;
- формування ефективної інноваційної політики регіону, яка б базувалася на останніх науково-технічних досягненнях;
- розроблення моделі інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових досліджень у ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги;
- цільового розвитку фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

Між тим головною метою екологічної доктрини регіону на довгострокову перспективу є підвищення якості життя населення регіону, перш за все за рахунок

поліпшення екологічних параметрів системи життєзабезпечення, доведення показників конкурентоспроможності продукції регіону до світового рівня за рахунок упровадження нових наукоємних, ресурсозберігаючих технологій, створення стабільного екологічнобезпечного господарсько-виробничого комплексу, який зможе ефективно функціонувати і розвиватися в нових економічних умовах.

Регіональний (місцевий) План дій із охорони навколишнього середовища. За відсутності законодавчо визначеної національної політики сталого розвитку залишається неврегульованою регіональна (місцева) екологічна політика, що призводить до конфліктів між органами управління центрального і місцевого підпорядкування та до безвідповідальності.

Між тим місцева політика є вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, що сприяє активізації внутрішнього потенціалу на місцевому рівні для забезпечення зростання як регіонів, так і держави в цілому.

В основу місцевої та регіональної політики повинні закладатися такі принципи:

- Пріоритет загальнонаціональних інтересів: дії всіх суб'єктів на місцевому рівні повинні бути спрямовані на зміцнення державності України.
- Законодавче забезпечення прав та повноважень суб'єктів регіональної та місцевої політики: дотримання вимог нормативно-правової бази є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками на всіх рівнях.
- Поєднання інтересів: цілі, завдання та пріоритети місцевої та регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси та нівелювати можливі суперечності між ними.
- Врахування місцевих умов: диференційований підхід до регулювання процесів, що відбуваються на місцевому рівні, з урахуванням історичних, природних, соціальних, демографічних та економічних особливостей територій.
- Спрямованість державної підтримки на вирівнювання показників соціально-економічного розвитку регіонів – забезпечення соціальної справедливості та загальнонаціональної ефективності.
- Налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів, органами місцевого самоврядування та громадськістю заради забезпечення політичної стабільності у процесі здійснення місцевої та регіональної політики.

Місцева екологічна політика є невід'ємною складовою частиною соціально-економічної політики та може стати ефективним засобом подолання екологічної

кризи як на місцевому рівні, так і на рівні держави в цілому. Лише через регіональні та місцеві механізми можна активізувати «зелене» зростання територій, внутрішні потенціали захисту довкілля територіальних громад, регіонів та держави в цілому.

Для ефективного вирішення екологічних проблем на місцевому рівні в контексті «зеленого» розвитку необхідно:

- забезпечити більш ефективне використання економічних інструментів охорони навколишнього природного середовища на всіх рівнях;
- сформувати інституціональну базу управління природними ресурсами та охорони навколишнього природного середовища;
- впроваджувати превентивні заходи, що зможуть запобігати негативному впливу на довкілля та забезпечити його оздоровлення як на місцевому, так і на національному рівнях;
- розробити та реалізувати національні, регіональні місцеві та секторальні плани дій у сфері «зеленого» зростання.

Регіональні плани дій із охорони навколишнього природного середовища спрямовані на екологічні цілі, які мають бути досягнуті за допомогою інструментів і механізмів, адекватних національним умовам. Розроблення і впровадження регіональних і місцевих планів дій суттєво підвищує рівень екологічного управління на рівні територіальних громад.

«Місцевий план дій із охорони навколишнього середовища», (англійський термін *Local Environmental Action Plan*) – документ, план дій (організаційних, технічних- та ін.), спрямований на покращення стану навколишнього середовища (природного, техногенного, соціального) з метою зменшення загрози стану здоров'я людини, природному середовищу та якості життя в конкретній громаді.

Одним із важливих міжнародних документів, що підтримують розвиток планів дій із охорони навколишнього середовища на місцевому рівні, є Екологічна Стратегія СЕКЦА (Стратегія охорони навколишнього середовища країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії).

Цілі спрямування Екологічної Стратегії СЕКЦА відповідають ефективній природоохоронній політиці процесу «Довкілля для Європи» і включають у себе: визначення пріоритетів на основі всебічного аналізу за участю громадськості,

реалізацію комплексу політичних, інституційних і інвестиційних заходів для вирішення пріоритетних проблем, розподіл обмежених ресурсів із використанням принципу ефективності витрат. Усі ці принципи повинні вирішуватися як на національному, так і на місцевому рівнях на основі демократичності прийняття рішень в області охорони навколишнього середовища та інформування громадськості.

Метод створення планів дій з охорони навколишнього середовища і сталого розвитку (ПДОНС) спирається на міжнародний досвід, який широко застосовується в багатьох країнах світу. Розроблення ПДОНС повинно включати такі етапи:

- формування спільного бачення громади;
- оцінка екологічних проблем;
- встановлення пріоритетів;
- визначення найбільш прийнятних стратегій, орієнтованих на особливо важливі питання;
- здійснення дій, спрямованих на досягнення поліпшення стану навколишнього середовища і здоров'я населення.

Нормативно-правовою базою для розроблення ПДОНС слугують також Конституція України (254к/96-ВР), Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (280/97-ВР), «Про місцеві державні адміністрації» (586-14), «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (1602-14), Концепція державної регіональної політики (341/2001), інші відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти центральних та місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування відповідного регіону. Під час розроблення ПДОНС повинні також урахуватись документи Конференції Організації Об'єднаних Націй із питань навколишнього середовища і розвитку Ріо+20, інші міжнародні нормативні документи.

Орієнтиром під час вибору стратегічних цілей місцевих планів дій повинні бути стратегічні цілі, що зазначені в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року. Розроблення планів дій – цілеспрямований процес мобілізації всіх можливостей регіонів різних рівнів. При цьому важливе значення має проведення SWOT-аналізу, який передбачає оцінку сильних внутрішніх сторін – наявних особливостей регіону; слабких внутрішніх сторін (проблем), які ускладнюють вирішення проблеми; зовнішніх сприятливих можливостей та зовнішніх потенційних загроз – несприятливих ситуацій, які можуть виникнути в майбутньому. Для розрахунку оцінки впливу на довкілля в просторовому контексті рекомендується використовувати відпо-

відний нормативний алгоритм – Керівництво щодо інтегральної оцінки стану довкілля на регіональному рівні (Додаток 5).

Ураховуючи те, що екологічні проблеми не мають кордонів, важливе значення має транскордонне співробітництво адміністративно-територіальних одиниць сусідніх держав на засадах інтегрованої екологічної політики. Однією з форм такого співробітництва є створення євро- та екорегіонів відповідно до багатосторонніх (або двосторонніх) угод для розв'язання спільних соціально-економічних та екологічних проблем із використанням узгоджених еколого-економічних механізмів «зеленого» зростання.

3.4. СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

Фахівці стверджують, що досвід взаємодії європейських політичних владних інститутів є важливою умовою з точки зору застосування єдиної методики в системі регіональних та державних взаємовідносин задля пошуку компромісів між локальними та загальними інтересами в Україні.

Таким чином, украї важливо створити гнучку та стійку систему врегулювання локальних та загальних інтересів шляхом:

- 1) реформи адміністративно-територіального поділу держави;
- 2) визначення ієрархії, статусу регіонів за нормами європейського міжнародного права;
- 3) формування ієрархії органів регіонального самоврядування з урахуванням регіональної специфіки (використання головних принципів таких документів: Європейської Хартії Місцевого Самоврядування, Хартії Конгресу місцевих і регіональних влад Європи);
- 4) вироблення механізмів дії та контролю інститутів на місцевому та регіональному рівнях.

За відсутності законодавчо визначеної національної політики сталого розвитку залишається неврегульованою і регіональна та місцева екологічна політика, що призводить до конфліктів між органами управління центрального і місцевого підпорядкування та до безвідповідальності. Екологічні проблеми виникають у конкретному місці і, перш за все, повинні вирішуватися на місцевому рівні. Тому дуже багато залежить від можливостей місцевої влади, включаючи наявні в них правові, фінансові, технічні ресурси. Наділення ступенем відповідальності і належним їй рівнем забезпечення ресурсами і є сенсом оптимізації. Делегування повноважень і відповідальності із центру на місця – конкретне наповнення адміністративної реформи.

Сьогодні в управлінській практиці органів місцевого самоврядування під час формування компетенцій і функціонально-профільних природоохоронних структурних одиниць місцевих адміністрацій акцент робиться на контрольну функцію. Першочерговими є завдання виявлення та припинення порушень законодавства в галузі охорони навколишнього середовища, в тому числі складання протоколів про адміністративні правопорушення у сфері природокористування, ініціювання введення обмежень і припинення господарської або іншої діяльності, яка здійснюється з порушеннями природоохоронного законодавства, тощо. Отже, зусилля спрямовані головним чином на ліквідацію негативних наслідків господарської та іншої діяльності, зменшення шкідливого впливу на довкілля. Превентивний же механізм захисту навколишнього середовища, на нашу думку, у вигляді повноважень органів місцевого самоврядування (наприклад, дозволяти або забороняти будівництво або введення в експлуатацію об'єктів у залежності від результатів оцінки екологічності проекту) використовується не в достатній мірі.

Сьогодні розвиток територіальних угруповань неможливо представити поза домінуючою на Заході ідеологією «зеленого» зростання, яка стала орієнтиром для залучення інвестицій.

Досвід показує, що більшість проблем екологічної, економічної та соціальної незбалансованості зароджується саме на територіальному рівні, а вже потім набирають національного масштабу. Гострота вказаних проблем, а особливо проблем використання природно-ресурсного потенціалу, рівня якості життя, рівня економічного розвитку в нашій країні має значні регіональні відмінності. Тому можна стверджувати, що успішна реалізація національної політики «зеленого» зростання, перш за все, залежить від її здійснення на регіональному (місцевому) рівнях.

Екологічна система регіону (територіальної громади) є базовою для забезпечення сталого розвитку економічної та соціальної систем. Саме місцевий рівень потребує створення принципово нових схем та підходів до управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю.

Місцева політика є вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, що сприяє активізації внутрішнього потенціалу на місцевому рівні для забезпечення зростання як на рівні регіонів, так і на рівні держави в цілому.

В основу місцевої регіональної політики повинні закладатися такі принципи¹⁹:

- Пріоритет загальнонаціональних інтересів: дії всіх суб'єктів на місцевому рівні повинні бути спрямовані на зміцнення державності України.
- Законодавче забезпечення прав та повноважень суб'єктів регіональної та місцевої політики: дотримання вимог нормативно-правової бази є обов'язковою умовою регулювання взаємовідносин між усіма учасниками на всіх рівнях.
- Поєднання інтересів: цілі, завдання та пріоритети місцевої та регіональної політики повинні враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси та нівелювати можливі суперечності між ними.
- Урахування місцевих особливостей: потрібен диференційований підхід до регулювання процесів, що відбуваються на місцевому рівні, з урахуванням історичної, природної, соціальної, демографічної та економічної специфіки територій.
- Спрямованість державної підтримки на вирівнювання показників соціально-економічного розвитку регіонів – забезпечення соціальної справедливості та загальнонаціональної ефективності.
- Налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування – забезпечення політичної стабільності у процесі здійснення місцевої та регіональної політики.

Місцева екологічна політика є невід'ємною складовою частиною соціально-економічної політики та може стати ефективним засобом подолання екологічної кризи як на місцевому рівні, так і на рівні держави в цілому. Тільки через регіональні та місцеві механізми можна активізувати «зелене» зростання територій, внутрішні потенціали територій, регіонів та держави в цілому.

Саме для забезпечення збереження довкілля була розроблена та затверджена рішенням Правління Асоціації міст України Стратегія з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України на період до 2030 року.

Метою Стратегії є сприяння покращенню якості довкілля в населених пунктах України шляхом включення питань екологічної збалансованості в плани соціально-економічного розвитку територіальних громад, підтримки проектів ведення екологічно дружнього бізнесу та використання пріоритетів екологіч-

¹⁹ Олефіренко О.В. Регіональна екологічна політика і проблеми національного розвитку// О.В. Олефіренко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХАРІ НАДУ «Магістр», 2011. – Вип. 2 (33). – С.333-340

ної збалансованості для покращення інвестиційної привабливості міст України (Додаток).

Для досягнення даної мети були визначені пріоритетні напрямки роботи, які сформульовані у вигляді стратегічних цілей і відповідних завдань.

Ціль 1. Сприяння врахуванню пріоритетів екологічної збалансованості в національному законодавстві.

Ціль 2. Допомога територіальним громадам та їх органам самоврядування у впровадженні інструментів²⁰ екологічної збалансованості.

Ціль 3. Залучення ресурсів для вирішення екологічних проблем територіальних громад.

Ціль 4. Підвищення рівня поінформованості мешканців територіальних громад із екологічних питань.

В якості керівних принципів Стратегії виступають:

- екологічно збалансоване планування в громаді;
- запобігання забрудненню;
- принцип «забруднювач платить»;
- участь громадськості у процесі прийняття рішень;
- принцип партнерства.

Реалізація Стратегії дозволить зміцнити спроможність місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади реалізовувати заходи з вирішення екологічних проблем, запобігання зміні клімату та адаптації до неї; розширити можливості залучення інвестиційних та фінансових інститутів; сприяти розвитку екологічно орієнтованого малого і середнього підприємництва та дотриманню міжнародних зобов'язань України в частині охорони і збереження довкілля тощо.

Важливим джерелом фінансування Стратегії, крім бюджету територіальних громад, є залучення міжнародної фінансової допомоги. Для цього мають здійснюватися заходи з підготовки проектів і програм, які враховують цілі та завдання Стратегії, пошуку джерел фінансування для реалізації цих проектів, узгодження цілей даних проектів із пріоритетами діяльності міжнародних фінансових організацій та фондів, подання проектів на розгляд фондів та забезпечення певного внеску з місцевих бюджетів на реалізацію проектів (Додаток).

Місцеве природоохоронне планування є одним із ефективних способів реалізації місцевої екологічної політики і переходу до стійкого розвитку. Розроблення

²⁰ До інструментів екологічної збалансованості відносять: стратегічну екологічну оцінку документів (стратегій, програм, планів розвитку і генеральних планів розвитку територій), оцінку впливу на довкілля планованої господарської діяльності, екологічний аудит і моніторинг, інформаційно-роз'яснювальну роботу та дотримання екологічних вимог під час закупівель товарів і послуг («зелені закупівлі»).

Місцевих Планів дій із охорони навколишнього середовища покликане прискорити реалізацію стратегічних міжнародних екологічних угод, розроблених регіональних і національних програм на конкретних локальних територіях.

Із метою розроблення основних напрямків природоохоронної діяльності, комплексних природоохоронних заходів місцевого рівня, виявлення зон конфліктних ситуацій і визначення пріоритетності їх виконання повинні бути переглянуті основні положення «Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища» і на їх основі розроблено Регіональні та Місцеві «Плани дій із охорони навколишнього середовища». Вочевидь, це має бути регулятивний документ, основною метою якого є попередження та нівелювання шкідливого впливу забруднення і деградації природного середовища на здоров'я населення, оптимізація властивостей довкілля в інтересах людини, захист і збереження генофонду живої та еталонів неживої природи, раціональне використання природних ресурсів за рахунок розроблення та плано-мірної реалізації комплексних природоохоронних заходів, що забезпечують, у кінцевому рахунку, екологічно комфортні умови для життя і високопродуктивної праці населення територіальних громад.

Розроблення «Місцевих Планів дій з охорони навколишнього середовища» – це широкомасштабний проект, що носить багатоцільовий характер і спрямований на одночасне вирішення широкого кола довгострокових завдань, пов'язаних із раціональним природокористуванням, екологічно прийнятним розвитком продуктивних сил, оптимальною організацією системи розселення і власне природоохоронними заходами.

Із метою виконання «Місцевих планів дій із охорони навколишнього природного середовища» та раціонального природокористування повинні бути розроблені заходи, спрямовані на розроблення природоохоронних заходів в окремих видах природних ресурсів і за загальними напрямками природоохоронної діяльності. При цьому концентрацію зусиль необхідно зосередити на найбільш важливих, пріоритетних, невідкладних заходах для даного регіону, виходячи з фактичної екологічної ситуації. Розробленню заходів Планів дій повинна передувати оцінка наявного стану і використання природних середовищ регіону та факторів негативного впливу на них і населення в результаті діяльності людини. На підставі аналізу наявного стану природного середовища і факторів негативного впливу на нього і населення визначаються основні конкретні цілі. (* Джерело: Зелена стратегія регіону / Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. та ін. ; за наук. ред. Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. С. 173–185.)

Орієнтиром у виборі стратегічних цілей місцевих планів дій повинні бути стратегічні цілі, зазначені в Основних засадах (стратегії) державної екологічної

політики України на період до 2020 року. Розроблення планів дій – цілеспрямований процес мобілізації всіх можливостей регіонів різних рівнів. Важливе значення має проведення SWOT-аналізу, який передбачає оцінку сильних внутрішніх сторін – наявних особливостей територіальних громад; слабких внутрішніх сторін (проблем), які ускладнюють вирішення проблеми; зовнішніх сприятливих можливостей та зовнішніх потенційних загроз – несприятливих ситуацій, які можуть виникнути в майбутньому. У цьому ракурсі доцільною є процедура оцінки впливу на довкілля (ОВД) та стратегічної екологічної оцінки (CEO).

Згідно з визначенням Стратегічна Екологічна Оцінка (CEO) – систематичний процес виявлення та врахування факторів та можливих наслідків стратегій, політик та програм, що розробляються та впроваджуються

Згідно з Протоколом зі Стратегічної екологічної оцінки до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті CEO проводиться у відношенні планів і програм, які розробляються для сільського господарства, лісівництва, рибальства, енергетики, промисловості, включаючи гірську здобич, транспорту, регіонального розвитку, управління відходами, водного господарства, телекомунікацій, туризму, планування розвитку міських і сільських районів або землекористування і які визначають основу для видачі в майбутньому дозволів на реалізацію проектів. CEO має на меті забезпечення орієнтації державних політик, планів та програм на пріоритети сталого розвитку шляхом повноцінного врахування в них екологічної складової частини. Для країн – членів ЄС застосування CEO спирається на єдині правові стандарти щодо запобігання негативного впливу діяльності суспільства на довкілля, в тому числі на здоров'я людини. Сьогодні ця практика, з прийняттям відповідних Законів, почала здійснюватися і в Україні (Додаток).

У свою чергу, на територіальному рівні необхідно узгодити та законодавчо затвердити систему індикаторів «зеленого» зростання з метою більш ефективного процесу оцінювання прогресу досягнень відповідно до глобальних та національних викликів (Додаток).

Базисом системи індикаторів місцевого рівня можуть бути показники, запропоновані в межах Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Таким чином, можна констатувати, що питання розподілу повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях поки що знаходиться в стані трансформації. Більшість сучасних екологічних проблем врядування – від нормативно-правового забезпечення до належної організації екологічного моніторингу – пов'язані з недосконалими управлінськими реформами останнього десятиріччя. Зокрема, це стосується ліквідації територіальних органів Мінприроди та передачі їх повноважень облдержадміністраціям, що призвело до розриву природоохоронних зв'язків центру і регіо-

нів, послабивши як вплив Мінприроди на національному рівні, так і вплив природоохоронців на місцях.

Наразі процес децентралізації та утворення ОТГ здійснюється без належного врахування екологічної компоненти. Як наслідок – новоутворені органи місцевого управління не володіють навичками екологічного планування та проектного менеджменту, а система координації з іншими рівнями системи охорони природи поки що відсутня. Що стосується процедури прийняття рішень та їх виконання для належного екологічного врядування, на особливу увагу заслуговує проблема ефективного залучення громадськості, що потенційно є потужним механізмом інтеграції екологічної політики до галузевих політик та інструментом покращення якості державних рішень. Як зазначено в Доповіді Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС (Брюссель, 18 травня 2017 р.), такі діалоги поки що відбуваються несистемно і потребують кращого структурування та координації з боку Мінприроди*. *(Джерело: Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.)*

Між тим інтегроване екологічне врядування – необхідна передумова для переходу до «зеленої» економіки, а тому повинна забезпечувати участь, прозорість, підзвітність та кращу інтеграцію регіональної та місцевої екологічної політики. Адже виклики інтеграції екологічної політики в Україні, як і в інших країнах Східного Партнерства, залишаються незмінними.

ВИСНОВКИ

Розвиток територіальних угруповань неможливо представити поза домінуючою сьогодні на Заході ідеологією «зеленого» зростання, яка стала орієнтиром для залучення інвестицій²¹ та посилення міжнародного партнерства.

Наявні політичні ініціативи на міжнародному та національному рівні на підтримку вектору «зеленого» зростання свідчать, що в Україні досягнута певна динаміка озеленення національної економіки.

Однак, незважаючи на це, до цього часу не затверджено проект Концепції «зеленої» економіки та не розроблено відповідно до глобальних викликів Стратегію низьковуглецевого розвитку України на довгострокову перспективу. Крім того, враховуючи процеси децентралізації, потребує значних доповнень нормативно-правова база щодо визначення якісних та кількісних індикаторів «зеленої» економіки. Ураховуючи існування окремих секторальних програм, можна констатувати, що для того, щоб «зелена» економіка «запрацювала», потрібні певні сигнали ринку та відповідні політичні рішення, які б стимулювали інвестиції та інновації задля сталого управління природним капіталом та забезпечення довготермінових переваг від його використання.

Адже необхідно наголосити, що «зелена» модель розвитку територій сприяє економічному процвітанню та соціальному добробуту громад, оскільки забезпечує матеріальну віддачу та послуги від природних активів. «Зелена» трансформація може дати багато позитивних результатів, таких як посилення конкурентоспроможності за рахунок інноваційних зрушень, збільшення нових робочих місць, досягнення більш збалансованих макроекономічних умов завдяки зниженню дисбалансів та ризиків негативних потрясінь у зв'язку з обмеженістю ресурсів або їх низькою якістю.

Перехід до «зеленої» економіки передбачає трансформацію і модернізацію економічної галузі, формування нової моделі природокористування на інноваційній та технологічній основі, важливою ознакою якої буде мінімальний вплив на навколишнє середовище. Крім того, й надалі передбачається вдосконалення екологічного законодавства в частині застосування інструментів «зеленої» еко-

²¹ Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Москва : ИНФРА-М, 2002. 260 с.

номіки і, перш за все, стратегічної екологічної оцінки (CEO) як обов'язкового інструменту стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях. Посилення соціально-економічного розвитку територіальних громад робить CEO важливим інструментом оцінки впливу на навколишнє природне середовище, зокрема у транскордонному контексті.

До того ж, прихильники концепції «зеленої економіки» вважають, що економічна система, яка нині превалює і яку, до речі, називають «коричневою економікою», є занадто недосконалою, оскільки створює загрозу для нинішнього і майбутнього поколінь. Для виживання і розвитку людства потрібен якісно новий стрибок – перехід до принципів «зеленої економіки» – тобто системи видів економічної діяльності, пов'язаних із виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуг, які призводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не піддаючи майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту.

Основні стратегічні орієнтири забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин на місцевому рівні орієнтовані на:

- посилення ролі та відповідальності місцевих органів самоуправління у вирішенні екологічних проблем;
- постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами, вдосконалення екологічно чистих технологій, поширення стандартів екологічного менеджменту тощо;
- забезпечення чіткого розмежування місцевих повноважень з одночасним посиленням їх відповідальності щодо підвищення рівня інновативності в еколого-економічній сфері та дієвості еколого-економічних реформ.

Передумовами переходу до сталого розвитку та моделі «зеленої» економіки є створення умов щодо реалізації дієвої екологічної політики на місцевому рівні, яка спрямована на зниження ресурсоемності виробництва, раціоналізацію процесів природокористування, стабілізацію та покращення екологічної ситуації.

У відповідності до сучасних глобальних викликів вагомим компонентом та смисловим наповненням ключових векторів місцевої екологічної політики стає стратегія трансформаційних зрушень на засадах «зеленої» економіки. При цьому вагомою її домінантою, що визначає конкурентоздатність та економічну привабливість місцевого розвитку, є спроможність щодо забезпечення сприятливих та екологізбалансованих умов проживання населення.

Як і в інших країнах Східного Партнерства ЄС, екологізація економіки в Україні відбувається в умовах триваючого переходу на ринкові умови

господарювання і структурної перебудови економіки в цілому на державному і, відповідно, регіональному та місцевому рівнях.

Це означає, що розвиток ринкових відносин має орієнтуватися на постійне підтримання балансу між техногенним навантаженням на довкілля і здатністю середовища до самовідновлення, а держава має створити умови для реалізації таких стратегій.

Між тим довгострокова стратегія України та її регіонів щодо інтеграції до ЄС означає, зокрема, поступове наближення до відповідних стандартів природоохоронного законодавства та забезпечення дієвості механізмів їх впровадження. Ефективність таких зусиль залежить від темпів екологічних реформ у державі, які відбуваються сьогодні. При цьому зміст структурної перебудови макроекономічної моделі розвитку полягає в тому, щоб забезпечити (поряд зі згортанням і ліквідацією неефективних еколого-небезпечних, не відповідаючих еколого-безпечним вимогам підприємств) достатні темпи впровадження сучасних конкурентоздатних і беззбиткових виробництв і видів діяльності.

При цьому всі реформи, які спрямовані на наближення законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля, носять регіональний характер, особливо беручи до уваги процес децентралізації. Це передбачає широке залучення місцевих органів влади до вироблення політики та законодавства з тих питань, щодо яких в них є повноваження. Імплементация екологічної складової частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС має бути підпорядкована досягненню цілей реформування екологічного врядування з метою покращання стану та підвищення ступеню захисту довкілля України та її регіонів заради переходу їх до сталого розвитку.

Упровадження екологобезпечних заходів повинно сформувати сталу економічну систему, орієнтовану на забезпечення «зеленого» вектору розвитку економіки країни та її регіонів. Слід констатувати, що сьогодні немає «універсального» рецепту здійснення стратегій «зеленого» зростання. Перехід до «зеленої» економіки залежить від цілої низки політичних та інституційних умов, рівня розвитку економіки тощо. Таким чином, можна констатувати, що стратегія розвитку «зеленої» економіки повинна включати:

- інституційні реформи та розроблення концептуального і стратегічного базису розвитку «зеленої» економіки в Україні;
- координацію та взаємодію з бізнес-сектором;
- розроблення доктрини «зеленої» економіки не тільки на державному, а й на регіональному та місцевому рівнях;
- формування суспільного менталітету в напрямі поширення ідеології «зеленого» зростання.

Сутність платформи «зеленої» економіки полягає в консолідації зусиль партнерів (влади, бізнесу, громадськості) в просуванні моделі зеленого зростання задля успішності «зелених» реформ та забезпечення сталості держави та її територіальних громад.

На сучасному етапі важливо забезпечити максимально повну реалізацію економічного потенціалу держави у стратегії формування високопродуктивної еколого-економічної системи, що можливо лише за рахунок реалізації курсу «зеленої» економіки на всіх ієрархічних рівнях.

Саме вказані нові принципи і підходи повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики України, а першочерговим завданням повинен бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат у розрізі не лише держави, а й окремих територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2006. № 54. С. 523.
2. Індикатори сталого розвитку країн ЄС. URL : <http://www.environment.dti.gov.uk/sustainable/quality99/chap4/index.htm>.
3. Концепція сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 року. № 1359 – XIV. С. 219.
4. Основи стійкого розвитку : навчальний посібник / За заг. ред. д. е. н., проф. Л.Г. Мельника Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.
5. Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР (188/98-ВР) «Про Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки».
6. Постанова КМУ «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» від 17.10.2007 р. № 880-р. База даних «Законодавства України» Верховної Ради України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Програма транскордонного співробітництва «Інструмент європейського сусідства і партнерства 2007–2013». URL : www.enpi.org.ua/fileadmin/user.../enpi_cross-border_cooperation_ukr.doc.
8. Програма дій. Повестка дня на 21 век і другие документи конференції в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. Женева : Центр «За наше общее будущее», 1993. 70 с.
9. Протокол по стратегической экологической оценке к Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте: Официальный перевод на русский язык. Москва, 2002.
10. Реймерс Н.Ф. Природопользование: Словарь-справочник. Москва : Мысль, 1990. 637 с.
11. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Львів : Світ, 1993. 240 с.
12. Статистичний щорічник України за 2017 рік. Київ : Консультант, 2017.
13. SWOT-АНАЛІЗ І АНАЛІЗ ПРОГАЛИН (GAP-АНАЛІЗ) ПОЛітик, програм, планів у галузі регіонального та місцевого розвитку та підготовка рекомендацій щодо їх удосконалення відповідно до положень Конвенції Ріо, ПРООН, 2016. 103 с.

14. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки : Постанова КМУ № 1088 від 01.12.2010 року. *Офіційний вісник України*. Київ, 2010.

15. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>.

16. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2005. № 51. С. 548.

17. Зелена стратегія регіону / Буркинський Б.В., Галушкіна Т.П., Реутов В.Є. та ін. ; за наук. ред. Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. С. 173–185.

18. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-111. *Відомості Верховної Ради України*. 2000 р. № 25. Ст. 195.

19. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341/2001. *Офіційний вісник України*. Київ, 2001. № 22.

20. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 1997. № 24. Ст. 170.

21. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.

22. Второй обзор результативности экологической деятельности. Украина. Европейская экономическая комиссия ООН. Комитет по экологической политике. Нью-Йорк и Женева, 2007.

23. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». № 1264-XII від 25.06.91 р. URL : <http://www.rada.kiev.ua>.

24. Закон України «Про екологічний аудит» від 24.06 2004 року № 1862-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. С. 1833. Ст. 500.

25. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL : <http://www.rada.gov.ua>.

26. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля – Орхуська конвенція. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.

27. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : міжнародний документ від 25.02.1991 / ООН. URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_272.

28. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р. URL : www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0.

29. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку – Документ підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ «Оцінка національного потенціалу у сфері глобального екологічного управління в Україні», 2008 р. URL : <http://www.un.org.ua/>.

30. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. *Урядовий кур'єр*. 2011. № 135.

31. Основні напрями державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки затверджені Постановою Верховної Ради України 5 березня 1998 року. URL : www.uazakon.com/big/text1340/pg1.htm.

32. Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС, Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.

33. Ріо-де-Жанейро – Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В.Я. Шевчук та ін. Київ : Геопринт, 2002. 118 с.

34. Розпорядження КМУ «Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року» № 880-р від 17 жовтня 2007 р. / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>.

35. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. URL : http://www.menr.gov.ua/ND_2015.pdf.

36. Методичні рекомендації «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря». Затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 13 квітня 2007 року № 184. URL : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=6902>.

37. Пляцук Д.Л. Економічні аспекти оцінки екологічних ризиків у техногенно навантажених регіонах. *Механізм регулювання економіки*. 2012. № 4. С. 222–226.

38. Грачєва М.В. Анализ проектных рисков: учеб. пособие для вузов. Москва : ЗАО «Финстатинформ», 1999. 216 с.

39. Мальований М.С. Оцінка екологічного ризику при можливих надзвичайних ситуаціях. *Перший Всеукраїнський з'їзд екологів, 4-7 жовтня 2006 р.* м. Вінниця : збірник тез доповідей. Вінниця, 2006. С. 31.

40. Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/808-2013-%D0%BF>.

41. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 956. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/956-2002-%D0%BF>.

42. Методика визначення ризиків та їх прийнятних рівнів для декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки. Затверджена наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 4 грудня 2002 року № 637. URL : <http://www.uazakon.com/document/spart03/inx03146.htm>.

43. Руководство по оценке рисков в области экологического менеджмента. База нормативной документации. Москва : Стандартинформ, 2010. 76 с. URL : www.complexdoc.ru.

44. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020», затверджена розпорядженням Президента України 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL : <http://www.apu.gov.ua>.

45. OECD (2011a), Towards Green Growth: Monitoring Progress: OECD Indicators, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing (ОЭСР, 2011. «Курс на зелене зростання: моніторинг прогресу. Показники ОЕСР». Дослідження ОЕСР у сфері зеленого зростання). URL : [10.1787/9789264111356-en](http://dx.doi.org/10.1787/9789264111356-en).

46. OECD (2011b), Towards Green Growth, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing (ОЭСР, 2011). «Курс на зелене зростання». Дослідження ОЕСР у сфері зеленого росту. 2014.

47. Второй обзор результативности экологической деятельности. Украина. Европейская экономическая комиссия ООН. Комитет по экологической политике. Нью-Йорк и Женева, 2007.

48. Диверсифицированное развитие. Оптимальное использование природных ресурсов в регионе Евразии. Всемирный банк, 2014. URL : <http://www.worldbank.org>.

49. Доповідь про зелену трансформацію в Україні на основі показників зеленого зростання ОЕСР/ Мусіна Л.А., Кваша Т.К. EaP GREEN, 2017. 59 с.

50. Кваша Т.К., Мусіна Л.А. Вимірювання зеленого зростання в Україні: концепції, системи індикаторів, досвід формування та перспективи використання ; Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2015.

51. Мусіна Л. Аналітична доповідь «Стан та перспективи розвитку зеленої економіки та зеленого бізнесу в Україні» (Current situation and prospects of green economy and green business development in Ukraine). URL : http://eep.org.ua/page/green_economy/en/.

52. На шляху до зеленого зростання: моніторинг прогресу в Україні / Андрусевич А. та ін. Львів. 2014. 76 с.

53. Оценка зеленой трансформации экономики: Руководство для стран Восточного Партнерства ЕС.EaP GREEN, 2016. URL : <http://www.green-economieseap.org/resources/EaP>.

54. Підходи, індикатори та методи оцінки впливу науково-технічної діяльності на економічний розвиток / За ред. Л.А. Мусіної. Київ : УкрІНТЕІ, 2009. 252 с.

55. План заходів щодо реалізації Національного плану дій у сфері енергоефективності на період до 2020 р. Затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р. URL : <http://www.kmu.gov.ua>.

56. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4.03.2015 р. № 213-р. URL : <http://www.kmu.gov.ua>.

57. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Орхуська конвенція. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.

58. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті : міжнародний документ від 25.02.1991.

59. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. від 7 грудня 2016 р. № 932-р. URL : <https://www.lisportal.org.ua/31889/>.

60. Охорона довкілля в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Доповідь Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС*. Брюссель, 18 травня, 2017 р. 85 с.

61. Оцінки екологічного врядування в 6 країнах Східного Партнерства, проведених ФГС. URL : <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/assessment-of-en-eng-2.pdf>.

62. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України : монографія / за ред. Б.М. Данилишина. Київ : РВПС України, 1999. 716 с.

63. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 2000. № 25. Ст. 195.

64. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 847-р від 17 вересня 2014 року був затверджений План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014–2017 роки. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>.

65. Національна доповідь Цілі Сталого Розвитку : Україна / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL : <https://men.gov.ua/files/docs/>.

66. European Commission. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth / COM (2010) 2020 Brussels, 3.3.2010. 37 p.

67. Інформаційний центр «Ініціатива з питань зміни клімату». URL : <http://www.climate.org.ua>.

68. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Publication “The Political Economy of Environmentally Related Taxes”. URL : <http://www.oecd.org/document/20/0,3343,en>.

69. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на XXI століття (2002–2012) / За редакцією Руденко Л.Г. Київ : Академперіодика, 2014. 359 с.

70. Ідеологія «зеленого» зростання в системі національної економіки (теорія, інституційний базис, інструменти) : колект. монографія / Т.П. Галушкіна, Я.А. Жаліло та ін. ; НАН України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. Одеса : Грінв Д.С., 2014. 379 с.

71. План заходів щодо реалізації Національного плану дій у сфері енергоефективності на період до 2020 р. Затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р. URL : <http://www.kmu.gov.ua>.

72. European Commission. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth /COM (2010) 2020 Brussels, 3.3.2010. 37 p.

73. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), Publication "The Political Economy of Environmentally Related Taxes". URL: <http://www.oecd.org/document/20/0,3343,en>.

74. Стан виконання в Україні положень «Порядку денного на XXI століття (2002–2012) / За редакцією Руденко Л.Г. Київ : Академперіодика, 2014. 359 с.

75. Глобальный новый зеленый курс : Доклад Программы ООН по окружающей среде / ЮНЕП. 2009. URL: www.unep.org/greenecomony.

76. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Москва : ИНФРА-М, 2002. 260 с.

77. Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї. Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2016. 79 с.

78. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні», 2016 р.

79. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні / Т.П. Галушк та ін. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 164 с.

80. Проблема непридатних пестицидів в Україні: загальні відомості. URL: <http://www.mama-86.org.ua/index.php/ru/eliminateacuterisks/37-2009-10-05-16-55-26.html>.

81. Цілі Розвитку Тисячоліття – Україна : Національна доповідь / Міністерство економіки України. Київ, 2010. 108 с.

82. План дій Європейської Стратегії Розвитку Дунайського регіону: аналіз та перспектива впровадження в Україні / за заг. ред. О.В. Кравченка. Львів : Манускрипт, 2012. 120 с.

83. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-%D0%BF>.

84. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.

85. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області в 2013 році / Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації. Одеса, 2014. 262 с.

86. Методика ідентифікації потенційно небезпечних об'єктів. Затверджена наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 23 лютого 2006 року № 98. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0286-06>.

87. Козловская Т.Ф. Естественнo-философский подход к решению проблем экологического риска. *Перший Всеукраїнський з'їзд екологів, 4-7 жовтня 2006 р.* м. Вінниця : збірник тез доповідей. Вінниця, 2006. С. 43.

88. Лисиченко Г.В., Хміль Г.А., Барбашев С.В. Методологія оцінювання екологічних ризиків : монографія. Одеса : Астропринт, 2011. 368 с.

89. Еколого-економічна оцінка впливу непридатних пестицидів на довкілля регіону / За науковою редакцією Т.П. Галушкіної. Одеса : ІПРЕЕД, НАН України, ПП Підприємство «Фенікс», 2011. 168 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

ГЛАВА 6

Навколишнє середовище

Стаття 360.

Сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових **цілей сталого розвитку і зеленої економіки**. Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. Співробітництво здійснюється з урахуванням інтересів Сторін на основі рівності та взаємної вигоди, а також беручи до уваги взаємозалежність, яка існує між Сторонами у сфері охорони навколишнього середовища, та багатосторонні угоди в цій сфері.

Стаття 361

Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, в таких сферах, як:

зміна клімату;

екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень;

якість атмосферного повітря;

якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;

управління відходами та ресурсами;
охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);
промислове забруднення і промислові загрози;
хімічні речовини;
генетично-модифіковані організми, в тому числі в сільському господарстві;
шумове забруднення;
цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;
міське середовище;
екологічні збори.

Стаття 362

Сторони, *inter alia*:
обмінюються інформацією та досвідом;
здійснюють спільну дослідну діяльність і обмінюються інформацією про екологічно чисті технології;
планують подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій;
здійснюють спільну діяльність на регіональному та міжнародному рівнях, у тому числі згідно з багатосторонніми угодами у сфері охорони навколишнього середовища, ратифікованими Сторонами, та, в разі доцільності, спільну діяльність у рамках відповідних агентств.

Особливу увагу Сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер.

Стаття 363

Поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатка ХХХ до цієї Угоди.

Стаття 364

Співробітництво у сфері цивільного захисту здійснюється шляхом імплементації окремих угод у цій галузі, укладених між Сторонами згідно з відповідними владними повноваженнями та компетенцією ЄС і його держав-членів та відповідно до правових процедур кожної зі Сторін. Воно, зокрема, буде спрямоване на:

сприяння взаємній допомозі у випадках надзвичайних ситуацій;
цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити та пропозиції щодо допомоги;
оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище;

залучення експертів до участі у специфічних технічних семінарах та симпозиумах із питань цивільного захисту;

залучення, в разі необхідності, спостерігачів під час проведення окремих навчань і тренінгів, що організуються Україною та/або ЄС;

посилення наявного співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту.

Стаття 365

Співробітництво охоплює, *inter alia*, такі цілі:

розвиток всеосяжної стратегії у сфері навколишнього середовища, яка включатиме заплановані інституційні реформи (з визначеними термінами) для забезпечення виконання і впровадження природоохоронного законодавства; розподіл повноважень природоохоронних органів на національному, регіональному та місцевому рівнях; процедури прийняття рішень та їх виконання; процедури сприяння інтеграції природоохоронної політики в інші сфери політики держави; визначення необхідних людських і фінансових ресурсів та механізм їх перегляду;

розвиток галузевих стратегій у галузях покращення якості повітря; якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище;

управління відходами та ресурсами; захист природи; промислове забруднення та промислові аварії; хімічні речовини, зокрема чітко визначені терміни і основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру й технології;

розвиток та імплементація політики з питань зміни клімату, зокрема, як визначено в Додатку XXXI до цієї Угоди.

Стаття 366

Постійний діалог відбуватиметься з питань, охоплених Главою 6 Розділу V («Економічне та галузеве співробітництво») цієї Угоди.

ПЕРЕЛІК ДИРЕКТИВ ТА РЕГЛАМЕНТІВ

Додаток XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво»

I. Управління довкіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики:

Директива № 2011/92/ЄС про оцінку впливу окремих державних і приватних проєктів на навколишнє середовище (кодифікація).

Директива № 2001/42/ЄС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище.

Директива № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС.

Директива № 2003/35/ЄС про забезпечення участі громадськості в підготовці окремих планів та програм, що стосуються навколишнього середовища, та внесення змін і доповнень до Директив №№ 85/337/ЄЕС та 96/61/ЄС про участь громадськості та доступ до правосуддя.

II. Якість атмосферного повітря:

Директива № 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи.

Директива № 2004/107/ЄС про миш'як, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні в атмосферному повітрі.

Директива № 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива та внесення змін і доповнень до Директиви № 93/12/ЄЕС, що доповнена Директивами №№ 2000/71/ЄК, 2003/17/ЄК та 2009/30/ЄК і Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

Директива № 1999/32/ЄС про зменшення вмісту сірки в деяких видах рідкого палива та внесення змін і доповнень до Директиви № 93/12/ЄС зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 та Директивою № 2005/33/ЄС.

Директива № 94/63/ЄС про контроль викидів летючих органічних сполук (ЛОС) зі сховищ нафти та під час її транспортування з терміналів до сервісних станцій зі змінами та доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

Директива № 2004/42/ЄС про обмеження викидів летючих органічних сполук за рахунок використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та продукції полірування транспортних засобів та внесення змін і доповнень до Директиви № 1999/13/ЄС.

III. Управління відходами та ресурсами:

Директива № 2008/98/ЄС про відходи.

Директива № 1999/31/ЄС про захоронення відходів зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

Директива № 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви № 2004/35/ЄС.

IV. Якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище:

Директива № 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики зі змінами і доповненнями, внесеними Рішенням № 2455/2001/ЄС і Директивою 2009/31/ЄС.

Директива № 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення.

Директива № 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища.

Директива № 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод зі змінами та доповненнями, внесеними Директивою № 98/15/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) № 1137/2008.

Директива № 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) 596/2009.

Директива № 91/676/ЄС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами із сільськогосподарських джерел, зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

IV. Охорона природи:

Директива № 2009/147/ЄС про захист диких птахів.

Директива № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування, дикої флори та фауни, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивами №№ 97/62/ЄС, 2006/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

V. Промислове забруднення та техногенні загрози:

Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) (переглянута).

Директива № 96/82/ЄС про контроль за загрозами значних небезпек, пов'язаних із небезпечними речовинами, зі змінами і доповненнями, внесеними Директивою № 2003/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

VI. Зміна клімату та захист озонового шару:

Директива № 2003/87/ЄС про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів у рамках Співтовариства та внесення змін і доповнень до Директиви № 96/61/ЄС із змінами і доповненнями, внесеними Директивою № 2004/101/ЄС.

Регламент (ЄС) № 842/2006 про певні фторовані парникові гази.

Регламент (ЄС) № 2037/2000 про субстанції, що руйнують озоновий шар, зі змінами та доповненнями, внесеними Регламентами (ЄС) №№ 2038/2000, (ЄС) 2039/2000, (ЄС) 1804/2003, (ЄС) 2077/2004, (ЄС) 29/2006, (ЄС) 1366/2006, (ЄС) 1784/2006, (ЄС) 1791/2006 і (ЄС) 2007/899, та Рішеннями №№ 2003/160/ЄС, 2004/232/ЄС та 2007/54/ЄС.

VII. Генетично модифіковані організми:

Відповідний acquis ЄС, що стосуються ГМО, передбачені також у Главі 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею».

Директива № 2001/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 березня 2001 року про вивільнення в навколишнє середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/.

ЄЕС зі змінами і доповненнями, внесеними Рішеннями № 2002/623/ЄС та № 2002/811/ЄС, Регламентами (ЄС) № 1829/2003 та (ЄС) № 1830/2003 та Директивою № 2008/27/ЄС.

Регламент (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 року про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів.

Директива № 2009/41/ЄС Європейського парламенту і Ради від 6 травня 2009 року про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі.

ЗАКОН УКРАЇНИ (ВИТЯГ)
Про добровільне об'єднання територіальних громад
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 91)

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Відносини, що регулюються цим Законом.

1. Цей Закон регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад.

(Стаття 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017).

Стаття 2. Принципи добровільного об'єднання територіальних громад.

1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів:

- 1) конституційності та законності;
- 2) добровільності;
- 3) економічної ефективності;
- 4) державної підтримки;
- 5) повсюдності місцевого самоврядування;
- 6) прозорості та відкритості;
- 7) відповідальності.

Стаття 3. Суб'єкти добровільного об'єднання територіальних громад.

1. Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст.

2. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище – селищною, центром якої визначено село – сільською.

Стаття 4. Основні умови добровільного об'єднання територіальних громад.

1. Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких умов:

1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;

2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;

3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;

4) під час прийняття рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;

5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання.

2. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), який має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади.

3. Добровільне об'єднання територіальних громад не призводить до зміни статусу населених пунктів як сільської чи міської місцевості.

4. Найменування об'єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром.

Розділ II. ПОРЯДОК ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Стаття 5. Ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад.

1. Ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути:

- 1) сільський, селищний, міський голова;
- 2) не менш як третина депутатів від загального складу сільської, селищної, міської ради;
- 3) члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи;
- 4) органи самоорганізації населення відповідної території (за умови представлення ними інтересів не менш як третини членів відповідної територіальної громади).

2. Пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад повинна, зокрема, містити:

- 1) перелік територіальних громад, що об'єднуються, із зазначенням відповідних населених пунктів;
- 2) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування.

Стаття 8. Утворення об'єднаної територіальної громади та реорганізація органів місцевого самоврядування.

1. Об'єднана територіальна громада вважається утвореною за цим Законом із дня набрання чинності рішеннями всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад, або з моменту набрання чинності

рішенням про підтримку добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку, передбаченому частиною четвертою статті 7 цього Закону.

2. Повноваження сільських, селищних, міських рад, сільських, селищних, міських голів, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, завершуються в день набуття повноважень сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою.

Після завершення повноважень сільських, селищних, міських рад, обраних територіальними громадами, що об'єдналися, їхні виконавчі комітети продовжують здійснювати свої повноваження до затвердження сільською, селищною, міською радою, обраною об'єднаною територіальною громадою, персонального складу її виконавчого комітету. Протягом зазначеного строку сільський, селищний, міський голова, обраний об'єднаною територіальною громадою, очолює такі виконавчі комітети та входить до їх персонального складу.

Після завершення повноважень сільського голови, який одноособово виконував функції виконавчого органу сільської ради в територіальній громаді, що увійшла до об'єднаної територіальної громади, відповідні функції одноособово виконує сільський, селищний, міський голова, обраний об'єднаною територіальною громадою, з дня набуття ним повноважень до затвердження відповідною сільською, селищною, міською радою персонального складу її виконавчого комітету.

10. Бюджет об'єднаної територіальної громади розробляється з урахуванням особливостей підготовки місцевих бюджетів, визначених бюджетним законодавством.

Розділ III. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ДОБРОВІЛЬНОГО ПРИЄДНАННЯ ДО ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

(Назва розділу III із змінами, внесеними згідно із Законом № 1851-VIII від 09.02.2017)

Стаття 9. Форми державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

1. Держава здійснює інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

2. Організаційну підтримку та інформаційно-просвітницьке сприяння добровільному об'єднанню територіальних громад та приєднанню до об'єднаних територіальних громад забезпечують Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації.

3. Методичне забезпечення добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад, визначення обсягів та форми підтримки здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування.

4. Кабінет Міністрів України може визнати об'єднану територіальну громаду спроможною за умови її утворення в порядку, визначеному розділом II цього Закону, навколо населеного пункту, визначеного перспективним планом формування територій громад Автономної Республіки Крим, області як адміністративного центру об'єднаної територіальної громади, а також якщо кількість населення об'єднаної територіальної громади становить не менше половини кількості населення територіальних громад, які мали увійти до такої об'єднаної територіальної громади відповідно до перспективного плану формування територій громад Автономної Республіки Крим, області, якщо інше не встановлено законом.

(Абзац перший частини четвертої статті 9 зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2379-VIII від 03.04.2018).

Якщо рада об'єднаної територіальної громади прийняла рішення про відмову в наданні згоди на добровільне приєднання до неї іншої територіальної громади за її ініціативою, Кабінет Міністрів України може скасувати рішення про визнання такої об'єднаної територіальної громади спроможною.

(Стаття 9 в редакції Закону № 1851-VIII від 09.02.2017).

Стаття 10. Фінансова підтримка державою добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

1. Держава здійснює фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об'єднаних територіальних громад шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно із планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади.

2. Пропозиції щодо надання фінансової підтримки об'єднаній територіальній громаді вносяться Радою міністрів Автономної Республіки Крим, відповідною обласною державною адміністрацією за поданням сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади Кабінету Міністрів України не пізніше 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому передбачається надання такої фінансової підтримки.

3. Загальний обсяг фінансової підтримки розподіляється між бюджетами об'єднаних територіальних громад пропорційно до площі об'єднаної територі-

альної громади та кількості сільського населення в такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих факторів.

4. Загальний обсяг субвенцій на формування відповідної інфраструктури об'єднаних територіальних громад визначається законом про Державний бюджет України.

5. Порядок надання субвенцій із державного бюджету об'єднаним територіальним громадам встановлюється Кабінетом Міністрів України.

(Стаття 10 із змінами, внесеними згідно із Законом № 835-VIII від 26.11.2015; в редакції Закону № 1851-VIII від 09.02.2017).

Стаття 11. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області.

1. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області розробляється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, відповідною обласною державною адміністрацією згідно з методикою формування спроможних територіальних громад і охоплює всю територію Автономної Республіки Крим, області.

2. Методика формування спроможних територіальних громад розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування, затверджується Кабінетом Міністрів України.

3. Перспективний план формування територій громад Автономної Республіки Крим, області схвалюється, відповідно, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласною радою за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, відповідної обласної державної адміністрації та затверджується Кабінетом Міністрів України.

ЗАКОН УКРАЇНИ

ВИТЯГ

Про оцінку впливу на довкілля

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 29, ст. 315).

Цей Закон встановлює правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів.

Стаття 2. Зміст і суб'єкти оцінки впливу на довкілля.

1. Оцінка впливу на довкілля – це процедура, що передбачає:

1) підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля відповідно до статей 5, 6 та 14 цього Закону;

2) проведення громадського обговорення відповідно до статей 7, 8 та 14 цього Закону;

3) аналіз уповноваженим органом відповідно до статті 9 цього Закону інформації, наданої у звіті, з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки транскордонного впливу, іншої інформації;

4) надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля, що враховує результати аналізу, передбаченого пунктом 3 цієї частини;

5) врахування висновку з оцінки впливу на довкілля в рішенні про провадження планованої діяльності відповідно до статті 11 цього Закону.

2. Оцінка впливу на довкілля здійснюється з дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити плановану діяльність, екологічних ризиків і прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу (прямого та опосередкованого) на довкілля, в тому числі з урахуванням впливу наявних об'єктів, планованої діяльності та

об'єктів, щодо яких отримано рішення про провадження планованої діяльності або розглядається питання про прийняття таких рішень.

3. Суб'єктами оцінки впливу на довкілля є суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які є замовниками планованої діяльності і для цілей цього Закону прирівнюються до суб'єктів господарювання (далі – суб'єкт господарювання), уповноважений центральний орган, уповноважені територіальні органи, інші органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, громадськість, а у випадках, визначених статтею 14 цього Закону, – держава походження та зачеплена держава.

Стаття 3. Сфера застосування оцінки впливу на довкілля.

1. Здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим у процесі прийняття рішень про провадження планованої діяльності, визначеної частинами другою і третьою цієї статті. Така планована діяльність підлягає оцінці впливу на довкілля до прийняття рішення про провадження планованої діяльності.

Оцінці впливу на довкілля не підлягає планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених Кабінетом Міністрів України.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Витяг

Про стратегічну екологічну оцінку

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 16, ст. 138)

Стаття 2. Сфера дії Закону.

1. Цей Закон регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, в тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі (далі – території з природоохоронним статусом), крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

2. Дія цього Закону не поширюється на:

- 1) документи державного планування, що стосуються виключно національної оборони або дій у разі надзвичайних ситуацій;
- 2) бюджети, бюджетні програми та фінансові плани;
- 3) програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст, сіл, селищ на короткостроковий період.

3. Здійснення стратегічної екологічної оцінки проекту документа державного планування виключає необхідність проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи такого документа.

Стаття 3. Мета та принципи стратегічної екологічної оцінки.

1. Метою стратегічної екологічної оцінки є сприяння сталому розвитку шляхом забезпечення охорони довкілля, безпеки життєдіяльності населення та охорони його здоров'я, інтегрування екологічних вимог під час розроблення та затвердження документів державного планування.

2. Стратегічна екологічна оцінка здійснюється на основі принципів законності та об'єктивності, гласності, участі громадськості, наукової обґрунтованості,

збалансованості інтересів, комплексності, запобігання екологічній шкоді, довгострокового прогнозування, достовірності та повноти інформації у проекті документа, міжнародного екологічного співробітництва.

Стаття 4. Суб'єкти стратегічної екологічної оцінки.

1. Суб'єктами стратегічної екологічної оцінки є:

1) замовник;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (відповідні підрозділи з питань охорони навколишнього природного середовища та охорони здоров'я), орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим із питань охорони навколишнього природного середовища та орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим із питань охорони здоров'я;

3) органи виконавчої влади;

4) органи місцевого самоврядування;

5) громадськість;

6) держава походження;

7) зачеплена держава.

Розділ II. ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ

Стаття 5. Повноваження замовника документів державного планування.

1. Замовник документів державного планування:

1) забезпечує здійснення стратегічної екологічної оцінки проекту документа державного планування;

2) здійснює інформування та забезпечує вільний доступ до інформації у процесі стратегічної екологічної оцінки;

3) забезпечує своєчасні та ефективні можливості для участі громадськості у стратегічній екологічній оцінці проекту документа державного планування;

4) враховує в документі державного планування звіт про стратегічну екологічну оцінку, результати громадського обговорення та консультацій, проведених згідно із [статтями 12 та 13](#) цього Закону, а також результати транскордонних консультацій, проведених відповідно до [статті 14](#) цього Закону;

5) здійснює в межах компетенції моніторинг наслідків виконання документа державного планування для довкілля, в тому числі для здоров'я населення;

6) вживає заходів з усунення негативних наслідків для довкілля, в тому числі для здоров'я населення, зумовлених виконанням документа державного планування;

7) забезпечує фінансування здійснення стратегічної екологічної оцінки.

Розділ III. ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ

Стаття 9. Етапи здійснення стратегічної екологічної оцінки та основні вимоги до неї.

1. Етапами стратегічної екологічної оцінки є:

1) визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки;
2) складання звіту про стратегічну екологічну оцінку;
3) проведення громадського обговорення та консультацій у порядку, передбаченому статтями 12 та 13 цього Закону, транскордонних консультацій у порядку, передбаченому статтею 14 цього Закону;

4) врахування звіту про стратегічну екологічну оцінку, результатів громадського обговорення та консультацій;

5) інформування про затвердження документа державного планування;

6) моніторинг наслідків виконання документа державного планування для довкілля, в тому числі для здоров'я населення.

2. Звіт про стратегічну екологічну оцінку, результати громадського обговорення та консультацій, проведених згідно із статтями 12 та 13 цього Закону, а також результати транскордонних консультацій, проведених відповідно до статті 14 цього Закону, враховуються в документі державного планування.

Стаття 12. Громадське обговорення у процесі стратегічної екологічної оцінки

1. Замовник своєчасно забезпечує можливості для участі громадськості у стратегічній екологічній оцінці проекту документа державного планування за умови доступності для розгляду всіх альтернативних варіантів.

2. Проект документа державного планування та звіт про стратегічну екологічну оцінку оприлюднюються на офіційному веб-сайті замовника з метою одержання та врахування зауважень і пропозицій громадськості.

3. Про оприлюднення проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку громадськість повідомляє замовник.

4. Повідомлення про оприлюднення проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку публікується у друкованих засобах масової інформації (не менш як у двох), визначених замовником, та розміщується на офіційному веб-сайті замовника. Замовник забезпечує розміщення повідомлення та доступ до проекту документа державного планування і звіту про стратегічну екологічну оцінку протягом усього строку громадського обговорення, визначеного відповідно до частини шостої цієї статті.

5. Повідомлення про оприлюднення проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку повинно містити інформацію про:

1) повну назву документа державного планування, що пропонується, та стислий виклад його змісту;

2) орган, що прийматиме рішення про затвердження документа державного планування;

3) передбачувану процедуру громадського обговорення, в тому числі:

а) дату початку та строки здійснення процедури;

б) способи участі громадськості (надання письмових зауважень і пропозицій, громадські слухання тощо);

в) дату, час і місце проведення запланованих громадських слухань (у разі проведення);

г) орган, від якого можна отримати інформацію, та адресу, за якою можна ознайомитися з проектом документа державного планування, звітом про стратегічну екологічну оцінку та екологічною інформацією, в тому числі пов'язаною зі здоров'ям населення, що стосується документа державного планування;

ґ) орган, до якого подаються зауваження і пропозиції, його поштову та електронну адреси та строки подання зауважень і пропозицій;

д) місцезнаходження наявної екологічної інформації, в тому числі пов'язаної зі здоров'ям населення, що стосується документа державного планування;

4) необхідність проведення транскордонних консультацій щодо проекту документа державного планування.

6.Строк громадського обговорення встановлюється замовником і не може становити менш як 30 днів із дня оприлюднення повідомлення, передбаченого частиною четвертою цієї статті.

7.Громадськість у межах строку громадського обговорення має право подати замовнику в письмовій формі (в тому числі в електронному вигляді) зауваження і пропозиції до проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку. Усі зауваження і пропозиції до проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку, одержані протягом встановленого строку, підлягають обов'язковому розгляду замовником. За результатами розгляду замовник враховує одержані зауваження і пропозиції або мотивовано їх відхиляє. Пропозиції і зауваження, подані після встановленого строку, не розглядаються.

8.Оприлюднення проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку з метою одержання зауважень і пропозицій не виключає можливості проведення в порядку, передбаченому законодавством, громадських слухань, будь-яких інших форм публічного громадського обговорення проекту документа державного планування та звіту про стратегічну екологічну оцінку.

9.За результатами громадського обговорення замовник готує довідку про громадське обговорення, в якій підсумовує отримані зауваження і пропозиції та зазначає, яким чином у документі державного планування та звіту про страте-

гічну екологічну оцінку враховані зауваження і пропозиції, надані відповідно до цієї статті (або обґрунтовує їх відхилення), а також обґрунтовує обрання саме цього документа державного планування в тому вигляді, в якому він запропонований до затвердження, серед інших виправданих альтернатив, представлених до розгляду. До довідки додаються протокол громадських слухань (у разі проведення) та отримані письмові зауваження і пропозиції. Довідка про громадське обговорення є публічною інформацією.

10. Громадське обговорення у процесі стратегічної екологічної оцінки проєктів містобудівної документації на місцевому рівні проводиться в порядку, визначеному Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» для громадського обговорення проєктів містобудівної документації на місцевому рівні.

Стаття 14. Транскордонні консультації держави походження.

1. Транскордонні консультації держави походження проводяться у випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

4. Про необхідність проведення транскордонних консультацій замовник повідомляється письмово. Документ державного планування не затверджується (не приймається) до завершення процедури транскордонних консультацій та врахування їх результатів.

Показники зеленого росту для України

7.1. Показники екологічної та ресурсної продуктивності

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Середньорічна чисельність наявного населення, тис. осіб	45870,7	45593,3	45489,6	43001,2	42844,9	42672,5	42485,5
Валовий внутрішній продукт у постійних цінах 2010 р., млн грн	1079346,0	1141055,0	1140750,0	1066001,0	961821,0	985299,0	1010173,0
Валовий внутрішній продукт у постійних цінах 2011 р. за паритетом купівельної спроможності, млн. міжнародних дол.	358915,2	379435,3	379333,9	354477,6	319491,4	327215,1	...
Викиди діоксида вуглецю від стаціонарних джерел забруднення – всього							
тис. тонн	165041,8	198175,1	197618,0	166926,7	138932,1	150581,0	124217,9
відсотків до 2010 р.	100,0	120,1	119,7	101,1	84,2	91,2	75,3
У тому числі в енергетиці							
тис. тонн	130328,4	147374,8	147169,0	125410,8	106956,5	121767,1	104803,6
відсотків до 2010 р.	100,0	131,1	112,9	96,2	82,1	93,4	80,4
Вуглецева продуктивність валового внутрішнього продукту в постійних цінах 2010 р.							
грн/т CO ₂	6539,8	5757,8	5772,5	6386,0	6923,0	6543,3	8132,3
відсотків до 2010 р.	100,0	88,0	88,3	97,6	105,9	100,1	124,4
Вуглецева продуктивність валового внутрішнього продукту в постійних цінах 2011 р. за паритетом купівельної спроможності							
дол/т CO ₂	2174,7	1914,6	1919,5	2123,6	2299,6	2173,0	...
відсотків до 2010 р.	100,0	88,0	88,3	97,7	105,7	99,9	...
Обсяг викидів діоксида вуглецю на одну особу, тонн	3,6	4,3	4,3	3,9	3,2	3,5	2,9
Обсяг внесення азотних і фосфорних добрив на 1 га посівної площі, кг	52	62	67	70	68	83	94

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальне постачання первинної енергії							
тис. тонн нафтового еквівалента	132308,0	122488,0	115940,0	105683,0	90090,0	91658,0	...
відсотків до 2010 р.	100,0	92,6	87,6	79,9	68,1	69,3	...
Кінцеве споживання енергії							
тис. тонн нафтового еквівалента	74004,0	73107,0	69557,0	61460,0	50831,0	51645,0	...
відсотків до 2010 р.	100,0	98,8	94,0	83,0	68,7	69,8	...
Обсяг споживання енергії на одну особу, кг нафтового еквівалента	1613,3	1603,5	1529,1	1429,3	1186,4	1210,3	...
Обсяг утворення відходів, усього, тис.т	425914,2	450726,8	448117,6	355000,4	312267,6	295870,1	366054,0
у тому числі							
відходів I-III класів небезпеки	1659,8	1368,1	923,8	739,7	587,3	621,0	605,3
Індекс утворення відходів, % до 2010 р.	100,0	105,8	105,2	83,4	73,3	69,5	85,9
у тому числі							
відходів I-III класів небезпеки	100,0	82,4	55,7	44,6	35,4	37,4	36,5
Обсяг утворення побутових і подібних до них відходів, тис. т	7611,6	9713,3	10803,7	7021,3	6789,2	6946,2	6183,3
Індекс утворення побутових і подібних до них відходів, % до 2010 р.	100,0	127,6	141,9	92,2	89,2	91,3	81,2
Валовий внутрішній продукт у постійних цінах 2010 р. на одиницю утворених відходів, грн/тонну	2534,2	2531,6	2545,6	3002,8	3080,1	3330,2	2759,6
у тому числі							
відходів I-III класів небезпеки	650286,8	834043,6	1234845,2	1441126,1	1637699,6	1586633,0	1668879,9
Валовий внутрішній продукт у постійних цінах 2010 р. на одиницю утворених побутових та подібних до них відходів, грн/тонну	141802,8	117473,5	105588,8	151823,9	141669,3	141662,5	163371,2

7.2. Показники наявності та використання природних ресурсів

Земельні ресурси¹ (на кінець року, тис. га)

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Земельна площа країни	60354,8	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9	60354,9
Площа сільськогосподарських угідь	41596,4	41536,3	41525,8	41511,7	41507,9	41504,9	41489,3
Площа ріллі	32478,4	32518,4	32525,5	32531,1	32541,3	32543,4	32544,2
Площа сіножатей і пасовищ	7899,5	7870,1	7855,6	7848,3	7840,5	7833,8	7820,9
Площа лісів та інших лісовкритих територій	10591,9	10621,4	10624,4	10630,3	10633,1	10663,8	10674,9

¹ За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. The data of the State Service of Ukraine on geodesy, cartography and cadastre.

Водні ресурси¹

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг забору води, млн куб. м	14846	14651	13625	11505	9699	9907	9224
у тому числі прісної	13916	13822	12884	10899	9109	8055	7457
Обсяг забору води на одну особу, куб. м	323,6	321,3	299,5	267,6	226,4	232,2	217,6
у тому числі прісної	303,4	303,2	283,2	253,5	212,6	219,0	203,7
Обсяг споживання води, млн. куб. м	9817	10507	10092	8710	7125	7169	6853
у т.ч. на виробничі потреби	5511	5681	5363	4871	4491	4591	4015
Індекс обсягу споживання води на виробничі потреби, % до 2010 р.	100,0	103,1	97,3	88,4	81,5	83,3	72,9
Обсяг валового внутрішнього продукту в постійних цінах 2010 р. на одиницю споживання води, грн/куб. м	109,9	108,6	113,0	122,4	135,0	137,4	147,4

¹ За даними Державного агентства водних ресурсів України. The data of the State Agency of Water Resources of Ukraine.

7.3. Показники екологічних аспектів якості життя

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг викидів забруднюючих речовин ¹ , тис. т	6678,0	6821,1	6719,8	5346,2	4521,3	4264,2	2854,9
у т.ч. найбільш небезпечних							
діоксиду сірки	1235,2	1430,3	1413,3	1160,6	854,0	1109,7	726,2
діоксиду азоту	603,7	634,6	633,4	541,4	453,0	525,0	215,5
оксиду вуглецю	2951,9	2830,5	2782,1	2283,4	1971,9	1302,2	728,4
Обсяг викидів забруднюючих речовин на одну особу ¹ , кг	145,6	149,6	147,7	124,3	105,5	99,9	60,8
у т.ч. найбільш небезпечних							
діоксиду сірки	26,9	31,4	31,1	27,0	20,0	26,0	17,1
діоксиду азоту	13,2	13,9	13,9	12,6	10,6	12,3	5,1
оксиду вуглецю	64,3	62,1	61,1	53,1	46,1	30,5	17,1
Обсяг викидів суспендованих твердих частинок ¹ , тис. т	594,5	609,6	553,8	434,1	377,4	395,8	319,5
Обсяг викидів суспендованих твердих частинок у розрахунку на одну особу ¹ , кг	13,0	13,4	12,2	10,1	8,8	9,3	7,5
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	70,44	71,15	71,37	71,37	71,382	71,682	71,982
Частка домогосподарств (%), житло яких обладнано:							
водопроводом	71,9	74,3	76,2	77,8	78,5	79,0	79,9
гарячим водопостачанням	32,8	31,6	32,1	35,3	38,1	39,2	39,9
каналізацією	70,8	73,1	75,0	77,3	77,6	78,4	79,4

¹ Наведено викиди лише від стаціонарних джерел забруднення. Only air emissions from stationary pollution sources.

² Розрахунки здійснено без урахування вігповігних даних по Донецькій та Луганській областях. The calculations were made without taking into account the relevant data for Donetsk and Lugansk regions.

7.4. Показники економічних можливостей та відповідей політики

	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сукупні витрати на охорону навколишнього природного середовища (у фактичних цінах), млн. грн	13128,1	20514,0	20377,9	21925,6	24591,1	32488,7	31492,0
у тому числі							
капітальні інвестиції	2761,5	6589,3	6038,8	7959,9	7675,6	13390,5	11025,6
поточні витрати	10366,6	13924,7	14339,1	13965,7	16915,5	19098,2	20466,4
Видатки бюджету на охорону навколишнього природного середовища ¹ , млн. грн	2872,4	5297,9	5594,2	3481,7	5529,7	6255,4	7349,3
Частка видатків бюджету на охорону навколишнього природного середовища у загальному обсязі видатків бюджету ¹ , %	0,8	1,1	1,1	0,7	0,8	0,7	0,7

**Затверджено наказом
Міністерства охорони навколишнього
природного середовища України
№ 584 від 14.11.2008 р.**

КЕРІВНИЦТВО ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

I. Галузь застосування

Керівництво встановлює сукупність процедур та правил, виконання яких забезпечує розрахунки показників інтегральної оцінки стану навколишнього природного середовища.

Керівництво призначено для центрального апарату Міністерства з охорони навколишнього природного середовища України, Республіканського комітету АР Крим з охорони навколишнього природного середовища, Державним управлінням з охорони навколишнього природного середовища в адміністративних областях України, Державним управлінням з охорони навколишнього природного середовища в м. Києві та в м. Севастополі, які здійснюють розрахунки показників інтегральної оцінки стану довкілля у складі матеріалів щорічної доповіді про стан навколишнього природного середовища на відповідній території.

II. Загальні положення

1. Цільовим призначенням цього документу є забезпечення органів державного управління та планування узагальненою моніторинговою інформацією, яка необхідна для стратегічного та поточного планування, забезпечення ефективного управління та планування у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів, а також оцінки впливу господарської діяльності на стан навколишнього природного середовища.

2. Базою для розроблення цього документу є екологічні показники, розроблені Європейською Економічною Комісією ООН «Руководство по применению экологических показателей в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии», «Директива Европейского парламента и Совета Европейского Союза № 2000/60/ЕС от 23 октября 2000 года» (Водная Рамочная Директива ЕС), та положення чинного законодавства, нормативно-правові документи стосовно створення Державної системи моніторингу довкілля і затверджених порядків та положень щодо його проведення.

3. Метою цього документу є розроблення єдиного показника інтегральної оцінки стану довкілля, який визначається за основними реципієнтами: гідросфера, літосфера, атмосфера, на основі вдосконалення методологічних підходів щодо інтегральної оцінки стану довкілля регіону.

4. Інтегральна оцінка має абсолютний характер, визначається об'єктивними результатами моніторингу стану довкілля в певному регіоні і не залежить від його міста відносно інших регіонів.

5. Для здійснення інтегральної оцінки необхідно визначити 5 класів стану довкілля із загальними назвами: (1) сприятлива ситуація, (2) задовільна ситуація, (3) напружена ситуація, (4) критична ситуація, (5) кризова ситуація.

6. У даному Керівництві наведені нижче терміни вживаються в певному значенні.

Інтегральна оцінка стану довкілля на регіональному рівні (ІО) – безрозмірна (бальна) оцінка стану навколишнього середовища, що враховує стан реципієнтів (атмосферного повітря, поверхневих вод, земельних ресурсів) через антропогенне навантаження та природний стан екосистем регіонального рівня. ІО реалізується через Інтегральний показник екологічного стану.

Інтегральний показник екологічного стану – безрозмірний показник стану навколишнього середовища, що являє собою середньозважене значення інтегральних показників пореципієнтної якості водних ресурсів, атмосферного повітря та земельних ресурсів.

Інтегральний реципієнтний показник екологічного стану – показник інтегральної оцінки стану окремого реципієнта навколишнього природного середовища, виражений у бальному вигляді.

Інші поняття вживаються у значенні, наведеному в законодавстві, що регулює охорону навколишнього природного середовища та раціонального природокористування.

III. Розрахунок інтегральної оцінки стану довкілля

1. Загальна форма розрахунку.

Інтегральний (підсумковий) показник екологічного стану (Підсумок) розраховується як середнє арифметичне інтегральних реципієнтних показників екологічного стану та може бути представлений як

$$P_{\text{підсумок}} = (P_{\text{вод}}^i + P_{\text{атм}}^i + P_{\text{зем}}^i) / 3, \quad (1.1)$$

де $P_{\text{вод}}^i$, $P_{\text{атм}}^i$, $P_{\text{зем}}^i$ – інтегральний показник стану водних ресурсів, атмосферного повітря, земельних ресурсів відповідно. Розраховується на основі табл. 2.1, 3.2, 4.4.

Таблиця 1.1

Інтегральний показник екологічного стану довкілля	
Стан довкілля в регіоні	Діапазон регіонального інтегрального показника, $P_{\text{підсумок}}$
Ситуація сприятлива	менше 1,3
Ситуація задовільна	1,31 – 2,1
Ситуація напружена	2,11 – 3,0
Критична ситуація	3,01 – 4,0
Кризова ситуація	4,01 – 5,0

2. Розрахунок інтегрального показника стану водних ресурсів.

Інтегральний критерій стану водних ресурсів визначається за формулою

$$P_{\text{вод}} = 1000 \times K_1 \times K_2 \times K_3 \times K_4, \quad (2.1)$$

де $P_{\text{вод}}$ – інтегральний критерій стану водних ресурсів;

K_1 – визначає співвідношення водоспоживання з наявністю водних ресурсів;

K_2 – визначає співвідношення об'єму неочищених стічних вод до використання свіжої води на регіональні потреби;

K_3 – характеризує витрати питної води на одну особу в регіоні;

K_4 – характеризує частку забруднюючих речовин із перевищенням ГДС (гранично допустимого скидання) в загальному обсязі скинутих забруднюючих речовин.

$$K_1 = W_{\text{спож}} / W_{\text{забір}}, \quad (2.2)$$

де $W_{\text{спож}}$ – обсяг спожитої свіжої води (включаючи морську)²², млн м³;

$W_{\text{забір}}$ – обсяг забраної води з природних водних об'єктів²³, млн м³.

$$K_2^{24} = W_{\text{нос}} / (W_{\text{побут}} + W_{\text{пром}} + W_{\text{с-г}}), \quad (2.3)$$

де $W_{\text{нос}}$ – об'єм неочищених стічних вод, які скинуті у водні об'єкти, млн м³;

$W_{\text{побут}}$, $W_{\text{пром}}$, $W_{\text{с-г}}$ – розподіл використання свіжої води за напрямками використання, млн м³.

$$K_3 = W_{\text{нит}} / \overline{W}_{\text{нит}}, \quad (2.4)$$

²² данні офіційного статистичного щорічника «Довкілля України».

²³ данні офіційного статистичного щорічника «Довкілля України», регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища (URL : <http://menr.gov.ua/cgi-bin/go?page=159&type=left>).

²⁴ там же

де $W_{\text{пит}}$ – використання свіжої води на побутово-питні потреби на 1 особу в регіоні, м³/особу;

$\bar{W}_{\text{пит}}$ – показник питомого водоспоживання на особу в середньому по Україні, м³/особу.

$$\bar{W}_{\text{пит}} = W_{\text{річ,Укр}} / Q_{\text{річ,Укр}}, \quad (2.4.1)$$

$Q_{\text{річ,Укр}}$ – кількість населення в Україні, осіб

$$K_4 = W_{\text{норм.чист.}} / W_{\text{забрудн.}} \quad (2.5)$$

$W_{\text{норм.чист.}}$ – загальний обсяг скидання очищених до нормативів ГДС та нормативно чистих без очистки зворотних вод (млн. м³),

$W_{\text{забрудн.}}$ – обсяг скидання забруднених зворотних вод (млн. м³),

У таблиці приведено розподіл граничних значень інтегральної оцінки стану водних ресурсів за регіонами України для відповідних класів бального показника стану водних ресурсів ($\Pi_{\text{вод}}^i$).

Таблиця 2.1

Інтегральний показник стану водних ресурсів ($\Pi_{\text{вод}}^i$)

Стан водних ресурсів	Діапазон регіонального інтегрального показника	Інтегральний бальний показник стану водних ресурсів, $\Pi_{\text{вод}}^i$
Сприятливий	менше 0,01	1
Задовільний	0,01 – 0,5	2
Напружений	0,5-5,0	3
Критичний	5,0-12,0	4
Кризовий	більше 12,0	5

3. Розрахунок інтегрального екологічного показника стану атмосферного повітря.

Пропонується визначати показник приведенного навантаження на комплекс реципієнтів, які знаходяться в межах досліджуваного регіону України за формулою

$$\Pi_{\text{атм}} = 0,001 \cdot m \cdot I, \quad (3.1)$$

$\Pi_{\text{атм}}$ – стан навантаження на комплекс реципієнтів досліджуваного регіону, тонн умовного навантаження (далі т.у.м.);

m – фактична маса викиду шкідливих речовин за рік усіма (стаціонарними та пересувними) джерелами на території досліджуваного регіону, тис.;

I – регіональний коефіцієнт, що враховує рівень впливу соціально-економічних та природно-кліматичних факторів, а також еколого-економічні наслідки

техногенного навантаження на реципієнтів за регіонами України (безрозмірний показник, значення якого для регіонів України наведено в таблиці).

Таблиця 3.1

Розподіл значень регіонального коефіцієнту (I)

Область	Значення (I)	Область	Значення (I)
АР Крим	31	Одеська	63
Вінницька	21	Полтавська	39
Волинська	25	Рівненська	23
Дніпропетровська	53	Сумська	29
Донецька	32	Тернопільська	21
Житомирська	28	Харківська	31
Закарпатська	19	Херсонська	39
Запорізька	41	Хмельницька	26
Івано-Франківська	17	Черкаська	27
Київська	105	Чернівецька	29
Кіровоградська	26	Чернігівська	33
Луганська	32	м. Київ	107
Львівська	26	м. Севастополь	35
Миколаївська	32		

У таблиці приведено розподіл граничних значень сумарного приведенного навантаження на комплекс реципієнтів (т. у. н.) за регіонами України для відповідних класів інтегрального показника стану атмосферного повітря ($P_{атм}^i$).

Таблиця 3.2

Інтегральний показник стану атмосферного повітря ($P_{атм}^i$)

Стан атмосферного повітря	Діапазон регіонального інтегрального критерію	Інтегральний бальний показник стану атмосферного повітря, $P_{атм}^i$
Ситуація сприятлива	менше 1,50	1
Ситуація задовільна	1,51 – 11,50	2
Ситуація напружена	11,51 – 21,50	3
Критична ситуація	21,51 – 31,50	4
Кризова ситуація	більше 31,51	5

4. Розрахунок інтегрального екологічний показника стану земельних ресурсів.

Пропонується визначити показник стану земельних ресурсів у межах досліджуваного регіону України за формулою

$$P_{зем} = \frac{0.1 \times B \times P_{ан} (1 + T_{ан})}{P_{пр} (1 + T_{пр})} \times K_{відх}, \quad (4.1)$$

$P_{зем}$ – інтегральний показник стану земельних ресурсів; B – бал бонітету ґрунтів, бал;

$P_{пр}$ – продуктивність антропогенно-природних ландшафтів, вироблена біомаса, (т/рік);

$T_{пр}$ – частка антропогенно-природних ландшафтів, долі;

$P_{ан}$ – продуктивність антропогенних ландшафтів, вироблена біомаса, (т/рік);

$T_{ан}$ – частка антропогенних ландшафтів, долі;

$K_{відх}$ – коефіцієнт, що враховує наявність відходів I-III класу небезпеки на кінець звітного року у спеціально відведених місцях чи об'єктах на території підприємств на 1 км² площі

$$K_{відх} = \left\{ \begin{array}{l} 1, \text{ якщо кількість відходів менше } 0,5 \text{ т / км}^2 \\ 1,3, \text{ якщо знаходиться в межах від } 0,51 \text{ до } 4,0 \text{ т / км}^2 \\ 1,6, \text{ якщо знаходиться в межах від } 4,1 \text{ до } 12,0 \text{ т / км}^2 \\ 1,9, \text{ якщо знаходиться в межах від } 12,1 \text{ до } 30,0 \text{ т / км}^2 \\ 2,2, \text{ якщо знаходиться в межах від } 30,1 \text{ до } 50,0 \text{ т / км}^2 \\ 2,7, \text{ якщо знаходиться в межах від } 50,1 \text{ до } 100,0 \text{ т / км}^2 \\ 3,5, \text{ якщо перевищує } 100,1 \text{ т / км}^2 \end{array} \right\}$$

Таблиця 4.1

Значення бонітету ґрунтів по регіонах України (Б)

№ п/п	Назва регіону	Бал бонітету Б	№ п/п	Назва регіону	Бал бонітету Б
1	АР Крим	57	15	Одеська	90
2	Вінницька	66	16	Полтавська	80
3	Волинська	47	17	Рівненська	47
4	Дніпропетровська	81	18	Сумська	78
5	Донецька	76	19	Тернопільська	61
6	Житомирська	53	20	Харківська	91
7	Закарпатська	40	21	Херсонська	65
8	Запорізька	58	22	Хмельницька	70
9	Івано-Франківська	50	23	Черкаська	75
10	Київська	67	24	Чернівецька	53
11	Кіровоградська	85	25	Чернігівська	60
12	Луганська	74	26	м. Київ	67
13	Львівська	47	27	м. Севастополь	57
14	Миколаївська	82			

Алгоритм розрахунку для регіонів:

Частка антропогенних ландшафтів розраховується за формулою 4.3²⁵.

$$T_{ан} = \frac{S_{рілля} + S_{забудов},}{S_{регіону}}, \quad (4.3)$$

$S_{рілля}$ – площа ріллі, тис. га;

$S_{забудов}$ – площа забудованих земель, тис. га;

$S_{регіону}$ – площа регіону, тис. га.

Частка антропогенно-природних ландшафтів розраховується за формулою 4.4²⁶.

$$T_{пр} = \frac{\sum_i S_i}{S_{регіону}}, \quad (4.4)$$

S_i – площа відповідної категорії земель, які є в регіоні, тис. га: пасовища, перелogi, сіножаті, ліси та інші лісовкриті площі, відкриті заболочені землі, території покриті поверхневими водами, сухі землі без рослинного покриву та інші землі, сухі землі з особливим покривом, інші землі.

Продуктивність антропогенних ландшафтів розраховується згідно з формулою 4.5.

$$П_{ан} = БП_{рілля} \times S_{рілля}, \quad (4.5)$$

$БП_{рілля}$ – біологічна продуктивність ріллі, т.

Продуктивність антропогенно-природних ландшафтів розраховується за формулою 4.6.

$$П_{пр} = \sum_i БП_i \times S_i, \quad (4.6)$$

$БП_i$ – біологічна продуктивність відповідної категорії земель;

S_i – площа відповідної категорії земель.

²⁵ Данні офіційного статистичного щорічника «Довкілля України», регіональних статистичних щорічників, регіональних доповідей про стан навколишнього природного середовища. URL : <http://menr.gov.ua/cgi-bin/go?page=159&type=left>.

²⁶ Там само.

Таблиця 4.2

Значення біологічної продуктивності ландшафтів (БП)

Категорії земель	Біологічна продуктивність (БП), т
Пасовища	6,5
Перелоги	
Сіножаті	
Інші землі	
Ліси та інші лісовкриті площі	12
Відкриті заболочені землі	20
Території, вкриті поверхневими водами	2,5
Сухі землі без рослинного покриву та інші землі	6
Сухі землі з особливим покривом	9
Рілля	4

Алгоритм розрахунку для міст:

Частка антропогенних ландшафтів розраховується за формулою 4.7.

$$T_{ан} = \frac{S_{житл} + S_{пром} + S_{трансп} + S_{інфр}}{S_{міста}}, \quad (4.7)$$

$S_{житл}$ – площа земель під житловою забудовою, тис. га;

$S_{пром}$ – площа промислових земель, тис. га;

$S_{трансп}$ – площа земель, які використовуються для транспорту та зв'язку, тис. га;

$S_{інфр}$ – площа земель, які використовуються для технічної інфраструктури, тис. га;

$S_{міста}$ – площа міста, тис. га.

Частка антропогенно-природних ландшафтів розраховується за формулою 4.8.

$$T_{пр} = \frac{S_{відпочинок}}{S_{міста}}, \quad (4.8)$$

$S_{відпочинок}$ – площа земель, які використовуються для відпочинку та інші відкриті землі, тис. га.

Продуктивність антропогенних ландшафтів розраховується згідно з формулою 4.9.

$$P_{ан} = \sum_i БП_i \times S_i, \quad (4.9)$$

Продуктивність антропогенно-природних ландшафтів розраховується за формулою 4.10.

$$P_{np} = \sum_i B\Pi_i \times S_i, \quad (4.10)$$

Таблиця 4.3

Значення біологічної продуктивності ландшафтів (БП) згідно з класифікацією земель згідно із земельним кадастром

Категорії земель	Біологічна продуктивність (БП), т
Антропогенні	
Під житловою забудовою	5,6
землі промисловості	
землі, які використовуються для транспорту та зв'язку	
землі, які використовуються для технічної інфраструктури	
Природні	
землі, які використовуються для відпочинку, та інші відкриті землі	6

У таблиці приведено розподіл граничних значень для відповідних класів інтегрального показника стану земельних ресурсів за регіонами України ($P_{зем}^i$)

Таблиця 4.4

Інтегральний показник стану земельних ресурсів ($P_{зем}^i$)

Стан земельних ресурсів	Діапазон регіонального інтегрального показника	Інтегральний бальний показник стану земельних ресурсів, $P_{зем}^i$
Ситуація сприятлива	менше 1,0	1
Ситуація задовільна	1,1 – 5,0	2
Ситуація напружена	5,1 – 10,0	3
Критична ситуація	10,1 – 20,0	4
Кризова ситуація	більше 20,1	5

IV. Прикінцеві положення.

Внесення змін та доповнень у Керівництво здійснюється відповідно до чинного законодавства і згідно з розпорядженнями Мінприроди України. Прийняття інших нормативних актів щодо окремих складових частин цього Керівництва або Керівництва в цілому вимагатиме обов'язкового узгодження з наявним документом згідно з вимогами та розпорядженнями Мінприроди України або іншого уповноваженого органу центральної виконавчої влади, згідно з компетенцією з проведення, розроблення та вдосконалення інтегральної оцінки стану навколишнього природного середовища.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОНДАР Олександр Іванович

*Ректор Державної екологічної академії
післядипломної освіти та управління,
член-кореспондент
Національної академії аграрних наук України,
доктор біологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

Бондар О.І. народився 27 червня 1957 року в м. Харкові, закінчив з відзнакою Харківський сільськогосподарський інститут ім. Докучаєва за спеціальністю «Агрохімія та ґрунтознавство».

Трудову діяльність розпочав у 1979 році в Українському науково-дослідному інституті ґрунтознавства і агрохімії (м. Харків). Працював завідувачем лабораторії, заступником директора Поліської філії УНДІГА. З 1996 р. Бондар О.І. працював на керівних посадах: директор Поліського регіонального науково-виробничого центру екологічного та аерокосмічного моніторингу «Полісся» (ДНВЦ «Полісся»), директор Волинського державного наукового та інформаційного центру НАНУ та Мінприроди України в Луцьку, в. о. директора Науково-технологічного центру «Таско-Екос».

З 2003 р. – ректор Державного екологічного інституту Мінприроди України. Нині – Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління.

Наукова та науково-педагогічна діяльність члена-кореспондента НААН України Бондаря О.І. на посаді ректора Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління спрямована на розвиток нових напрямів освітньої діяльності відповідно до основних пріоритетів розвитку сучасної екологічної науки та завдань Міністерства екології та природних ресурсів України, продовження розробок в галузі системних досліджень з питань національного природокористування та екологічної безпеки.

Бондарем О.І. напрацьовано та опубліковано понад 150 наукових праць.

Заслужений діяч науки і техніки України (2007 р.), нагороджений Нагрудним знаком Міносвіти і науки України «Петро Могила» (2007 р.), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2011 р.), Почесною грамотою Верховної Ради України (2017 р.), відомчими відзнаками.

ГАЛУШКІНА Тетяна Павлівна

Доктор економічних наук, професор,

Заслужений економіст України,

*професор кафедри зеленої економіки Державної екологічної Академії
післядипломної освіти та управління Мінприроди України*

Народилася в смт Іванівка Одеської області.

Освіта – вища, закінчила планово-економічний факультет Інституту народного господарства (м. Одеса) Спеціальність– планування промисловості. З 1982 по 1985 рр. – аспірантура в Інституті проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса) та захист кандидатської дисертації на здобуття ступеня кандидата економічних наук. З 1992 р. – старший науковий співробітник. В 2001 р. захист в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України (м. Київ) докторської дисертації на тему екологічного менеджменту. В 2006 р. отримала наукове звання – професор економіки природокористування.

Місце роботи: з 1978 р. – по 2015 р. – Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, де пройшла становлення від інженера до – Вченого секретаря Інституту, головного наукового співробітника відділу економічного регулювання природокористування, а з 2011 р. – завідувачка сектором прикладних проблем екологізації економіки регіону. З 2016 р. – директор філії (Південного міжрегіонального центру «зеленої» економіки та менеджменту) Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Мінприроди, а з 2017 р. по теперішній час – професор кафедри зеленої економіки Державної екологічної Академії післядипломної освіти та управління Мінприроди України.

Автор понад 500 наукових праць, у т.ч. 30 особистих і колективних монографій та підручників, присвячених проблемам «зеленої» економіки, економіки природокористування, національної та регіональної економіки. Член спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій. Під її керівництвом захищено близько 20 кандидатських та докторських дисертацій еколога – економічного спрямування.

Заслужений економіст України (2012 р.). Нагороджена Подякою Кабінету Міністрів України (2010 р.) та іншими відомчими відзнаками.

УНГУРЯН Павло Якимович

*Народний депутат Верховної Ради України VIII скликання,
член Комітету Верховної Ради України з питань бюджету,
голова підкомітету з питань доходів державного бюджету,
кандидат наук з державного управління*

Народився 12 листопада 1979 року у м. Кишинів (Молдова).

Освіта – вища, закінчив Одеську національну юридичну академію за спеціальністю «Правознавство» (1997-2002 рр.); аспірантуру Національної академії державного управління при Президентові України (2003-2007 рр.), спеціальність – державне управління. Захистив дисертацію та здобув ступінь кандидата наук з державного управління (2012 р.)

У 2002-2004 рр. працював на посадах: консультант відділу забезпечення роботи керівного складу управління організаційно-кадрового і документального забезпечення та контролю виконавчого комітету Одеської міської ради; головний юрисконсульт обласного управління екології та природних ресурсів Одеської області.

У 2004-2005 рр. – начальник Управління стратегічного планування Департаменту стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

2005-2006 рр. – голова молодіжної громадської організації «Батьківщина молода».

2006-2008 рр. – депутат Одеської міської ради.

2008-2012 рр. – народний депутат Верховної Ради України VI-го скликання, член Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, член Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації.

3 липня 2014 р. – заступник міністра екології та природних ресурсів України. З листопада 2014 р. – народний депутат Верховної Ради України VIII-го скликання, член Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, голова підкомітету з питань доходів державного бюджету.

Нагороджений Орденом «За заслуги» III ступеня (2017 р.), Почесними грамотами Одеської міської ради та Міністерства охорони навколишнього природного середовища, відомчими відзнаками.

Наукове видання

Бондар Олександр Іванович
Галушкіна Тетяна Павлівна
Унгурян Павло Якимович

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА ЯК ПІДҐРУНТЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ

Монографія

Українською мовою

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку _____ р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Arsenal. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 27,67. Наклад 300. Замовлення № 0605м-127.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво та друк: «ОЛДІ-ПЛЮС»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: office@oldiplus.com
Свід. ДК No 6532 від 13.12.2018 р.